

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH/ORTAÇAĞ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZİN ADI
ORTAÇAĞ'DA YEZİDİLER

ÖĞRENCİNİN ADI-SOYADI
SELMAN TÜR

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ
PROF. DR. MEHMET ÇELİK

MANİSA-2012

ÖZET

Tarihçeleri, coğrafi dağılımları, gelenek-görenekleri, ibadetleri, sosyal yapıları ile ele almaya çalıştığımız Yezidiler, Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar da bu sınırlar içerisinde yaşarlarken, daha sonraları Türkiye dışında Irak, Suriye ve şimdilerde ise Avrupa'nın birçok yerine dağılarak yerleşmişlerdir.

Yezidiler Şeytan'a Melek Tavus ismini vererek, inançlarına göre Allah'ın ilk olarak yarattığı meleğe temelde Allah'tan sonra en çok saygı gösterdikleri halde bu saygı, görüldüğü gibi, Allah saygısını geçmiş ve sonunda her şeyi idare edenin Melek Tavus olduğu inancı ile ona aşırı saygı göstermelerinden dolayı halk arasında "Şeytana Tapanlar" olarak anılmışlardır.

Bütün canlılardan önce Melek Tavus'un olduğuna inanılır, bütün işleri ve yöneticileri kendisinin yönlendirip idare ettiğini söylerler. Bu amaçla Şeyh Adî'yi de Yezidileri doğru yola sevk etmek üzere yeryüzüne göndermiştir. Şeyh Adî'nin Melek Tavus'un emri ile Şam'dan Laleş'e geldiği şeklinde açıklanmaktadır.

İrk olarak Kürt, dil olarak da Kürtçe konuşmaktadırlar. Melek Tavus'un, "Âlimlerin Çatışmasını hoş görmem" emrine uyularak bir saygı çerçevesi içerisinde yaşatılmaya çalışılan bir inanıştır. Temeli olmayan bazı iddiaların etkili olduğu bu inanış bazı kısımlarının gizli tutulması emredilmiştir . Ve birçok şeyde ağızdan ağza sözlü bir şekilde bugüne gelmiştir. Günümüzde Yezidilere baktığımız zaman birçok ülkeye dağılmış olan Yezidiler her ne kadar kendi aralarında bir birliğin varlığından söz etseler de bugün baktığımız zaman yavaş yavaş buldukları ülkelerle kaynaşarak asimile olmaktadır bu da bir nevi Yezidiliğin ortadan kalkması için önemli bir neden olarak söylenebilir. Ancak bu günlerde (yakın zaman içerisinde) Yezidilerin artık gittikleri yerleri mesken tutmayıp Türkiye'ye geri dönmeye başladıkları görülmektedir. Eğitimin yasak olduğu Yezidilerde köylerde bulunan okullar çoğunlukla Muhtar tarafından ambar olarak kullanılmasıyla çocuklarını eğitim-öğretimden mahrum bırakmaları Yezidilerin diğer bir acı gerçeğidir.

ABSTRACT

Histories, geographic distribution, customs, traditions, worship, social structures are trying to deal with the Yezidis, the Ottoman Empire until the last period they lived within these limits, and later outside of Turkey, Iraq, Syria, and now instead of the scattered and settled in many parts of Europe.

Giving the name of Satan Yezidis Peacock Angel, created by their faith in God first and then the most respected angel from God even though basically this respect, as seen in the past and at the end of respect for God handle everything over to him with the belief that whoever Peacock Angel respect the public because of "devil worshipers" anılmışlardır as.

Before all the creature is believed to be Tavus'un Angel, all the work, and managers say that he managed to manipulate. For this purpose, Sheikh Adi sent to earth to shipped off to the Yezidis. Damascus on the orders of Sheikh Adi Laleş'e Tavus'un comes in the form of Angel explained.

Race to the Kurdish, the Kurdish language is spoken. Tavus'un Angel, "Conflict among the scholars to see a nice" to keep alive a belief within the framework of respect for compliance with the order. Some parts of the foundation of this belief that non-disclosure of some of the allegations was ordered to be effective. And so many things by word of mouth is an oral manner. Nowadays, when we look Yezidis Yezidis are distributed across many countries mentioned the existence of a union among themselves, although when we look at today, even as they assimilated slowly merging with the countries where this is also a kind of olmaktadırlar Yezidism can be said as an important reason for the disappearance. But these days (close in time) of leaving it to Turkey had begun returning the Yezidis are now inhabited places they go. Autonomous education is prohibited by the Yezidi villages often hold schools of education-teaching children to use as a pain in the other deprivations of the fact that the Yezidis.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ORTAÇAĐ’DA YEZİDİLER” adlı alışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/09/2012

Selman TÜR

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih/Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Selman TÜR'ün "ORTAÇAĞ'DA YEZİDİLER" konulu tezi incelenmiş ve aday // 2012 tarihinde saat 'da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☐		OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına	☐	*	OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine	☐	**	ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	442974
Yazar Adı / Soyadı	selman tür
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 19826829948
Telefon / Cep Telefonu	555 431 1762
e-Posta	selmantur@mynet.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Ortaçağ'da Yezidiler
Tezin Tercümesi	Ortaçağ'da Yezidiler
Konu Başlıkları	Tarih
Üniversite	Celal Bayar Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	145
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Mehmet Çelik
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelemesini istiyorum

a.Yukanda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

15.09.2012
İmza:.....

Yazdır

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	1
Önsöz.....	2
Giriş.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİĞİN MENŞE-İ VE TARİHİ.....	6
1. YEZİDİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	6
A. Yezidi isminin menşe-i.....	6
B. Yezidiliğin Menşe-İ ile İlgili Ortaya Atılan Görüşler.....	8
1. Yezidileri Yezid b. Muaviye'ye Bağlayan Görüş.....	8
2. Yezidileri Yezid b. Unays'a Bağlayan Görüş.....	9
3. Yezidileri Şeyh Adiy b. Müsafir'e Bağlayan Görüş.....	10
4. Sünni anlayıştan Yezidiliğe Saptıkları İddiası.....	11
C. Şeyh Adiy b. Musafir ve Yezidilik.....	12
1. Tarihi Kaynaklarda Şeyh Adiy ve Hakkındaki İddialar.....	16
1.a. El-Kâmil fi't-Tarih'te Şeyh Adiy.....	16
1.b. Tarihi Erbil'de Şeyh Adiy.....	17
1.c. Mu'cam-ul Buldan'da Şeyh Adiy.....	18
1.d. Vefayat'ul A'yan'da Şeyh Adiy.....	18
2. Tarihi kaynaklarda Şeyh Adiy inancı.....	18
3. Şeyh Adiy'in Risaleleri.....	19
3.1. İ'tikâdu Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat(Ehl-i Sünnet İnancı).....	20
3.2. Risalet-ü Fiha Zikr Adabün-Nefs (Nefsi Terbiye Kitabı).....	20
3.3. Vesaya eş-Şeyh Adî b. Musafir ile'l-Halife (Halifeye Nasihatler).....	21
3.4. Vesaya li Muridihi Kay'd ve lisa'iril'l-Müridin (Müridi Kay'd ve Diğer Müridlere Nasihatler).....	21
2. YEZİDİLİĞİN TARİHÇESİ GELİŞMESİ ve YAYILIŞI.....	23
2. 1. Selçuklular Döneminde Yezidiler.....	24
2. 2. Memlûklular Döneminde Yezidiler.....	28
2. 3. Karakoyunlular ve Akkoyunlular Döneminde Yezidiler.....	30

2. 4. Osmanlı ve Safevi Döneminde Yezidiler.....	30
2. 5. Yezidi Aşiretleri'nin Osmanlı Yönetimine Girişi.....	31
2. 5. 1. Dunbeliler.....	31
2. 5. 2. Mahmudiler.....	32
2. 5. 3. Dasniler.....	32
2. 5. 4. Haltiler.....	34
2. 5. 5. Osmanlılar Yönetiminin Yezidi Eylemlerine Karşı Tavrı.....	34
2. 6. Irak Yönetiminde Yezidiler.....	43
3. YEZİDİLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI ve NÜFUSU.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

YEZİDİ İNANÇ ve İBADETLERİ

1. YEZİDİ İTİKATLARI.....	48
A. Yezidilikte Allah, İnsan, Kainat ve Ahiret Tasavvuru.....	48
B. Yezidilikte Melek Anlayışı.....	50
B. 1. Yezidilikte Melek-i Tavus(Şeytan).....	50
B. 1. 1. Mushaf-ı Reş'te Melek-i Tavus.....	51
C. Yezidilikte Tenasüh İnanıcı	52
D. Yezidilikte Ahiret Kardeşliği İnanıcı.....	54
D. 1. Ahiret Kardeşinin Görevi.....	55
2. YEZİDİLERİN KUTSAL KİTAPLARI	56
2. 1. Kitab el-Celve(558/1162).....	56
2. 2. Mushaf-ı Reş(Kara Kitap) (1342).....	59
3. YEZİDİLERİN İBADETLERİ.....	66
3. 1 Günlük İbadet ve Dualar.....	66
3. 2. Oruç.....	78
3. 3. Hac.....	80
3. 4. Zekat.....	83
3. 5. Kurban.....	85
3. 6. Yezidilikte İbadet Mekanı ve Kûb.....	85

4. YASAK veya HARAMLAR.....	86
4. 1. Yenmesi Haram Olan Sebzeler.....	87
4. 2. Yenmesi Haram Olan Hayvanlar.....	87
4. 3. Yezidilerde Kullanılması Yasak Olan Renkler.....	89
4. 4. Yezidilerde Kullanılması Yasak Olan Kelimeler.....	89
4. 5. Okuma-Yazmanın Yasak Olması.....	91
5. BAYRAMLAR.....	92
5. 1. Çarşema Sere Nisane.....	92
5. 2. Cejna Ezî.....	92
5. 3. Cejna Cillexane.....	93
5. 4. Cejna Batızmi	93
5. 5. Cejna Hıdır Elyas	93
5. 6. Kurban Bayramı.....	93
5. 7. Laliş Bayramı.....	94
5. 8. Nevruz Bayramı.....	94
5. 9. Ölüler Bayramı.....	94
5. 10. İsa Bayramı.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL DİNİ YAPI-RUHBAN SINIFI.....	96
1. Yönetici Ruhban Sınıfı.....	96
1. 1. Mir veya Emir.....	96
1. 2. Şeyhler.....	98
1.1.2.1. Baba Şeyh... ..	98
1.1.2.2. Diğer Şeyhler.....	99
1. 3. Pîr.....	101
1. 4. Fakîr.....	102
1. 5. Qaval.....	102
1. 6. Kôçek.....	103
2. Yardımcı Ruhban Sınıfı.....	104
2. 1. Müridler.....	104
2. 2. Mücavirler.....	105
2. 3. İmamlar.....	105

2. 4. Kadınlar Cemiyeti.....	105
2. 5. Ferraşlar ve Çavuşlar.....	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT

1. Doğum.....	106
2. Vaftiz.....	106
3. Evlilik.....	106
4. Nikah Duası.....	106
5. Ölüm, Cenaze Merasimleri ve Mezarlıklar.....	107
6. Taziye.....	119
7. Yezidi Mezarlığı.....	120
SONUÇ.....	123
Bibliyografya.....	125

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKLER.....	132
Yezidi Alfabesi.....	133
Şeyh Adi İlahisi.....	134

ORTAÇAĞ'DA YEZİDİLER

Kısaltmalar

A. Ü.	- Atatürk Üniversitesi
Ank.	-Ankara
a.g.e.-	-Adı geçen eser
a.g.d.	-Adı geçen dergi
a.g.m.	-Adı geçen makale
a.g.t.	-Adı geçen tez
Ans.	-Ansiklopedi
B.	-Bin
bkz.	-Bakınız
Böl.	-Bölüm
C.	-Cilt
Ç.	-Çeviren
Dr.	-Doktor
Doç.	-Doçent
H.	-Hicri
H.z.	-Hazreti
H. Layard	-Henry Layard
İ. A.	-İslam Ansiklopedisi
İst.	-İstanbul
İ.F.	-İlahiyat Fakültesi
km.	-Kilometre
M.	-Miladi
OMU.	-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof.	-Profesör
s.	-Sayfa
Ünv.	-Üniversite
vb.	-Ve benzeri
yy.	-Yüzyıl
y.	-Yayıncılık

ÖNSÖZ

İnsanları anlamının önemli yollarından biri de mensup oldukları din ve mezhepleri araştırıp, onları tanımada bu faktörleri de göz önünde bulundurmak. Yezidilik inancı, Ortadoğu'da yaşamış çok sayıda dinden biri olarak 12. yüzyıldan bugüne varlığını korumuştur.

Yezidilik ve Yezidiler de diğer dinler ve dini topluluklar gibi her daim gündemde tutulan kritik bir konu olmuştur. Ancak Yezidilik inancı ve Yezidiler'e ilişkin yazılı kaynakların yetersiz olması bu inanç ve topluluk üzerine önemli sayılabilecek araştırma yapılmamasını da beraberinde getirmiştir. Bu alanda bugüne kadar ciddi bir araştırmanın yapılmamış olması ise bize göre büyük bir boşluğu oluşturmaktaydı. Uzun uğraşlar sonucunda ortaya konulan bu çalışmamızda özetle Yezidilik ve Yezidileri hemen her yönüyle ele almaya çalıştık.

Bu çalışmamızın, Yezidilik ve Yezidiler üzerine mevcut yanlış bilgilerin giderilmesinde faydalı olacağı inancındayız.

Bu çalışmamızda gerek kaynak temini, gerekse bilimsel çalışma metodu konusunda her zaman yardımlarını gördüğümüz, Doç. Dr. Ahmet Taşğın'a (Dicle Üniversitesi), Almanya'daki Bremen Yezidiler Derneği ile irtibata geçmemi sağlayan ve onlardan kaynak temin etmemize yardımcı olan Çiğdem Irmak'a (Almanya), ayrıca Yezidiler ile görüşmemizi, Yezidilere misafir olmamızı ve bu konuda bizlere her türlü yardımda bulunan Lise Öğretmenim Aydın Üneşi'ye, Batman/Üçkuyular köyü sakinleri ve özellikle köy muhtarı Osman Öngüdü ve eşi Güle Öngüdü'ye, Yolveren Köyü ve Koruk Köyü sakinlerine ayrıca bu çalışmamızda bilgisinden ve tecrübelerinden önemli derecede istifade ettiğimiz pek muhterem Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Çelik'e sonsuz şükranlarımızı sunmayı bir borç addederiz.

Giriş

Dinler, dünya tarih literatürünün başladığı andan bugüne kadar bilimsel merak ve ilgisini hiç yitirmeyen önemli konulardan biridir. Tarihi seyir içerisinde baktığımız zaman, hangi dönemde olursa olsun, çıkan savaşların, olayların tamamının ya

ekonomik ya da dinsel nedenlerden dolayı çıktığını görmek mümkün. İnsanlar her zaman için tapınma ihtiyacı hissetmişlerdir. Tapınılan şeyler çoğunlukla doğada var olup insanlarda korkuya sebebiyet veren nesne ve olgular olmuştur. Bunun sonucunda da tapınılan şeyi koruma ihtiyacı doğmuştur. Bu da haliyle savaşlara, çatışmalara sebebiyet vermiştir.

Ortadoğu olarak adlandırılan coğrafyanın tarih boyunca istilalara maruz kaldığını görüyoruz. Bunun nedeni ise hemen hemen bütün dinlerin ve Peygamberlerin bu coğrafyada ortaya çıkmasıdır. Bu da dış dünyanın ilgisinin bu coğrafyaya yönelmesi için yeterli neden olmuştur. Üzerinde yaşadığımız coğrafyaya baktığımızda çok farklı etnik toplulukların bir arada yaşadığını görmekteyiz. Öyle ki kimi zaman farklı dinlerin ibadet yerlerinin yan yana yapıldığını da görmek mümkün. Bu durum yapılan arkeolojik kazılar ile gün yüzüne çıkarılmıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi bugün de bu topluluklar dış güçler tarafından kullanılmaktadırlar. Bu da ülkemizin güvenliği açısından çoğu zaman tehlikeler arz etmektedir. Tarihin “bir milletin hafızası olduğu” gerçeğinden hareketle, bizim de hafızamızı güçlü tutmamız ve geçmişteki olayları ayrıntıları ile irdeleyerek geleceğe bakmamız gerekmektedir. Bulduğum bölgede farklı dinlerin varlığı okuduğum bölüm dolayısıyla dinler sürekli olarak ilgimi çekmiştir. Yaşamış olduğum bölgede yoğun olan Yezidileri bu düşünceden hareketle araştırmaya karar verdim.

Bu konuda kaynak temini için, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, Dicle Üniversitesi Kütüphanesi, Batman Merkez Kütüphanesi, Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü Kütüphanesi, Batman Kürt Dili Dershanesi, Manisa Merkez Kütüphanesi müracaat ettiğim başlıca kütüphaneler olmuştur.

17. yüzyıl sonlarına doğru Anıs Frayha tarafından yazılmış olan ve Henry Fields tarafından güncellenmiş olan *New Yezidi Text From Bedel Sinjar Iraq*, Ahmet Teymur Paşa; *el-Yezidiyye ve Menşeu Nihletihim*, Bağdadî; *Fırkalar Arasındaki Farklar*, El-Azzavî Abbas; *Tarih el-Yezidiyye*, Evliya Çelebi; *Seyahatname*, İbni Hallikân, Ebû Abbas Şemseddin; *Vefayât 'ul-A'yân*, İbni Kesir; *el-Bidaye ve 'n-Nihaye*, Thomas Menzel; *Yezidiler, Adî b. Musafir, Kitabu'l Cilve*, Es'ad Sahmaranî; *Mevsuat 'ul-Edyan*, A. Puşkin; *Erzurum Yolculuğu*, Şerefhan Bitlisi; *Şerefname*, İbnü-l Esir; *El-Kâmil Fi't Tarih*, İbni Mustavfi; *Tarixi Erbil*, Austen Henry Layard; *Ninova ve Kalıntıları*, Roger Lescot; *Yezidiler Din, Tarih ve Toplumsal Hayat, Cebel Sincar*

ve Suriye Yezidileri,, Karl May; *Kürt Dağlarında* isimli eseri, John S. Guest; *Yezidilerin Tarihi Melek-i Tavus ve Mishefa Reş'in İzinde, İncil, Tevrat, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Etem Xemgin; *Kürdistan Tarih*, Hayrullah Çetinkaya; *Yezidiler Üzerine Fetvalar*, Ahmet Taşğın; *Yezidiler*, Ahmet Turan; *Kürt Tarihi ve Uygarlığı, Yezidi İnanç ve İbadetleri, Yezidi Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları Örf ve Adetleri*, Osman Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Kemal Tolan; *Kovara Bingeha Laliş Hejmara*, Tori; *Yezidilik ve Yezidiler*, Zeynal Yusun; *Wana Ola Ezidiya*, Mehemed Malmışanij; *Kırd, Kırmanc, Dımlı veya Zaza Kürtleri*, Adli Moran; *Dinler Tarihi*, Erol Sever; *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, Laliş yayınları tarafından basılmış *Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü, Sebülürreşad Dergisi* 5, 7 ve 14. sayılar, Osman Keskinoglu; *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Refik Halit Karay; *Yezid'in Kızı*, İsmail Hekimoğlu; *Haritalarla, Şemalarla Tarihi Yorumlarla 1421 Senelik İslam Tarihi*, Muhammed Hanefi; *Ezidiler Çemberinde*, Ahmet Güç; *Satanizm*, Mehmet Aydın; *Milletlerarası Türk folklor Kongresi Bildirileri-Yezidiler ve Onların Folklorik Özellikleri*, Şevket Beysanoğlu; *Yezidilik ve Yezidiler*, Faik Bulut; *Ortadoğu'nun Solan Renkleri-Bedeviler-Çerkezler-Nusayriler-Dürziler ve Yezidiler*, Turgut Akpınar; *Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları, Adetleri* gibi eserler başvurduğum başlıca kaynaklardır. Bunların yanı sıra çok sayıda lisans, yüksek lisans, film ve gazeteler de yüksek lisans tezimi tamamlamada müracaat ettiğim kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Yezidiler ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zaman bu çalışmaları yapanların konuyu çoğu zaman görmek istedikleri gibi yazdıklarından dolayı kimi eserlerin ilmiikten uzak olduğunu görmek mümkündür. Yapılan bu çalışmalarda kimisi Yezidileri, Kürt kabul ederken kimisi de Arap olarak kabul etmiştir. Konu ile ilgili kaynakların çoğunun Kürtçe olması ve Kürtçe'yi bildiğimden dolayı kaynakların çevirisinde şüphe duyulmamasını umut ediyorum. İncelediğim kaynaklarda yazarların konuya birbirinden farklı şekillerde yaklaşmaları işimi zorlaştırmasına rağmen en objektif sonucu elde etmeye çalıştım. Konu ile ilgili olarak Batılı yazarların yazdıkları eserleri inceledikten sonra yabancıların milli birliğimizi tehdit eden yanıltıcı tezlerini bizzat araştırma mahalline giderek birçok köyü dolaşmak ve içlerinde yaşamak suretiyle, kimi zaman da telefonla yaptığımız görüşmeler ile bu eserlerin güvenilirliğini test etmeye çalıştım. Bunun dışında, yaptığım kaynak araştırmasında bulduğum kaynakların çoğunun birbirinin kopyası niteliğinde olması bende merakı daha da artırdı. Pek tabii bu şekilde elde ettiğim bilgilerin her zaman objektif olmasını

bekleyemeyiz. Bu sebeple bu tip bilgileri tarih metodolojisi açısından tahlil edip, diğer eserlerle mukayesesini yaptıktan sonra ele almak gerekiyordu. Bu konuda yazılıp çizilmiş olan birçok kaynağı analiz ettikten sonra Yüksek Lisans Tez'imi en iyi şekilde ortaya koymaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEZİDİLİĞİN MENŞEİ ve TARİHİ

I. YEZİDİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

A. Yezidi İsmiinin Menş-e-i

Yezidilik inancının daha iyi anlaşılabilmesi, Yezidi isminin menşesi'nin ortaya konulması ile mümkün olacaktır. Ancak Yezidi isminin menşesi ile ilgili Yezidiler üzerine yazılan kitapların genelinde birbirinin aksi olan görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin irdelenip, ortaya konulması Yezidilerin inanç esaslarını ve menşelerini, tespit etmemize yardımcı olacaktır. Şimdi; Yezidi isminin ortaya çıkışı ile ilgili ortaya atılan çeşitli görüşleri belirtelim. Yezidi isminin menşesi ile ilgili görüşlerden biri; Yezidi isminin çeşitli kaynaklarda “Sultan Yezid” şeklinde yazılarak ilk Emevi halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid ile ilişkili olarak gösterilmesidir.¹ Bu görüş daha çok Müslüman tarihçiler tarafından desteklenmektedir. Müslüman tarihçiler Yezidileri hariciliğin bir mezhebi olarak görürler.² Yezidilerle ilgili geniş çaplı araştırma yapan Ahmet Turan da bu görüşe katıldığını belirtmektedir.³ Erol Sever; “Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni” adlı eserinde ifade ettiğine göre; Şeyh Adıyy b. Müsafır, Muaviye oğlu Yezid'i; imam oğlu imam; olarak değerlendirmiştir.⁴ Ancak Layard bunun kaynağını başka yerlerde aramak gerektiğini, çünkü Müslümanlığın ortaya çıkışından çok önce İran kaynaklı Yüce Varlık'ın unvanı ile de hiçbir ilgisi olmadan kullanıldığını ifade etmektedir.⁵ Yezidi isminin menşesi ile ilgili diğer bir görüş, Yezidilerin; Zerdüş'tün, adını vererek kurmuş olduğunu düşündükleri Yezd şehrini ilk çıkış yerleri olarak göstermektedir. Yezidilere Yezidi denilmeden önce “Yzedi” yani Yezd şehrinden gelenler ya da Yezidiler denildiğini, bu nitelendirmenin daha sonra Yezidi olarak değiştiğini öne sürmektedir.⁶ Yezidi kelimesinin kökeni ile ilgili diğer bir görüş

¹ E. Ruhi Fırlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, IV. Bölüm, Selçuk yay. s.221, İst. 1993; E. Ruhi

Fırlalı, “**Yezidilik**”, Türk Ansiklopedisi, XXXIII, 441, Ankara 1984; M. Şerafettin Yaltkaya, “**Yezidiler**”,

Darü'l-Fünun İlahiyat Fak. Mecmuası, sy. 3, s.2, İst.1926; İbrahim Ağah Çubukçu, “**Yaşayan Yezidilik**”,

Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, XXVIII, 23, Ank. 11986; M. Kemal Işık, “**Yezidilik ve Yezidiler**”, s.51,

Berfin yay. İst. 2000, Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.3, Eser Ofset, Samsun–1993, Ahmet Taşğın, “**Anadolu'da**

Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan Yezidiler”, **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri**, 23–28 Ekim 2000 Ürgüp/ Nevşehir, Evrak Yayınları, Ankara–2001, s.732;

² Muhammed Ebû Zehra, **İslam'da İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, çev. Sıbgatullah Kaya, Şehristanî, **el-Milel ve'n-Nihal**, s. 533, C.I, Kahire–1961; Bağdadî, **Fırkalar Arasındaki Farklar**, çev.

E.

Ruhi Fırlalı, İst. 1979, **Görsel Büyük Genel Kültür Ans. C. 15**, s. 9178, Yezidiler maddesi; **Ana Britannica**, C. 22, s.396, Yezidiler maddesi

³ Ahmet Turan, a.g.e.,s.3

⁴ Erol Sever, “**Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**”, s.16, Berfin Yay. 3.baskı, İstanbul-2000

⁵ Layard Austen Henry, “**Ninova Kalıntıları**”, s.209, Avesta yay. İstanbul-2000

⁶ Ahmet Turan, “**Güneydoğu Anadolu Yezidileri**”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi S.III**, Samsun–1987, s.9;

Ahmet Taşğın, *a. g. m.* s.732; Murat Şahin, **Doğuştan Günümüze Yezidilik Ve Yezidiler**,

(basılmamış

de İslam Ansiklopedisinde geçmektedir. Buna göre; Yezidi adı, hiçbir şekilde ne Yezid b. Muaviye, ne Yezid b. Unaysa, ne de İran'daki Yezd şehri ile ilgilidir. Bu isim muhtemelen fonetik kanunlarına uygun olarak gelişen şekli gösteren yeni Farsçadaki İzed (melek, tanrı) , Avesta dilinde Yazatan (saygıya, tapınmaya layık olmak), Pevlevi dilinde Yezdan modern Farsça' da Yazdan (Tanrı) Avesta Yazatanam, İzed' ten gelmektedir. Ve Avestada geçen “Yezdan” ayin ve merasimle ilgili olarak yeni Farsça' ya girmiştir. Buna göre, bu kelime bizzat kendileri tarafından kullanıldığı gibi, Ezidi, İzidi veya İzdi (Tanrıya tapanlar), Yezidiler tarafından da bilinen bir iştikak olmalıdır.⁷ Bazı yazarlar da Yezidilerin Haricilerin İbadiyye kolundan ayrılmış olduğu söylenen Yezid b. Uneyse'ye nispetle bu adı aldıklarını ileri sürüyorlar. Buna göre bu cemaatin Adem Peygamberden sonraki ikinci ataları Ez-da (tanrı verdi)'dir. Ona nispet edilerek, bunlara da Ezdâi (Ezidi, Yezidi) denmiştir.⁸ Mardin, Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa Yezidilerinden çokça duyduğumuz “Bi Yezdane dilovan”, “Bi Hudane dilovan” (Beni yaratan merhametli Allah'ın adıyla) gibi yeminlerden de anlaşılacağı üzere “Yezdan” yaratan manasında kullanılmaktadır. Aynı görüşü Tori de çoğu yerde savunmaktadır.⁹ Yezidi isminin menşei ile ilgili aktaracağımız son görüş Hayri Başbuğ' a aittir. Hayri Başbuğ “Yezidilik İnancı” adlı eserinde Yezidi isminin Altay ve Yakut Türkleri İnancında yer alan “Hezit” (Ayzıt)'ten çıkmış olabileceğini ileri sürmektedir. Bilindiği gibi kuş (Tavus kuşu) ve “güneş” unsurlarına Yezidilik dininde büyük saygı gösterilmektedir. Altay ve Yakut Türklerinde kuğu kuşları Ayzıkları temsil ettiği için kutsaldır. İnsanı koruyan Ayzıtlar yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan Ayzıtlar da kış mevsiminde gün doğumunda bulunurlar. Bu özellik Yezidilerin güneş doğarken yaptıkları ibadete benzemektedir.¹⁰ Hayri Başbuğ bu görüşüyle Yezidilik dinini eski Türk inançlarına bağlamakta ve bir takım deliller göstermektedir.

B. Yezidilerin Menşe'i İle İlgili Ortaya Atılan Görüşler

lisans tezi), 1996-Elazığ s.2, M. Kemal Işık, a.g.e., s.51-52

⁷ Thomas Menzel, “Yezidiler”, İslam Ansiklopedisi, C. XIII, s. 415, MEB. Yay. Eskişehir-1997

⁸ Ahmet Turan, a.g.e.,s.4; Şehristânî, **el-Milel ve'n-Nihal**, Kahire 1961; Bağdadî, **Fırkalar Arasındaki Farklar**, çev. E. Ruhi Fırlalı, İst. 1979; Orhan Türkdoğan “Etnik Sosyoloji” s.304, Timaş yay.

İst.1990.

⁹ Torî, “Kürt Kültür Tarihi”, s. 168, İst, 1999; Torî, “Kürtlerin Din Kültürü Tarihi”, s.142, Berfin yayınları İstanbul-1998

¹⁰ Hayri Başbuğ, “Yezidilik İnancı”, s.87, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İst. 1987

1. Yezidileri Yezid Bin Muaviye'ye Bağlayan Görüş

Yezidilerin Yezid bin Muaviye'nin soyundan oldukları iddiası bizzat Yezidilerin ortaya attığı bir görüştür.¹¹ Bu görüş Yezidiler tarafından şöyle anlatılmaktadır:¹² Allah Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'e baş ağrısı verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, berberi Muaviye'den başını tıraş etmesini ister. Muaviye bu tıraşı yaparken Hz. Muhammed'in başını yaralayıp kanatır. Ardından da akan kanın yere düşmemesi için dili ile yalar. Bunun üzerine Hz. Muhammed başını kaldırarak: “Ne yaptın ya Muaviye ?” der. Muaviye cevaben: “Kanınız yere damlamasın diye dilimle yaladım” der. Hz. Muhammed (sav) ona: “Böyle yapmakla hata ettin, çünkü sen bu davranışınla soyundan ümmetimle savaşıp onu yenecek bir toplumun meydana gelmesine sebep olacaksın.” Bunun üzerine Muâviye şu cevabı verir: “Eğer sonuç böyle olursa hiç evlenmem” der. Bir süre sonra Allah Muâviye'ye bir akrep göndererek onu ısırtır. Muâviye bundan sonra amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar, Muâviye'nin bu hastalıktan ancak evlenmek suretiyle kurtulabileceğini, yoksa öleceğini söylerler. Bunun üzerine Hz. Ömer'in Mahuset (Mahura)¹³ adında seksen yaşındaki ihtiyar kız kardeşi ile evlendirilir. Evlendiğinin ertesi günü Mahura yirmi beş yaşında genç bir kadına dönüşür. Kadın, bir süre sonra hamile kalır ve Allah'ın nurundan Yezid'i dünyaya getirir. Yezidiler tarafından anlatılan bu olay irdelendiğinde bunun dayanıksız bir düşünce olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hikâye Yezidilerin kendilerinden ve kitaplarından başka yerde görülmez. Olay tarihi açıdan bakıldığında, Muaviye'nin, Hz. Ömer'in kız kardeşi ile evlenmediğini, oğlu Yezit'in ise Hz. Muhammed (sav)'in devrinde doğmadığını, annesinin de, Yezidilerin iddia ettikleri gibi Mahura adında bir kadın olmayıp, Kilap kabilesinden Meysun adında bir kadın olduğu bilinmektedir.¹⁴

¹¹ Ahmet Teymur Paşa, **El-Yezidiyyetü ve Menşeü Nihletihim**, Matbaatü's Selefîye, s.30, Kahire-1352 (Ahmed Teymur Paşa, Arap kaynaklarına göre yezidiler ve yezidilik, çev. Eyyüp Tanrıverdi, Ataç Yayınları, İstanbul 2008, Henry Fields, **New Yezidi Text From Bedel Sinjar Iraq Anis Farayha**, American Documentation Institute, s. 18, Northwest-Washington-1719, Ahmet Turan, “*Güneydoğu Anadolu Yezidileri*” s.4; E.Ruhi Fırlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, VI. Bölüm, Selçuk Yayınları, İstanbul-1993, s.221; Şevket Beysanoğlu, **İnançları, Gelenek ve Görenekleri ile Yezidiler**, s.9, Neyir Matbaacılık, Ankara-1988; Nazmi Sevgen, a.g.m. s. 47; Murat Şahin, a. g. t. s.25-26; Muhammed Hanefi **Yezidiler Çemberinde**, s.3, Akpınar yayıncılık, İstanbul

¹² İsmail Bey Çöl, **el-Yezidiyye Kadîmen ve Hâdisen**, s.77, Beyrut-1934.

¹³ Ahmet Turan, “**Yezidiler, Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri**”, s.4, Eser Matbaası, Samsun-1994

¹⁴ Hakkı Dursun Yıldız, **Yezid b. Muaviye**, s.34, İ.A., C.XIII., 411-413, İst.1986; Ahmet Turan, a.g.e.,

2. Yezidileri Yezid Bin Unays' a Bağlayan Görüş

Yezidilerin Haricilerden Yezid bin Enise veya Unays'ın taraftarları olduklarını söyleyerek menşe'lerini buraya dayandırmak isteyenlerin görüşleri. Bu olay klasik İslam mezhepleri tarihinden bahseden kaynaklarda geçer.¹⁵ Yezit bin Unays Basralı olup, sonra İran'a (Cur'a) gider ve rivayete göre orada şu görüşleri ortaya atar: "Güçlü ve yüce Allah, acemden bir resul gönderecek; ona gökten bir kitap indirecek ve şeriatı ile Hz. Muhammed'in şeriatını ortadan kaldıracaktır. Bu olay Kuran'da geçen Sabii* milleti üzerine olacaktır," iddiasında bulunur.¹⁶ Bu kitabında Yezidilere Şeyh Adıyy bin Müsafır tarafından getirileceği söylenir. Bu görüşün günümüz Yezidileri ile hiçbir ilişkisi olmayıp isim benzerliğinden başka bir şey değildir.¹⁷ Yezidilik dinini İbadiyye'nin bir kolu olarak kabul eden Orhan Hançerlioğlu bu dinin ortaya çıkışı ile ilgili şu düşünceleri ortaya sürmektedir. Ona göre Sünnilerin bid'at ve bid'at-ı seyyie (kötü yenilikler) saydığı düşünceler giderek gelişmiş ve Yezidilik dininin ortaya çıkıp ve şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Şeytana tapmakla suçlanan Yezidilerin inanç esaslarının temelinde vahdet-i vücud (varlık birliği) inancı yatmaktadır. Bütün tasavvuf-i tarikatlar gibi Yezidilik dini de her şeyi bu arada şeytanı Allah'ın bir yansıması olarak kabul ederler ve büyük saygıda bulunurlar.¹⁸ Yezidilerin ilahlaştırdıkları iki şahsiyetten birincisi Adıyy bin Müsafır, ikincisi de; Muaviye'nin oğlu ve halefi, ikinci Emevi hükümdarı, Kerbela faciasının sorumlusu Yezid'tir. Haricilerin İbadiyye kolundan ayrılmış olduğu söylenen Yezit bin Uneyse'ye nispet edilmeleri doğru değildir. Yezidilerin inanç ve iddialarına göre kendilerinin Hz. Âdem'den sonra ikinci ataları Ez-da (tanrı-verdi)'dir. Ez-da doğrudan doğruya Hz. Âdem'den türemiştir, Hz. Havva'nın kanı karışmamıştır. Bu sebeple Yezidiler, saf kan Hz. Âdem'in çocukları olarak temiz ve üstün bir soydan

¹⁵ Şehristanî, **el-Milel ve'ni-Nihal**, C.I, s.136, Kahire,1961; Bağdadî, **Fırkalar Arasındaki Farklar**, s.255,

Kahire, İstanbul-1979; İbn Hazm, **el-Fasl**, C.IV, s.188, Bağdat; **Eş'arî, Makalatu'l-İslâmîyyîn**, s.103,

1950

* Sabii: Yıldızlara tapan ve Nuh (a.s.)'ın kavminden olduğu söylenen toplum (Kuran-ı Kerim 22/17)

¹⁶ Şehristani, a.g.e., c.I, s.136; Agil Şirinov, **İslam Mezhepleri Tarihi Literatüründe Aşırı Fırkalar ve Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, s.112. İst. 2003, Necmettin Kaya, **Mehmet Şerafettin ve Yezidiler**,

s.2,

(basılmamış lisans tezi), OMÜ. İlahiyat Fakültesi, Samsun-1985

¹⁷ Ahmet Turan, a.g.e., s.4

¹⁸ Orhan Hançerlioğlu, **"İslam İnançları Sözlüğü"**, s.724, Remzi yay. İstanbul-1994.

gelmektedirler. Bu soydan gelmeyenler Yezidi olamazlar, Yezidiliğe kabul edilmezler.¹⁹

3. Yezidileri Şeyh Adıyy Bin Musafir'e Bağlayan Görüş

Yezidilerin ataları ile ilgili bir diğer görüş de Yezidileri doğrudan olarak Şeyh Adıyy bin Musafir'e bağlayan görüştür. Bu iddiayı ortaya atan tarihçiler Şeyh Adıyy bin Musafir'le beraber Yezidileri Yezit bin Muaviye'ye de bağlarlar.²⁰ Ahmet Turan “Yezidiler” adlı eserinde bildirdiğine göre Şeyh Adıyy bin Müsafir, Şafii mezhebine bağlı bir sufi olup, Şiilere saldırarak, onların Muaviye bin Ebu Sufyanı savunan Ashabı hadisten bir mutasavvıf olmasına rağmen, ölümünden çok sonra yerine geçen yeğenin torunu Şeyh Hasan bin Adıyy zamanında Şiilerin Yezit bin Muaviye'ye saldırımları üzerine, Şeyh Adıyy bin Müsafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Sünni anlayışı kötüye kullanarak bu defa da Yezid bin Muaviye'yi savunmaya başlamışlar. Bu konuda daha da ileri giderek, gerek Şeyh Adıyy bin Müsafir ve gerekse Yezit bin Muaviye hakkında aşırı görüşler yaymaya başlamışlardır. Böylece, başlangıçta tamamen Sünni bir anlayışa dayalı bu hareket, kurucusunun ölümünden sonra taraftarlarından bir kısmının sapık bir görünüm kazanması ile hem Şeyh Adıyy'i hem de Yezid'i insanüstü varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı da bu topluluğa Yezidi adı verilmiştir.²¹

XIII. yüzyılın sonlarına doğru; gerek Şeyh Adıyy taifesinin bağlanmış olduğu reislerin iradesizliği sebebiyle halk arasında bir takım fikir ayrılıklarının belirmesi, bunun yanı sıra eski hurafe ve inançların terk edilmeyip rağbet görüp de devam edebilmesi ve gerekse Ortadoğu'da Müslümanlar arasındaki fikir ayrılıklarının yol açtığı siyasi gelişme ve gruplaşmalar, bu cemaati de önemli ölçüde etkiledi. Aslında insanlar (bütün dinlerde olduğu gibi) yeni bir dini kabul edince bir anda eski inançlarını kafalarından silmemektedirler. Eğer insanların yeni kabul ettiği dinde fikri çalkantılar yaşanırsa eski inançlar tekrar canlanmaya başlayacaktır. Bunun çeşitli inançlarda örnekleri vardır. Bunlardan biri Hıristiyanlık dininde Hz. İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyanlar tekrar eski inançlarına dönerek Hıristiyanlık dininin özünden uzaklaşmaya ve bu dine kendi çıkarlarına göre (kilisenin ve kralların çıkarlarına göre) eklemelerde bulunmuşlardır. İşte Yezidilikte de buna benzer bir durum yaşanmıştır.

¹⁹ Yeni Türk Ansiklopedisi, C.XII, s.4772, Ötüken yay. İst. 1985

²⁰ Thomas Menzel, “a.g.m., s.415; Ş. Yaltkaya, a.g.mk., s.2; M. Nuri, “**Abede-i İblis Yezidi Taifesinin İtikadı, Adâtı, Evsafi**”, s.5-51, İctihat Matbaası, İst.1328

²¹ Roger Lescot, a.g.e., s.20; Ayrıca bkz. Ahmet Turan, a.g.e., s.5

Çünkü Şeyh Adıyy bin Musafir'in kurduğu Sohbetiyye ve Adeviyye tarikatları ile çelişen inanç ve hurafeler oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da Yezidilik dini kendi özünden uzaklaşarak farklı bir yapıya bürünmüştür.²²

Yezidiler, kendilerinin her ne kadar Yezid b. Muaviye'den geldiklerini savunurlarsa da, Halife Yezid bin Muaviye'nin (ö.683) Yezidilikte oynadığı rol bilinmemektedir. Yezit, tenasüh yolu ile her zaman dünyaya dönecek olan Şeyh Adıyy'dir. Şeyh Adıyy'nin tanrı tarafından Suriye'den Laleş'e gönderildiği kutsal kitaplarında anlatılırken Yezit adının anılmadığı görülür.²³

4. Sünni Anlayıştan Saptıkları İddiası²⁴

Şeyh Adî b. Musafir, Şâfi mezhebine sahip bir sufi olup Şiilere saldırarak onların kötülediği Muaviye b. Ebî Sufyân'ı savunan Ashab-ı Hadis'ten bir mutasavvuf olmasına rağmen, ölümünden çok sonra yerine geçen yeğeninin torunu Şeyh Hasan b. Adî(b.Adî b. Berekât b. Ebi'l-Berekat)zamanında, Şiilerin Yezid b. Muaviye'ye saldırımları üzerine, Şeyh Adî b. Musafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Sünni anlayışı kötüye kullanarak bu defa da Yezid b. Muaviye'yi savunmaya başlamışlar, bu konuda daha ileri giderek, Şeyh Adî b. Musafir ve gerekse Yezid b. Muaviye hakkında aşırı görüşler yaymaya başlamışlardır. Böylece, başlangıçta tamamen Sünni bir anlayışa dayalı bu hareket, kurucusunun ölümünden kısa bir süre sonra taraftarlarından bir kısmının sapık bir görünüm kazanması ile hem Şeyh Adî'yi hem de Yezid'i insanüstü varlıklar olarak kabul etmişlerdir. İşte zaten bundan dolayı da bu topluluğa Yezidi adı verilmiştir.²⁵

C. Şeyh Adıyy b. Musafir ve Yezidilik (465/1072–557/1162)

Yezidilerin ittifakla peygamber olarak kabul ettiği Adıyy İbn-i Musafir'in hayatı, yaptığı çalışmalar birçok kitap, makale ve risaleye konu olmuştur. Doğrusu çok geç dönemde ortaya çıkan bu inancın temel ilkelerini teşkil eden bilgiler tarihin her

²² Hayri Başbuğ, **Yezidilik İnancı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.58–60, İst. 1987.

²³ Mushaf-ı Reş, ayet,15; A. Turan, a.g.e., s.5

²⁴ Abdürrezzak El-Haseni, **El-Yezidiyyun**, s. 57, Mektebeti'l-Yekzati'l-Arabiyye, Bağdat-1370

²⁵ Roger Lescot, **Yezidiler Din, Tarih Ve Toplumsal Hayat, Cebel Sincar Ve Suriye Yezidileri**, s.19–20, Avesta Yay. İstanbul – 2001, Henry Fields, a.g.e. s. 20. Henry Fields'in Kürt ve Süryanilerin de Yezidilerden gelme olduğu iddiası en çarpıcı iddialardandır. Öyle ki Fields, Yezidi Kürtlerin Arap saldırıları sonucu yerlerinden göç ettiklerini savunmaktadır.

döneminde yadırganmıştır. Yezidi dininin “Peygamberi” ve “Kurucusu” olarak bilinen Adıyy bin Musafir 1073–1078 yılları civarında, Lübnan'da, Antik Baalbek'in²⁶ güneyinde ve Bekaa Vadisi'nin batı yamaçlarında kurulmuş olan Beyt Far/Kirbet Kanafar Köyü'nde doğmuştur²⁷. Adıyy'in çocukluğu döneminde muhtemelen Tadmur'daki²⁸ Güneş Tanrısı tapınağını tamamen yok olmadan önce ziyaret etmiştir. Bacchus Tapınağı'nın ana kapılarında bulunan ve yaşamla ölüm arasındaki geçişi simgeleyen gelincik ve buğday gravürleri Adıyy'in sert kışlar ve uzun baharlar geçiren dağlara yerleşirken sahip olduğu mistik düşünce tarzını etkilemiştir²⁹.

Babası Musafir bin İsmail, soyu Emevi Halifesi Mervan bin Hâkim'e dayanan bir din adamıydı³⁰. Annesi Yezda adını taşıyordu. Adıyy'in babasının türbesi, Beka Vadisi'ne bakan bir yamaçtır. Ailenin evinin yıkıntıları türbenin aşağısında; annesinin ve kız kardeşinin mezarları türbenin yanındaki meşe ağacının dibinde bulunmaktadır.³¹

Adıyy'in babası Musafir bin İsmail Akar aşiretine mensuptur. Türkistan kökenli olan bu aşiretin hangi tarihte Ön Asya'ya yerleştiği bilinmemekle beraber Oğuzlar'dan çok önce Orta Asya'dan başlayan göçlerle birlikte geldiği sanılmaktadır. “Akar” veya “Ağar” isimli Türk oymağının bir kolu da günümüzde Afganistan'da yaşamaktadır.³²

Müslüman babadan dünyaya gelen Adî'nin ilginç bir doğumu söz konusudur. Doğumu şu şekilde kaynaklarda yer almaktadır: Adî'nin babası olan Müsafir, Şam'da Beytifar adlı bir köyde yaşamaktadır. Bir gün hanımına haber vermeden evden çıkarak bir ormana gider ve orada 30 yıl kadar kalır. Sonra bir gece rüya görür. Bu rüyada birisi ona şöyle der: “Bu ormandan çık, evine dön, hanımınla ol. Cenab-ı Allah sana

²⁶ Thomas Menzel, **Adî b. Müsafir**, İ.A., C.I, s.137, İst.1986; John S. Guest, **Yezidilerin Tarihi Melek Tavus ve Mushaf-ı Reş'in İzinde**, (Çev. İbrahim Bingöl), s. 42, İst. 2001.

²⁷ İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, XI, s.243, Beyrut–1977 (2.bs); Ebû Abbas Şemseddin ibn. Hallikân, **Vefayât'ul-A'yân**, (çev. İhsan Abbas), III, s.254, Beyrut–1968–1972; Hasan Nasrallah, **Tarîhu'l-Ba'albek**, II, 345, Beyrut-1984; Muhamed Cevad Meşkur, **Mevsuatü'l-Firaku'l-**

İslamiyye,

s.37, Beyrut-1995; Süleyman Uludağ, “**Adî b. Müsafir**”, D.İ.A., I, s.381, İst.1988.

²⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Palmira>, (Tadmur: Suriye'de antik zamanların önemli dini ve ticari merkezi

olan, UNESCO tarafından 1980 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınan şehir).

²⁹ Ethel Stefana Drower, **Peacock Angel, Being Some Account of Votaries of a Secret Cult and their Sanctuaries**, s. 151–152, London–1941

³⁰ İbn Teymiyye nesebi ile ilgili rivayetlerin tamamıyla asılsız olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Teymiyye, **Mecmu'u Fetâvâ** (Nşr. Abdurrahman b. Muhammed), III, s.254, Riyad–1381–1386; Krş. İçin

bkz. S. Uludağ, a.g.md., s.381; Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletler Tarihi**, s.228, İst.1973

³¹ Henry Fields, **New Yezidi Text From Bedel Sinjar Iraq Anis Farayha**, American Documentation Institute, s. 20, Northwest-Washington-1719, John S. Guest, a. g. e., s.41 (Sever,2006:9).

³² Mehmet Eröz, “*Afganistan'da Türk Aşiretleri*”, **Türk Kültürü Dergisi**, S:83, İstanbul–1987

şöhreti her tarafa yayılacak, fazileti, doğuda ve batıda duyulacak bir (veli) çocuk verecektir.” Bunun üzerine Müsafir evine döner. Ancak yıllardır nerede olduğunu haber vermeden evini terk ettiğinden hanımı onu eve almak istemez ve ona: “Şu minareye çıkıp herkese evine döndüğünü haber vermedikçe seni eve kabul etmem” der. Çaresiz kalan Musafir, minareye çıkarak: “Ey halk evime döndüm. Eşimle yeniden birlikte olmakla emrolundum. Bu gece kim eşi ile birleşirse velî bir çocuk sahibi olacaktır” der. Bunun üzerine bu gecenin ardından, ileride veli mertebesine ulaşacak birçok çocuk doğar. Şeyh Adî de bunlardan biridir³³.

Selçukluların Bağdat'a girdikleri 1055 yıllarında, kentteki hukuk ve ilahiyat öğreten medreselerde, Ebu Hamid el Gazali'nin yol gösterdiği müderrisler ders veriyorlardı³⁴. Gazali, Sufi'ydi; vaazlarıyla, müridlerinin çalışmalarıyla öğretisini yayıyordu³⁵. Öğrenimini memleketinde yapan Adıyy'in zamanın ünlü sufilerinden Şeyh Hammad Ed-Debbas ile Şeyh Ukeyl El-Muncibi'den ders aldığı rivayet edilir. Adıyy'e hırka giydiren de Şeyh Ukeyl'dir.³⁶

Adıyy bin Musafir 30 yaşlarına geldiğinde Bağdat'a giderek, el Gazali'den ve diğer Sufi müderrislerden dersler aldı.³⁷ Bu yıllardaki medrese arkadaşlarından biri de, sonradan Kadiri tarikatını kuracak olan Abdülkadir Geylani idi. Adıyy bir süre sonra Bağdat'tan ayrılarak, Musul'un Güneydoğu'sundaki, Laleş'e gitti.³⁸

Ünlü sufi Ebu'l Vefa Hilvani'yi de yanına alarak eski bir Hıristiyan manastırını dergâha çevirerek burada mürit yetiştirmekle meşgul olmuş, daha önce aldığı el Şami (Suriyeli, Samlı) lakabını, el Hakkâri (Hakkârili) olarak değiştirmiş; Musul ve Hakkâri yöresini dolaşarak görüşlerini yaymıştır.³⁹

Şeyh Adî, güzel sohbeti ile etrafında tanınan büyük halk kitlelerini kendisine bağlamıştır.⁴⁰ Kendisine bağlı olan bu insanlarla Adeviyye Tarikatını kurmuştur.⁴¹

³³ Abbas el-Azzavî, **Tarih el-Yezidiyye**, s.46, Bağdat-1935; Krş. İçin bkz. Ahmet Turan, a.g.e., s.12; Hayri Başbuğ, **Yezidilik İnanç**, s.27-28, Türk dünyası Araştırma Vakfı, İst.1987

³⁴ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, s. 228, İstanbul-1973;Gazali'nin mektupları; İstanbul Beyazıt Kütüphanesi 3750 no'lu kitapta yer almaktadır. John S. Guest, a. g. e., s. 45

³⁵ John S. Guest, a. g. e., s. 45

³⁶ Hayri Başbuğ, **Yezidilik İnanç**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, No:39, s. 29, İstanbul-1987

³⁷ Ahmet Turan, **Yezidiler**, Eser Matbaası, S. 6, Samsun-1993

³⁸ Mushaf-a Reş, 15. Ayet, (Sever 2006:9)

³⁹ Ahmet Turan, a. g. e., s.7, Osman Turan, a. g. e., s. 228, John S. Guest, a. g. e., s. 45, Davut Okçu, **Yezidilik ve Yezidiler**, s. 17, Van-1987, Faik Bulut, Ortadoğu'nun Solan Renkleri, Berfin Yayınları, s. 58, İstanbul- 2002

⁴⁰ Murat Şahin, a.g.t, s.9

⁴¹ Ahmet Turan, “*Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihi*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.III, s.12-22, Samsun-1989, Mehmet Aydın, a.g.e, s.35-38; Davut Okçu, a.g.e, s.16-19; Erol Sever, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, s.9-12, Berfin Yayıncılık, İstanbul-1996

Hayat hikâyesinden, Şeyh Adıyy'in tasavvuf geleneğine göre yetiştiği ve düşüncelerini olgunlaştırdığı anlaşılır. Yaşadığı dönem olan Abbasiler dönemi tasavvuf geleneğinden gelen sufi tarikatların çoğaldığı bir dönemdir. Tasavvuf akımları başlıca üç ana çıkış bölgesinden yayılmıştır. Bunlar: Magrip (Endülüs ve Kuzey Afrika), Ortadoğu (Mısır, Suriye, Irak), Orta Asya ve İran'dır. Bu akımlar doğduğu bölgenin sosyo-kültürel özelliklerini taşımaktaydı. Genel bir değerlendirme ile Magrip mektebinin ahlakçı, Irak mektebinin Zühtü, İran mektebinin estetikçi olduğu söylenebilir.⁴² Özellikle İran menşeli sufi akımları arasında yer alan Kalenderiler, Haydariler ve Vefailer gibi tarikat mensuplarının farklı kıyafetler giydikleri, saçlarını, sakallarını, bıyık ve kaşlarını tamamıyla kazıttıkları kaydedilmiştir.⁴³

Adıyy'in Laleş'e geldiği tarihte Bağdat ve çevresi kilise ve camilerle doluydu; dağlık yörelere büyük, iyi tahkim edilmiş manastırlar yapılmıştı. Hıristiyanlık ise, güçlenen yeni din İslam'ın karşısında gerilemekteydi. O yıllarda Hakkârili Kürt aşiretlerinin yerleştiği bu dağlık bölge, Ortodoks İslam'ın gazabından kaçan ünlü Sufilerin sığınağı olmuştu. Ölümünden sonra evliya mertebesine çıkan Ebu el Hasan el Ali (Öl. 1093), Adıyy'e ilk Sufilik cübbesini giydiren el Mambici ve öldükten sonra bedenini Adıyy'in yıkadığı Ebu el Vefa el Hilvani buraya sığınan Sufilerden yalnızca birkaçıydı.⁴⁴

Adıyy bin Musafir 1116 yılında medrese arkadaşı Abdülkadir Geylani ile hacı olmak için Mekke'ye gidişinin dışında, yaşamının sonuna kadar Laleş Vadisi'nde ve Laleş'te yaşadı⁴⁵. Arada ovaya inerek burada yasayan köylülere vaaz veriyordu. Hakkârili Kürtlerin yoğun olduğu bu yörede, dini bir cemaatin lideriydi ve Şeyh Adıyy adıyla tanınıyordu. Zaman içinde Şeyh Adıyy, mucizeler yaratan bir kişi olarak tanındı. Şeyh Adıyy'in yarattığına inanılan çeşitli mucizelerden biri, Trablus'taki Haçlı Kalesi'nde bulunan kırk Müslüman esiri kurtararak, onları bir gece içinde Nusaybin'e getirmesidir.⁴⁶

Şeyh Adıyy'in her gece Kur'an-ı Kerim'i iki kez hatmettiği söyleniyordu. Dağ yamaçlarında yetişen yabancı üzümlerden, böğürtlenlerden başka bir şey yemiyordu;

⁴² Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, s. 15–16, İstanbul–1996

⁴³ Ahmet Yaşar Ocak, a. g. e., s. 67–68

⁴⁴ Ahmet Turan, a. g. e., s. 7, John S. Guest, a. g. e., s. 43–44, Erol Sever, a. g. e., s. 10

⁴⁵ İbni'l-Esir, **El-Lübab**, s. 390, C. 3, Daru Sadr, Beyrut; Ahmet Turan, a. g. e., s.7, Osman Turan, a. g.

e., s.

228, John S. Guest, a. g. e., s. 45, Davut Okçu, a.

g. e. s. 17

⁴⁶ Erol Sever, a. g. e., s. 11

müridlerinin yetiştirdikleri pamuktan örme giysiler giyiyordu. Kısa aralıklarla uzun süreli oruç tutan Şeyh Adıyy için; “Dua etmek için başını eğdiği zaman, beyninin kafatasının içinde devinirken çıkardığı sesler”in duyulduğu söylenir. Şeyh Adıyy'in ünü ve yarattığı mucizelerin öyküleri yayılmakta ve uzaktan yakından, Şeyh Adıyy'den feyzalmak için gelenlerin sayısı durmadan artmaktaydı.⁴⁷

Şeyh Adıyy'in diğer mucizeleri arasında vahşi hayvanlara emrettiği, kendisi ile konuşan kişinin düşüncelerini okuyabildiği, kurak topraklardan pınarlar fişkırtıp onu verimli hale getirdiği, hizmetçisinin göğsüne elini koyarak ona ezbere Kur'an öğrettiği daha sonra aynı kişiyi okyanusun altıncı adasına götürdüğü, müritlerinin rüyalarını yorumlayabildiği, kaybolmuş kişileri aynada gösterebildiği, körlerin gözlerini açtığı, istediği zaman ortadan kaybolabildiği ve mesafeleri kısaltabildiği, kendisini ve bütün müritlerini koruyan bir imtiyaz beratını Allah'tan aldığı; büyümlü kelimeler bildiği ve bunları kullanarak kapıları açabileceği, nehir yataklarını değiştirdiği ve uzakta olup biteni görebilme yeteneğine sahip olduğu söylenir.⁴⁸

Şeyh Adı b. Musafir Ocak 1162'de öldü⁴⁹. Laleş'te gömüldü, mezarı kısa bir süre içinde ziyaretçilerin uğrak yeri olan bir türbe haline geldi. Bir rivayete göre, dini bir vakfın kuruluşuna izin veren resmi belgeyi Halep ve Musul'u yöneten hanedanlığın başında bulunan Atabeg Nureddin imzalamıştır.⁵⁰

1. Tarihi kaynaklarda Şeyh Adıyy ve hakkındaki iddialar

Eldeki tüm vesika ve kitaplara göre Şeyh Adıyy bin Musafir'in dindar salih bir insan olduğu, genel İslami ilkelere aykırı bir görüşünün bulunmadığı yönündedir. Buna rağmen Yezidilerin Şeyh Adıyy'i hangi vesikalara dayanarak önderleri olarak kabul ettiği bir muammadır. Bu doğrultuda farklı kesimlerce Şeyh Adıyy hakkında birçok iddia ortaya atılmıştır. Şimdi bu iddiaları genel olarak sıra ile inceleyelim.

Adıyy Bin Musafir ile ilgili ileri sürülen iddialardan biri onun Emevi asıllı ve Mervan bin Hekim'in soyundan olduğu tezidir. Bu fikri ileri süren zevatın iddiasına göre aslında Adı bin Musafir, Kerbela olayı dolayısıyla Emevi ailesine karşı cephe alan, Müslüman âleminin bu konuda aşırı giden uçlarına karşı mücadele başlatan bir zat idi. Fakat daha sonra bu fikirleri tabiiileri takipçileri tarafından saptırıldı. Çeşitli ek

⁴⁷ John S. Guest, a. g. e., s. 44, Erol Sever, a. g. e., s. 11

⁴⁸ Ahmet Turan, a. g. e., s. 8

⁴⁹ Hasan Nasrallah, a.g.e., s.349; İbn Hallikan, a.g.e., s.254-255; Süleyman Uludağ, a.g.md., s.381; İbn Kesir, a.g.e., s.243; M. Cevat, a.g.e., s.37.

⁵⁰ John S. Guest, a.g.e. s.44

ve ilaveler yapılarak bu günkü Yezidilik ortaya çıktı. Önceleri saf ve mantıklı çerçevede yürütülen bir fikir akımı iken sonradan bir din ve inanç statusüne büründü. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi elbette ki İslam âlemini derinden yaralamıştı. Bu konuyu bahane eden birçok sivri fikirli adam İslam âlemini fesada ve tefrikaya sürüklüyordu. Hükümet merkezine karşı isyan eden veya mücadele yapan herkes Kerbela'nın intikamını alıyorum ayağı ile binlerce masum insanı kesiyordu. Adi İbni Musafir bu akımlara karşı İslami hukuk çerçevesinde mücadele yapmak üzere yola çıkmıştı⁵¹.

1.a. El-Kâmil fi't-Tarih'te Şeyh Adiyy

Tarihte Şeyh Adiyy bin Musafir'in hayatından bahseden önemli eserlerden biri hiç şüphesiz Cizreli bir aileden olan tarihçi İbnü-l Esir'in El-Kâmil Fi't Tarih isimli eseridir. Miladi 1160–1232 yılları arasında yaşamış olan büyük âlim ibni Esir'in tarih ve yaşam dönemi olarak Adiyy ibni Musafir'e en yakın bir bilgin olması göz önünde bulundurulursa fikirleri ve bu konuda aktardığı bilgiler oldukça önemlidir. İbnü-l Esir Adiy bin Musafir ile karşılaşmamış ve belki de vefatına ulaşmamıştır. Eldeki kanıtlar bunu doğrulamaktadır. Çünkü İbnü-l Esir'in doğumundan 2 yıl önce Şeyh Adiyy bin Musafir vefat etmişti. Fakat Şeyh Adiyy ile yaşamış, onunla beraber mücadele etmiş kişilerle karşılaştığı, konuştuğu kesindir. Tarihi geçerlilik açısından İbnü-l Esir'in aktarımları bu nedenle önemlidir. İbnü-l Esir Adiyy'nin hayatından birçok pasaj aktarır.⁵² Burada bizim üzerinde durduğumuz ana fikir onun yukarıda ortaya atılan iddia doğrultusunda bir bilgi verip vermediğidir. İbnü-l Esir'in aktarımlarından Adiyy'nin Emevi asılı veya Mervan'ın soyundan olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. İbnü-l Esir'in bu kadar mühim olan bir iddia hakkında herhangi bir bilgi aktarmaması bu fikrin gerçek olmadığına önemli bir delildir.

1.b. Tarixi Erbil'de Şeyh Adiyy

Şeyh Adiyy İbni Musafir'in çağdaşlarından sayılan tarihçi İbni Mustavfi olarak tanınan Muhammed bin Ahmed El Erbillidir. 1169–1239 yılları arasında yaşamıştır. Bu zat Erbilli biri olup dönemin yönetimleri, meşayih ve uleması ile içli dışlıdır. Aynı zamanda araştırmacı olan İbni Mustavfi, Şeyh Adiyy İbni Musafir'in hayatını inceleyen bir tarihçidir. Hatta Şeyh Adiyy'nin soy şeceresini de yazmış olduğu "Tarixi

⁵¹ Şeref Han el-Bitlîsî, **Şerefnâme**, çev., M Ali Avni, s. 339, Kahire1962

⁵² İbnü-l Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, III, s. 211, Beyrut–1965, <http://www.semksiaşireti.com/>

Erbil” isimli kitabında aktarmıştır. Mustavfi’ye göre Şeyh Adıyy, Musafir’in oğludur. Müsafir ise İsmail’in oğlu, İsmail Musa’nın, Musa da Mervan’ın, Mervan da Hasan’ın, Hasan ise yine Mervan isimli birinin oğludur. Fakat Mervan’dan sonraki soyu bilinmemektedir. El Mustavfi’nin yaşadığı dönem ise Miladi 1169–1239 yılları arasındadır. Bu tarih Adıyy ibni Musafir’e yaşam açısından İbnü-l Esir’den sonra en yakın tarihtir. El Mustavfi de Şeyh Adıyy İbni Musafir’den uzunca bahsetmiştir. Fakat Mustavfi Şeyh Adıyy ibni Musafir’in dedelerinden Mervan isimli şahsın kim olduğunu söylememektedir. Üstelik Mustavfi soy kütüğünü Şeyh Adıyy ibni Musafir’in akrabası olan Hasan bin Adıyy bin Ebu Berekat Bin Musafir’den aldığını söyler⁵³.

1.c. Mu’cam-ul Buldan’da Şeyh Adıyy

Tarihçi, coğrafyacı ve edebiyatçı Yakut El Hamevi de 12. asrın tarihçilerinden olup 1178–1228 yılları arasında yaşamıştır. Bu zat Mu’cam-ul Buldan isimli eserinde Adıyy ibni Muisafir’den bahsetmektedir. Hamevi, Şeyh Adıyy ibni Müsafir’in yaşadığı Laleş’ten bahsederken Şeyh Adıyy İbni Musafir’i Şafii mezhebinden Kürtlerin şeyhi ve İmamı olarak tanıtmakta, ancak Şeyh Adıyy ibni Musafir’in Emevi asıllı olduğuna dair herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.

1.d. Vefayat’ul A’yan’da Şeyh Adıyy

12. yüzyılda yaşamış olan tarihçi İbni Hallikan da yazmış olduğu Vefayat’ul A’yan isimli kitabında Şeyh Adıyy’den söz etmektedir. İbni Hallikan Şeyh Adıyy’i “Hakkari’li Adıyy İbni Musafir” diye yazmış ve Mustavfi’nin aktardığı soy kütüğünü kaydeder. Fakat İbni Hallikan da Şeyh Adıyy’nin Emevi asıllı olduğuna dair bir kaydı yoktur.

Yine tarihçi Abdurrezak El Hüseyini, 1925 yılında Şeyh Adıyy İbni Musafir’in Laleş’te bulunan kabrinin üzerindeki kitabeyi okumuştur. Söz konusu kitabe şöyledir: “Ey yerin ve gök’ün Allah’ı Bu şeyh Adıyy’i, Hakkâri bölgesini ve çevresini koru”. Fakat kitabede Emevilerle ilgili bir bilgi mevcut değildir.

16. asır tarihçilerinin eserleri arasında yine Şeyh Adıyy İbni Musafir’in hayatını anlatan paşajlara rast gelmek mümkün. Mesela bunlardan biri de Kâtip

⁵³ İbni Mustavfi, **Tarixi Erbil**,

Çelebi'dir. Kâtip Çelebi, Şeyh Adıyy'ı "Şam'lı Adıyy" olarak isimlendirir. Şemseddin Sami Onu Adıyy Bin Müsafir El Hakkâri olarak takdim eder.

2. Tarihi kaynaklarda Şeyh Adıyy inancı

Ibni Hallikan (1211–1282) yazmış olduğu Vefayat'ul A'yan isimli kitabında Şeyh Adıyy bin Müsafir'in inancına ilişkin şunları aktarmaktadır: "*Şeyh Adıyy İbni Müsafir ibni İsmail İbni Musa ibni Mervan İbni Hasan ibni Mervan El Hakkâri Salih (muhterem dindar) bir insandı. Kendisine tabi olduğu kabul edilen bir gurup vardı ki adına Adeviye derlerdi. Kendisine birçok insan tabi oldu. Kendisine tabi olanlar arasında devrin meşhuru, uleması, şeyhlerinden birçoğu onun gurubu arasına katıldı. Mesela Şeyh Ükayl'i Münbic'i, Hammad Debbas, Ebu Necib Ebul Kasım El Sehreverdi, Abdulkadir El Geylani Ebul Vefa gibi. Adıyy Bin Müsafir daha sonra Musul dan ayrılarak Hakkari dağlarına yerleşti. Orada kendisine bir Zaviye yaptı. Hakkâri halkının tümü ona gelip tabi oldu. Doğduğu köyün ismi Beytul Far idi. Baalbek şehrine bağlıydı. Doğduğu evi hala ziyaret edilir. 555 hicri (miladi 1160) yılında vefat etti. Ölünce cesedini Hakkâri de zaviyesine defnettiler. (Lalaş) Allah Rahmet eylesin. Kabrinin yanında birçok mezar daha vardır. Torunları ve tabiiileridir*".

El Mustevfi Tarihi Erbil isimli eserinde Şeyh Adıyy'in Erbil'e geldiğini söyler ve Şeyh Adıyy'e ilişkin şunları aktarır: "*O dönem Erbil valisi Muzafferuddin idi. Vali dedi ki: Ben onu gördüm. O zamanlar küçük bir çocuktum. Esmer renkli biri idi. Birçok meşayih ondan ve sözlerinden bahsederdi. 90 yıl yaşadı. Allah rahmet eylesin*"

Bütün bu bilgiler bize Şeyh Adıyy'in sonradan şekillendirilen Yezidilik inancıyla ilgisinin olmadığını, aksine iyi bir alim olduğunu göstermektedir.

3. Şeyh Adıyy'in Risaleleri

Şeyh Adıyy'in Sufi öğretisi, dört risalede ve bazı ilahilerde toplanmıştı. Bunların hepsi de Arapça yazılmıştır. Bu risaleler; İ'tikâdu Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât, Risaletü Fiha Zikr Adabün-Nefs, Vesaya eş-Şeyh Adî b. Musafir ile'l-Halife ve Vesaya li Muridihi Kay'd ve Lisa'iril'l-Müridin risalesidir.⁵⁴ Bu son risalede İsa'nın oruç tutmanın erdemleri üzerine verdiği bir vaazdan da alıntılar yapılmıştır. Risalelerde esas olarak, geleneksel İslam inancına bağlı düşüncelerin yanı sıra,

⁵⁴ A. Henry Layard, a.g.e., s.198-199; Ahmet Turan, a. g. e., s. 48-49, Mehmet Aydın, a. g. m., s. 35, John S. Guest, a. g. e., s. 47

Ortodoks öğretinin yenileştirilmesi, yaşamın çile ve duayla güzelleşeceği, böylece tanrıya erişmenin kolaylaşacağı öğretilmektedir. Bu risalelerin hiçbiri Yezidiler tarafından onaylanmamıştır.⁵⁵

Şeyh Adiyy tarafından yazılan risalelerin toplu metni 1509'da, Şam'da hat edilmiş bir kopyasıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu toplu metin şimdi Berlin Devlet Kitaplığı Arşivi'ndedir. İlahilerinden biri aynı kitaplıkta, ikişi British Library'dedir. 1934'te Cebel Sincar'da bulunan bir şiiri de, ABD'deki Amerikan Kongresi Kitaplığı'ndadır. İslam yorumcuları 13. ve 14. yüzyıllara kadar, Şeyh Adiyy'in öğretilerinin İslam'a uygunluğunu kabul ediyorlardı. Daha sonraki yüzyıllarda Müslüman din adamlarının Şeyh Adiyy'e ve öğretilerine karşı tavırları değişmiştir.⁵⁶

3.1- İ'tikâdu Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat(Ehl-i Sünnet İnancı)

Bu risalesinde, “Dünyada ilahi irade dışında hiçbir hadisenin olmadığına; amelin imanın bir parçası olduğuna; imanın artıp eksilmediğine; Fırka-i Nâciye'nin Ehl-i Sünnet olduğuna; Şia'ya kızmakla beraber Muaviye b. Süfyan'ı desteklediğini ve onu savunduğunu; Ehl-i Sünnet'e ters düşen Bid'at ehlinin aleyhinde olduğunu belirterek Ehl-i Sünnet'in bunlara muhalefet etmesi gerektiğini kendisini Ashab-ı Hadis'ten saydığını ve Mu'tezile'yi dâleletle suçlayarak onu eleştirdiğini, Ahiret âleminden, cennet ve cehennemden söz etmektedir.”⁵⁷

Bu risalesinde Allah'ın birliğini ve ona ulaşmanın yollarını ele almaktadır. Ona göre hakikate ulaşmanın iki yolu vardır,

- Gelenekleri inceleyerek hakikate ulaşmak.
- Muhakeme-Akl ile hakikate ulaşmak.

Yine bu risalede Allah'ın sıfatlarını tasvir eder. Allah'ın ebedi, başlangıcı ve sonu olmayan kudretinden söz ederek şu sonuca ulaşmaktadır: “Şeytanı ve kötüyü yaratan Allah'tır⁵⁸. Bunu da Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Hadisleri ile açıklamaktadır. Bu düşüncesini şu şekilde izah etmektedir: “*Bir diğer delil de şudur ki, eğer kötülük Allah'ın iradesi dışında var olabiliyorsa, o zaman Allah güçsüz demektir. Hâlbuki güçsüz bir varlık Allah olamaz*”.⁵⁹

⁵⁵ Erol Sever a. g. e. s.11

⁵⁶ M. Kemal Işık, a.g.e., s.89; Erol Sever, a. g. e. s. 12

⁵⁷ Ahmet Turan, a.g.e, s.50

⁵⁸ Ahmet Turan, a.g.e, s.50; Davut Okçu, a.g.e. s.18; Murat Şahin, a.g.t. s.10

⁵⁹ Mehmet Aydın, a.g.m. s.36; Murat Şahin, a.g.t. s.10

3.2- Risalet-ü Fiha Zikr Adabün-Nefs (Nefsi Terbiye Kitabı)

Bu risalesinde Şeyh Adî, iddianın bilgi nurunu söndürdüğünü söyleyerek iyi kimselere Kur'an-ı Kerim'i okumayı ve kötülüklerden kaçınmanın gerekliliği, nefse hâkim olmanın gerekliliği gibi on emre de dikkat etmelerini teşvik etmektedir.⁶⁰ İlk eserdeki doktrinel yönü bu eserde pratik tamamlamaktadır. Bu eserinde müride, şeyhlerin yiyerek, içerek, uyuyarak, vurarak ve çarparak şeyh olmadıklarını belirtmektedir.⁶¹

3.3- Vesaya eş-Şeyh Adî b. Musafir ile'l-Halife (Halifeye Nasihatler)

Bu risalesinde Şeyh Adî: Ameli ve sulûku ile şer'i emirler arasında uygunluk olmayan ve nehiylerden kaçınmayıp da kendisine kerâmet beliren kimselerden uzaklaşmayı tavsiye ederek, kendisinden küçük bir bid'at sadır olan kimseye kolaylık göstermeyi kabul etmez.⁶²

3.4- Vesaya li Muridihi Kay'd ve lisa'iril'l-Müridin (Müridi Kay'd ve Diğer Müridlere Nasihatler)

Dördüncü risalesinde Şeyh Adî, Kâ'id isimli müridine hitaben şöyle der: “*Ey Kâ'id sana tavsiyem, Şer'i hükümleri göz önünde tutman ve ona sarılıp ileri gitmemendir. Takvaya sarıl dünya peşinde koşanlardan uzak dur.*” Tavsiyesinde bulunarak “*açlık zühtün anahtarı ve kalbin cilasıdır*” der. Mehmet Şerafettin'den naklen: “*Şeyh Adî'nin Tasavvufunun, Gazali'nin yoluna çok yakın olduğunu*” söyler.⁶³

Koyu bir Sünni olan Şeyh Adî: “*iyi bir Müslüman'da kusur olmaz*” diyerek müritlerinden ciddi bir kültür istemekte ve şöyle demektedir⁶⁴:

“Fiilsiz söz ile yetinen Allah'tan ayrılır.

Fıkıhsız takva ile yetinen dinden çıkar.

Allah korkusundan yoksun olarak fıkıhla yetinen Allah ile alay eder.

Görevlerini yapan kişi, işte bu kurtulur.”

⁶⁰ Ahmet Turan, a.g.e, s.50

⁶¹ Mehmet Aydın, a.g.m. s.37; Roger Lescot, a.g.e. s.24

⁶² Ahmet Turan, a.g.e, s.51

⁶³ Ahmet Turan, a.g.e, s.51

⁶⁴ Ahmet Turan, a.g.e. s.49

Şeyh Adî “Şeyh ve Mürid, Pir ve Şahid” arasındaki bağları belirten ilk mutasavvıflardan biridir. Ona göre⁶⁵:

Şeyh: “*Varlığı ile seni birleştiren,
Yokluğu ile seni koruyan,
Ahlakı ile seni terbiye eden,
Yolları ile seni eğiten,
Nur’u ile seni aydınlatandır.*”⁶⁶

Mürid: “*Neşe ve sevimliliği ile fakirlere ışık tutan;
Nezaketi, dünyaya ilgisizliği, iyi davranışları
Ve herşeyde alçak gönüllülüğü ile sûfilerle;
Uysallığı ile Evliyalarla; sukûneti ile Marifet Ehliyle
Ve Tevhid ile makam sahipleriyle olandır.*”⁶⁷

Ölümünden sonra müridlerin biri tarafından yazılan ve menkıbelerini içeren “Kitabu Menâkıb eş-Şeyh Adî” adlı eseri, doktora yaptığı sırada R. Frank tarafından tezinde incelenmiştir. Buna göre Şeyhin kerametlerinden bazıları şunlardır; vahşi hayvanlara ve yılanlara emrettiği, kendisi ile konuşan kişinin kafasındaki düşünceleri okuyabildiği, kurak topraklardan pınarlar fişkırtıp onu verimli hale getirdiği, birgün hizmetçisinin göğsüne elini koyarak ona ezbere Kur’an öğrettiği, daha sonra aynı kişiyi Okyanusun altıncı adası(?)’na götürdüğü, müridlerin rüyalarını yorumlayabildiği ve kaybolmuş kişileri aynada gösterebildiği, körlerin gözlerini açtığı, istediği zaman ortadan kaybolabildiği ve mesafeleri kısaltabildiği gibi kerametlerde bulunmuştur.⁶⁸

⁶⁵ Ahmet Turan, a.g.e, s.49

⁶⁶ Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.8

⁶⁷ Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.8

⁶⁸ Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.9

2. YEZİDİLİĞİN TARİHÇESİ, GELİŞMESİ VE YAYILIŞI

Türkiye, İran, Suriye ve Mezopotamya'da yaşamış ve yaşayan dinlerin izlerinin ve tesirinin görüldüğü Yezidilik, hem ismi hem de tarihi açısından günümüze kadar tartışıla gelmiştir. Farklı birçok dinin etkisinde nasıl kaldığı, hangi aşamalardan sonra son şeklini aldığı konusu hala aydınlatılmayı beklemektedir. İleri sürülen tezler de meydana gelen bu senkretizmin açıklanmasında yoğunlaşmıştır. Yezidilik hakkındaki bilgiler sınırlı olduğu halde, Yezidiliğin kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Adi b. Musafir hakkında daha fazla bilgi bulunmaktadır.

Yezidilerin tarihine ilişkin belgelerin kısıtlı olması ve Yezidiler arasında okuma ve yazmanın dinen yasak olmasından dolayı yüzlerce yıl hüküm süren cahillik nedeniyle Yezidi tarihi konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ancak Yezidilerin tarihi, daha çok yaşadıkları coğrafyada kurulan devletlerin tarihi ile iç içe geçtiğinden, tarihleri ile ilgili bilgilere ancak bu devletlerin kaynakları sayesinde ulaşabilmek mümkün. Yezidilerin kökenleri ve tarihleri ile ilgili somut, yeterli bilgi ve belgeler mevcut değildir. Yezidilik inancının öncülü Şeyh Adıyy'in Adeviyye tarikatıdır.⁶⁹ Yezidilerce, Yezidi inanç sisteminin kurucusu ve peygamber olarak kabul edilen Şeyh Adıyy Bin Musafir, aslında Kadiri tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani ile birlikte İslam âlimi İmam Gazali'den ders almış; Müslüman inançlı bir sûfi olarak kabul edilmektedir.⁷⁰

1072 yılında Lübnan'da Baalbek'te doğan Şeyh Adıyy, 1116 yılındaki Mekke'ye hac ziyaretinden sonra öldüğü 1162 yılına kadar Laleş Vadisi'ndeki (Kuzey Irak'taki Duhok İli'nin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul'un da 57 km. kuzeyinde Türkiye'nin Hakkâri ili sınırındadır) eski bir Hıristiyan manastırını dergâha çevirerek mürit yetiştirmiştir. Adıyy bin Musafir 1162 yılında öldüğü zaman Laleş'teki dergâhına gömülmüş ve türbesi çok geçmeden Yezidilerce hac ziyareti için gelinen tapınağa dönüştürülmüştür.⁷¹ Şeyhin vefatından sonra vasiyeti üzerine makamına yeğeni Ebu'l

⁶⁹ Ahmet Çelik, **Yezidiler (Dün-Bugün)**, basılmamış lisans tezi, S.11, Ankara-1977, Es'ad Sahmaranî, **Mevsuat'ul-Edyan**, s.500, Darun-Nafais, Beyrut, <http://www.dunyadinleri.com/yezidilik.html>, 05.01.2011, 2005; Ahmet Turan, a.g.e., s.5,

⁷⁰ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, s.228, İstanbul-1973

⁷¹ Es'ad Sahmaranî, a.g.e., s.500

Berekat bin Sahr seçilmiş; onun önderliğindeki müritleri “Adeviler” olarak anılmaya başlanmıştır. Tarikat ise Adeviyye ve bilahare Sohbetilik diye adlandırılmıştır.⁷²

Adevilik'in antik inançlarla sentezlenmesi ve Hakkâri yöresindeki aşiretler arasında yaygınlaşması, tarikatın başına geçen Şeyh Adıyy'nin torunu Hasan bin Adıyy döneminde olmuştur. Moğolların bölgeyi istilasından sonra 13. ve 14. yy.da bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan Yezidilik faaliyeti, Musul, Hakkâri, Botan çayı yöresi, Cizre, Nusaybin, Mardin, Van ve Urmiye'deki aşiretler arasında kök salmıştır. 1415 yılına kadar unutulmuş ancak bu tarihten itibaren taraftar kazanmaya başlayan ve bilahare Yezidilik adını alan Şeyh Adıyy'nin öğretisinin öncülü olduğu bu dinin sembolü, tavus kuşudur.⁷³

Dinlerinin çok eski olduğunu, kuruluşu üzerine tarihi bilgilerin zaman içinde unutulduğunu, kaynaklarının kaybolduğunu söyleyen Yezidilerle ilişkiye geçerek, dinleri üzerinde bilgi edinmek isteyen gerek Müslümanlar gerek 18 ve 19. yy.larda bölgeye gelen Hıristiyan misyonerler de pek bir şey öğrenememişlerdir. Çünkü Yezidilik bir sır dini olduğu için Yezidiler, kendilerine sorulan soruları, soranların duymak istediklerine göre yanıtlamışlardır.

2. 1. Selçuklular Döneminde Yezidiler

Yezidiler tarih boyunca büyük çoğunluğu bugünkü Irak sınırları içerisinde bulunan Musul merkezli bölgede yaşamışlar ve Şeyhan idari bölgesinde bulunmuşlardır. Nüfus yoğun olarak Musul'un batısında 160 km mesafede bulunan çöl ortasında ki dağlar silsilesi ve Yezidilerin kalesi olarak görülen Cebel Sincar'da yaşarken Sincar'daki reis Beled Sincar'da ikamet ederdi. Buna ek olarak Dicle'nin kuzey batısındaki Diyarbakır ve Fırat'ın batısında ki Halep'te, Kilis, Gaziantep civarlarında da yoğunlaşmışlardır⁷⁴.

Bitlis Emir'i Şeref Han “Şerefname”de Yezidiler'in sözü edilen bölgeler Musul ve Şam dolaylarında olmak üzere belli başlı aşiretler halinde yaşadıklarını belirtmiştir.

⁷² Erol Sever, a.g.e., s.12; Ahmet Turan, a.g.e., s.5; Hikmet Doğan, **Yezidilik ve Mardin'deki Yezidiler**,

Lisans Tezi, s.15

⁷³ Henry Fields, a.g.e. s.20, Es'ad Sahmaranî, a.g.e., s.500

⁷⁴ Thomas Menzel, Yezidiler, *İslam Ansiklopedisi*, 1.Baskı, c.13, s. 415, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara-1997

Bu aşiretlerin başlıcaları Tasni (Dasni), Haldi, Besyani, Bohti, Mahmudi, Dünbılı aşiretleridir⁷⁵.

XV. yüzyılda Yezidi aşiretlerinden Dasniler Şeyh Adıyy türbesinin bulunduğu Laleş'e gidilirken Musul'un kuzey ve doğusundaki yamaçlarında yerleşmişler ve o dönemde topraklarını; Müslüman bir Kürt aşireti olan Soranlılarla kavgalı olmalarına rağmen; güneydoğuda, Büyük Zap ile Küçük Zap arasında bir bölge olan Edyabene'ye kadar genişletmeyi başarmışlardı. Bununla beraber Ceziret bin Ömer civarında Bohti Aşireti büyük ölçüde Yezidiliği benimsemiş ve yine Ceziret bin Ömer kökenli iki Yezidi aşireti olan Mahmudi ve Dunbeliler de gittikleri yerlere Yezidilik inancını taşımışlardır. Mahmudiler Van'ın güneydoğusundaki yalçın Hoşap Kalesi'ne yerleşirken, Dunbela Aşireti de Urmiye Gölü'nün batısındaki dağlara gitmişti. Ancak Yezidi dininin yayılmasına elverişli gibi görünen bu ortam on beşinci yüzyılın sona ermesiyle değişecekti⁷⁶. 16. yüzyıla kadar Küçük Asya Dağları'nda olan olaylarda sürekli etkin rol alan Yezidi aşiretlerinin gücü bu yüzyıldan itibaren azalmaya başlamıştır⁷⁷.

Davut Okçu, 1976 yılında Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yaptığı, "Yezidilik ve Yezidiler" isimli lisans tezinde Yezidilerle yaptığı röportajda sorduğu, "Tarihi seyir içerisinde katıldığımız savaşlar, yetiştirdiğiniz kahramanlar var mıdır?" sorusuna ilginç bir cevap almıştır. Okçu, sorusu aldığı cevap şu şekilde olmuştur, "Her vesileyle siyasi hadiselerle hiçbir zaman ön ayak olmadığımızı belirtiyorum. Ancak şunu da belirtmek isterim ki tarihimiz boyunca Türkmenlerden ayrı bir politika izlemedik ve karşılıklarına dikilmedik. Aksine her zaman onların yanında savaştık, düşmanlarımızı düşman, dostlarımızı dost bildik. Bu meyanda İranlılarla yapılan son savaşta çok zayıf verildi. Uzun zaman süren bu başarısız savaş için halife bizden yardım istedi. Halifenin bu isteği olumlu karşılanmış ve Mirza ismiyle maruf bir kahramanımız tek başına problem teşkil ede gelen "Kela Revandiz" kalesini 12 İranlı cengâverden göğüs göğse dövüşerek geri almıştı. Halife, bu kahramanlığının mükâfatı olarak Mirza'yı Musul'a vali yaptı. Mirza ölünceye kadar Musul valisi olarak kalmıştı. Mirza'ya bu dövüşünde Melek-i Tavus taktik dersi vermişti. Bizim tarihimiz kahramanlarla doludur. Bunların her birinin destanını anlatmak uzun zaman alır. Bu kahramanlardan en meşhuru Zal oğlu Rüstem olarak tanınan "Rüsteme Kurre Zal"dır.

⁷⁵ Şerefhan Bitlisi, **Şerefname: Kürt Tarihi**, s.21, Hasat Yayınları, İstanbul-1990

⁷⁶ John Guest, a.g.e., s.86

⁷⁷ Roger Lescot, a.g.e., s.93

Birçok gurup O'nu kendilerinden gösterme çabası içerisindeydi. İhtiyarlarımız O'nun ve diğer kahramanlarımız hakkında çok uzun destanlar anlatırlar⁷⁸”

İslamiyet'in Yezidilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yayılmasından sonra, bölgede eski inançlarından vazgeçmeyen Yezidilere karşı sürekli baskı, katliam ve yağma gibi zorba girişimlerde bulunan Müslüman Araplar, Yezidilere bir hayli can ve mal kaybı verdiler. Öte yandan Arap olmayan bölge halklarına Müslüman olanlar, sömürgeci devletlerin teşvik ve destekleriyle Yezidileri dinsizlikle, şeytana tapma ile suçlayarak katliamlı savaşlar açtılar, bir hayli maddi ve manevi zararlar verdiler. İslam din adamları, Yezidilerin “dinsiz, şeytana tapan ve zındık oldukları” yolunda yaptıkları propagandalar ile aşağılamaya devam ettiler. Kötü manada kullandıkları “Zend” kelimesinin, Kürt Zend aşiretinin isminden gelen bir kelime olduğunu bilenlerin sayısı çok azdır. İslam din adamları bununla da kalmayarak verdikleri emirlerle “Allah'ın düşmanı olan Yezidilere İslamiyet'i benimsetmek için girişilen her eylem, Allah'ın yoluna olduğu” şeklindeki görüşleri üzerine yezidiler, her türlü zulüm ve baskılara hedef oldular⁷⁹

Şeyh Adi b. Musafir 1162 yılında öldüğünde, şeyhin müritleri şeyhlerinin ölüm yatağındaki vasiyetlerine uyarak yeğeni Ebu el-Berekat b. Sahir'i kendilerine şeyh ve lider olarak seçtiler⁸⁰. Yezidiler, Musul ve çevresinde gittikçe çoğalıp kuvvetlenerek Abbasilerin son zamanlarında Adaviyye veya Sohbetiyye adı ile çevrede siyasi olaylarda da rol oynamaya başladılar. Bunun üzerine bu Rafizî Yezidi mezhebini sindirmek için birçok kez oturdukları yerlere baskınlar düzenlenir. Bunların ilki Şeyh Adi'nin yeğeni olan ve kendisinden sonra da yerine geçerek Adaviyye tarikatını yöneten Adi ibn Ebi el-Berekat'ın susturulmasıdır. Adı geçen bu Yezidi şeyhi davranışlarında aşırı giderek yöredeki İsa sarban zaviyesini eline geçirir. Bu olay sırasında bazı keşişler kaçarak Moğollara sığınır ve onlardan yardım isterler. Moğolların gönderdiği birlikler tarafından zaviye 1220 yılında geri alınarak Adi b. Ebi el-Berekat öldürülür”. Bu olay Yezidilere karşı yapılan ilk saldırı olup Yezidiler arasında büyük bir infiale sebep olmuştur⁸¹.

⁷⁸ Şerefhan Bitlisi, a. g. e, s. 23, Davut Okçu, “**Yezidilik ve Yezidiler**, 1979-Erzurum Atatürk Üniversitesi,

basılmamış lisans tezi, S.47

⁷⁹ Hasan Ünlü, **Geçmişten günümüze değişik din ve mezheplere inanan Kürtler ve yaşadıkları yönetim düzenleri**, Kalan Yayınları, S.99, Ankara-2006

⁸⁰ Erol Sever, S.12

⁸¹ Ahmet Turan, **Yezidiler, Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri**, Eser Yayınları,

s. 15, 1993-Samsun, Ç. Ceyhan Suvari, a. g. e. S, 61

Yezidiler üzerine yapılan ikinci saldırı 1246 yılında Musul Valisi Bedrettin Lulu tarafından yapılmıştır. Bedreddin Lulu Şeyh Adi'nin kardeşi Ebu'l Berekat'ın torunu Şeyh Ebu Muhammed Şemseddin'e karşı saldırıya geçerek 1246 yılında Şeyh Musul'da boğdurularak öldürülür⁸². Bu saldırıları yapan Bedreddin Lulu o yıllarda Ortadoğu'yu ve Anadolu'yu çöle çeviren Moğollarla işbirliği içerisindeydi. Hülagü bölge halklarından Kürtler, Araplar ve Nasturi Asurlara karşı yıldırma harekâtına girişmiş, kilise, cami ve manastırları yağmalatmıştır⁸³. Bu durumu hazmedemeyen Yezidiler, günden güne teşkilatlanarak daha da önemli olayları protesto ettiklerinden 1254 yılında aynı Vali Bedrettin Lulu Sincar'a ikinci defa saldırır. Bu saldırıda birçok Yezidi ve şeyhleri Hasan İbn Adi b. Ebi el-Berekat'ı esir alır. Bir kısım Yezidileri de öldürerek vücut parçalarını Yezidilere karşı bir ibret olması için Musul kapılarına astırır⁸⁴. Yezidilere karşı yapılan bu saldırılar infiale sebep olmakla birlikte teşkilatlı olan Yezidiler bu saldırılara karşı sıkı faaliyetler içerisine girdi. Yezidilerin faaliyetlerini sıkı sıkıya takip eden Musul Valisi fırsat buldukça Yezidileri ağır cezalara çarptırıyordu⁸⁵. Şeyh Adi'nin ölümünden sonra güçlü bir liderlikten yoksun kalan Adavi cemaati, özellikle Hasan bin Adi'nin 1246 yılında Musul Atabeyi Bedreddin Lulu tarafından öldürülmesinden ve 1254'de Lulu'nun askerlerinin Adaviler'in büyük bir kısmının öldürülmesinden sonra kendi içine kapandı. Zamanın Müslüman ve Hıristiyan tarihçilerinin eserlerinde, 13. yüzyılın ikinci yarısı ve 14. yüzyılda Adavi cemaatinin adı geçmemektedir. Hatta bazı tarihçiler bu zaman dilimini, Adaviler açısından karanlık bir dönem olarak adlandırmıştır⁸⁶. Adaviler XIII-XIV. Yy arasında Moğollar'ın Müslüman Kürt ve Araplar'ın saldırıları sırasında her defasında Sincar dağlarına sığınarak korunmaya çalışmışlardır. Bu karanlık dönemden sonra topluluk sessizliğini bozdu ve Mezopotamya Yezidilikle tanıştı. Bu yayılma çok yavaş olmuştur. Çünkü Yezidiler çok içe dönük bir yaşam tarzı sürdürdüler. Bugüne kadar da bir sır dini olarak yaşadılar. Yezidilerin aleyhinde olan bu durum dışında Şeyh Adi'nin koyduğu yasaklardan biri olan yazılı kitapların okunmaması diğer dinlere mensup olanların Yezidilere karşı saldırılarına ve onları dışlamalarına sebebiyet vermiştir. Yezidilerin yabancılardan uzak durmaları, okuryazar azlığı Yezidi

⁸² Ahmet Teymur Paşa, **El-Yezidiyyetü ve Menşeu Nihletihim**, s. 19-20, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire-1352; Ahmet Turan S.15, Ç. Ceyhan Suvari, a. g. e. S, 61, Hasan Ünlü, a.g.e. S. 100

⁸³ Erol Sever, S.13

⁸⁴ Mehmet Aydın, “**Yezidiler ve İnanç Esasları**”, Bellekten, C 52, S.202, Ankara-1988

⁸⁵ Ahmet Turan, S. 15

⁸⁶ Faik Bulut, **Ortadoğu'nun solan renkleri**, Berfin Yayıncılık, S.175, İstanbul–2002, Erol Sever, S.

inanç ve kültürünün yayılmasında engel teşkil etmiştir. Bu inanç daha çok sözlü gelenekler yoluyla aktarıldığından, yazıya geçirilmediğinden zaman içerisinde taşınmasında zorluk ve eksiklik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu din hakkındaki bilinmeyenler yanlış yorumlar yapılmasını da beraberinde getirmiştir⁸⁷.

Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus 1256 yılında Sultan Hanı muharebesinde Baycu'ya yenilince emirlerinden Ali Bahadır'ı doğuya Türkmenler, Kürtler ve Yezidilerden asker toplamaya gönderir. Şeyh Adi'nin torunlarından Şerafeddin Muhammed Harput'a diğer torunu Kürt reisi Şerafeddin Ahmed de Malatya'ya hareket ederler. Fakat Malatya halkı Kılıç Aslan'a sadakat yemini yaptıklarından İzzeddin Keykavus'un adamlarını tanımazlar. Bu yüzden Malatya kuşatılır. Şerafeddin Ahmed bu kuşatmada 300 adamını kaybedince geri çekilip bölgeyi istila ve tahrip ederek oradan Amid üzerine yürür ise de Meyyafarikin sahibi tarafından öldürülür. Şeyhin diğer torunu Şerafeddin Muhammed de Kemah'a ilerlerken Moğol kumandanı Engürek Noyan'ın askerleri tarafından öldürülür⁸⁸.

Bundan iki yıl sonra 1259 yılında Hülagü Han Musul'dan geçerken bu olayı hatırlar ve Adaviler'i itaat altına almak ister. Hakkâri ve Sincar'a saldırarak oraları kana boyar, yağma eder ve ateşe verir⁸⁹.

2. 2. Memlûklular Döneminde Yezidiler

Moğol düşmanlığı karşısında Yezidi Şeyhi Şerafeddin'in oğlu Zeyneddin, babasının taraftarlarını bir araya getirmeyi düşünmez. Bir Moğol kızı ile evlendiği söylenen amcası Fahreddin'i burada bırakarak Suriye'ye gider. 1257 yılına kadar durumda bir değişiklik olmaz. Bu tarihte Fahreddin, diğer kardeşi Şemseddin'i kendisine karşı ayaklanması ile karşılaşır. Şemseddin başarıya ulaşamayınca 400 adamı ile geri çekilir ve gider. Fahreddin ise bilinmeyen sebeplerden dolayı bu sırada Mısır'a kaçar. Moğollar tarafından takip edilerek 1277 yılında orada öldürülür. Fahreddin, Yezidiler tarihinde bilinen son şeyh olur⁹⁰.

Memlûk sultanı Baybars Moğolları büyük bir yenilgiye uğrattınca Müslümanlar Memlûk Sultanı Baybars'ın etrafında toplanmaya başladı. Bu sırada Türkmenler ve Yezidiler de Moğollara ve Hıristiyanlara karşı mücadele etmeye başladılar. Yezidiler

⁸⁷ Bilim Kültür Edebiyat Dergisi, **Tigris**, yıl:1, sayı:1, S. 47, Diyarbakır-2001

⁸⁸ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye** S. 487, İstanbul-1993, Ahmet Turan, a. g. e. S.16, Faik

Bulut, a.g.e., S.175-177

⁸⁹ Ahmet Turan a.g.e. S. 16

⁹⁰ Ahmet Turan, a.g.e. S. 16

ve Türkmenler Moğol tehlikesine karşı ortak hareket edince Müslümanlık Yezidiler arasında yayılmaya başladı. Nitekim Şeyh Adi'nin torunlarından Abdulaziz başlangıçta sarraf iken zamanla şeriat ve tıp ilimlerinde ilerleyerek müderris oldu. Buna rağmen dağlık bölgelerde yaşayan Kürtler arasında Yezidilik dini hızla yayılmaktaydı. Bu dönemde bu bölgede bulunan Musa adlı bir kişi 1307 yılında Mehdilik davası ile ortaya çıkmış ve kısa sürede üç bin taraftar bulmuştur. Moğol ordusu kendisine karşı Musa önderliğinde gerçekleştiren bu ayaklanmayı zorlukla bastırabilmiştir⁹¹.

Yezidilerin Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmaya başladıkları görülür. Diyarbakır ve Siirt dolaylarına dağlık bölgeler yerleşirler. Buralarda bilhassa Moğollara karşı mücadelede Adaviyye ve Sohbetiyye adı ile Türkmenlerle birlikte hareket ettikleri görülür. Bu bölgede Karakoyunluların, Akkoyunluların, Safevilerin ve sonunda da Osmanlıların hâkim olmalarıyla sırası ile bu devletlerin yönetimi altına girerler. Bundan sonra 1414 yılında Yezidiler tekrardan tarih sahnesine çıktıklarını görülür. Bu yıllarda yezidiler Şeyh Adi'ye saygıda aşırı giderek onu yüceltirler, mezarını da kible olarak kabul ederler. Bunun yezidiler, dini ve siyasi bir birlik oluşturarak etrafında toplanıp taşkınlıklara başlarlar. Bu davranışlar yüzünden, İran Şafii mezhebi fakihlerinden İzzeddin Yusuf el-Hilvan'ının oğlu Celaledin Muhammed, Yezidilerin bu tutum ve davranışlarına karşı koymak üzere harekete geçerek devlet adamlarını onlara karşı muharebeye çağırır. Bu çağrıya Şiraz Hükümdarı Emir Tevekkil el-Kürdi, Emir Şemseddin Muhammed el-Cerid Külü ve Karakoyunlulardan İsfahan Valisi İskender b. Ömer Şeyh ile bu yöre halkının çoğu katılarak büyük bir kuvvetle Hakkâri bölgesine, Yezidilerin oturdukları yerlere saldırırlar. Yezidilerin kutsal olarak kabul ettikleri Laleş'teki Şeyh Adi'nin türbesi yıkılır, mezarı açılır, kemikleri dışarı çıkartılır. O zaman Sohbetiyye adını verdikleri Yezidilerden bir gurubun önünde yakılır. 'İlah olarak kabul ettiğiniz adamın kemikleri bakın nasıl yanıyor, bize mani olamıyor' denilerek Yezidiler sindirilmeye çalışılır. Sonradan baskı ortadan kalkınca Şeyh Adi'nin türbesi yeniden yapılarak aynı şekilde ibadete devam edilir⁹².

2. 3. Karakoyunlular ve Akkoyunlular Döneminde Yezidiler

⁹¹ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, S.229-230, İstanbul-1993,

Faik Bulut, a.g.e., S.175-177

⁹² Ahmet Turan, a.g.e., S. 16, Hasan ünlü, a.g.e., S. 100

Karakoyunlular zamanında Güneydoğu Anadolu Yezidilerinin, Karakoyunlu Kara Yusuf(1390–1420)'a bağlı olduklarını görüyoruz. Kara Yusuf, yezidi Mahmudi kabilesi Şeyhi Hasan Bey'e, kendilerine bağlılıklarından dolayı Van gölünün doğusunu verir. Şeyh Hasan, Karakoyunlulara hizmete devam eder ve onları Hakkâri Valisi İzzeddin Şer'e karşı destekler. İzzeddin Bitlis Valisinden yardım ister ve önemli bir miktar yardım gönderilir. Bu yardımlarla Yezidiler üzerine saldırır ve onları bozguna uğratar. Bu savaşta Hasan Bey öldürülür. Yezidiler bu olaydan sonra ancak Hasan Bey'in torunu İvez Bey sayesinde tekrar bir araya gelebilmişlerdir. Karakoyunluların yıkılmasından sonra yerine geçen Akkoyunlulara bağlanırlarsa da bunlarla ilişkilerinin iyi olmadığı anlaşılmaktadır⁹³.

2. 4. Osmanlı ve Safeviler Döneminde Yezidiler

XVI. yüzyılda Kürtler'in ve Yezidiler'in yoğun olarak yaşadıkları bölgeler dönemin iki büyük gücü Osmanlı İmparatorluğu ve İran Devleti sınırları içerisinde kalmıştır. 1514 tarihindeki Çaldıran Savaşı'ndan sonra bahsedilen nüfusun büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kalırken ancak küçük bir bölümü Şii Safevi Devleti bünyesinde⁹⁴.

XVI. yüzyılın başında Safevi Devleti'nin büyük bir güç olarak ortaya çıkıp birkaç yıl içinde de Şah İsmail'in İran, Irak, Bağdat ve Fırat'ın doğusundaki bütün Anadolu'yu fethederek Diyarbakır ve Harput'a kadar ilerlemesi Osmanlıların dikkatini bu bölgeye çekmişti⁹⁵. Şah'ın etki alanı içerisindeki bölgelerde bulunan Yezidi aşiretleri Mahmudi ve Dunbeliler de doğal olarak Şah'ın egemenliğini kabul etmişlerdi⁹⁶.

Öte yandan Şii - Safevi Devleti'nin doğudaki bu yükselişi doğudaki bütün Türk İslam devletlerini tek bir devlet çatısı altında birleştirmek isteyen Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'i sıkıntıya sokmuştu. Yavuz Sultan Selim ancak bu devletin ortadan kalkmasıyla huzurun sağlanacağını ve Türkistan yolunun Osmanlılara açılacağına inanıyordu. Bu nedenle Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim 1514'te doğuya doğru ilerleyerek Şah'ın ordusunu durdurmak ve İran'ın elindeki toprakları

⁹³ Ahmet Turan, a.g.e., S. 17, Bilim Kültür Edebiyat Dergisi, a.g.d., S. 47, Diyarbakır–2001

⁹⁴ Teheodor Menzel, a. g. e., s. 415; Celile Celil, **XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**. Çev. Mehmet Demir, Özge Yayınları, s.18, Ankara–1992

⁹⁵ Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar Tırnakçı, s.

ondan almak istemiştir⁹⁷. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim ile İran Şahı İsmail arasındaki bu rekabet aynı zamanda Yezidiler'in gelecekte hangi devletin sınırları içerisinde varlıklarını sürdürecekleri hususunda kaderlerini tayin edecekti. Bu yıllarda Yezidilerin yaşadıkları coğrafyalarda meydana gelen bu mücadelelerden etkilenen Yezidi aşiretlerinin başında Dunbeliler, Mahmudiler ve Dasniler gelmektedir.

2. 5. Yezidi Aşiretleri'nin Osmanlı Yönetimine Girişi

2. 5. 1 Dunbeliler

Dunbeli aşireti içlerinde oldukça önemli bir yer tutar⁹⁸. Bu aşiret şimdiki İran'ın Hoy bölgesinde, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Van Eyaleti'nin Sekmen Ova kısmında buldukları gibi Diyarbakır, Nahçıvan'a kadar yayılmıştı. Bu aşiretin halkı Yezidi idi. Ancak Van bölgesindeki Dünbeli Beylerinin Müslüman olmaları üzerine aşiretin bir kısmının da beyleri gibi Müslüman oldukları söylenmekte kalanı ise Yezidi olarak kalmışlardır. Bununla birlikte bu aşiretin Akkoyunlu Türklerine çok yardım ettikleri hatta Akkoyunluların Van ve Hakkâri'deki nüfuzlarının bu aşirete dayandığı söylenmektedir⁹⁹. Daha sonra Osmanlıların bölgede etkinlik kazanmasıyla Dunbeli aşireti Ahmet Bey yönetiminde Osmanlı - İran rekabetinde net bir tavır takınamayarak ne tam olarak Osmanlılara ne de Safevilere bağlanır. Her iki devlete de duruma göre bağlı görünerek her ikisini de idare etmektedir. Bu duruma içerleyen İran Şahı Tahmasp ise İran'daki Dunbeliler'e ağır bir bedel ödetmiş aşireti basarak 400 kişiyi öldürmüştür. Bunun üzerine öldürülen aşiret reisinin yeğeni ve adaşı Ahmet Bey Osmanlılara sığınır. Ancak Dunbeli aşiret reislerinden Hacı Beyin oğlu II. Hacı Bey daha önce Safevilere bağlılığını gösterdiğinden Ahmet Bey'in yerine emir olur. Osmanlılarla Safeviler arasında yapılan Çaldıran savaşına (1514) Safevilerin tarafında

⁹⁷ Ayhan Buz, **Osman Gazi'den Vahdettin'e Osmanlı Kronolojik Tarihi**, 2.Baskı, s.59, Neden Kitapçılık

Yayınları, İstanbul-2006

⁹⁸ Şeref Han el-Bitlîsî, Şerefname isimli eserinde 248-258. sayfalar arasında bu aşirete ilişkin şu bilgileri vermektedir; "*Dünbilî aşiretinin irsi vilayeti konumundaki Sekmanabad'da sırasıyla şu yöneticileri görüyoruz: İsa, Şeyh Ahmet (İsa'nın oğlu. Akkoyunlular döneminde çok ünlendi. O'nun yönetimindeki Dünbilî Beyliği'ne bu dönemde Hakkari'nin bir bölümü de dahil edildi), Behlül, Hacı (O'na Şah Tahmasp tarafından Hoy ve Sekmanabad'ın yönetimi, ek olarak Van sınırları ile diğer kale ve geçitleri koruma görevi verildi), Ahmet (O'nun döneminde Şah Tahmasp gizli bir planla bir Dünbilî katliamı yaptı), Mansur (Tahmasp'tan kaçıp Osmanlı sultanına sığındı ve kendisine Koturderesi ile Bargiri verildi), Veli (Mansur'un oğlu. ?-1597). Diğer Dünbilî Beyleri: Hacı (Dünbilîler'e yönelik bir kırım yapmış olan Şah Tahmasp, daha sonra onlar için bir af çıkardı. Bu dönemde Ebka'yı Şah Tahmasp'a bağlı olarak Hacı adındaki bey yönetti), Sultan Ali (Hacı'nın oğlu. Nahçıvan'da oturdu), Nazar (Sultan Ali'nin kardeşi), Kılıç Bey (Nazar'ın kardeşi)".*

⁹⁹ Süleyman Sabri Paşa, **Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler**, 3.Baskı, s. 46-48, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara-1982

katılır¹⁰⁰. Sonuna kadar Safevi davasına sadık olan bu kişi bu savaşta hayatını kaybeder. Bu yenilgi üzerine Dunbeliler de bu tarihten itibaren Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir¹⁰¹.

2. 5. 2. Mahmudiler¹⁰²

1514 Çaldıran savaşından ve İran Şahı'nın erken ölmesinden sonra doğuda, İran'dan gelen tehdit azalmıştı. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman 1534 yılında Şah İsmail'in halefine karşı bir sefer düzenledi. Güçlü Osmanlı ordusu Diyarbakır'dan Van ve Tebriz'e ulaşarak oradan da daha güneybatıda bulunan Bağdat'a kadar ilerlemi ve Safevi ordusu geri çekilmek durumunda kalmıştı. Bu sefer esnasında Kanuni Sultan Süleyman Van'da Mahmudi aşiretinin kendisine boyun eğmesini kabul etmişti¹⁰³. Ancak Mahmudiler Türklerin Van'a kesin olarak ayak basmalarından sonra bile Safevilerle ilişkilerini tamamen kesmeyerek iki devleti birden idare etmeye kalkmışlardı¹⁰⁴. Mahmudiye Yezidilerinin başı olan İvez Bey'in Safevilerle arası bir takım dini konulardan dolayı açılmış ve ondan sonra yerine geçen kardeşi Emir Bey'in döneminde de net olarak bir tavır takınılamayarak bir Osmanlılara bir Safevilere yakın olunmuştur. Bu durum karşısında hiddetlenen Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman Tebriz'e seferi sırasında Emir Bey'i yakalattırarak öldürtmüşse de daha sonra başa geçen oğlu Hasan Bey döneminde ilişkilerin düzeldiği görülmektedir. Hasan Bey birlikleriyle Van'daki Osmanlı Valisi ile birlikte Osmanlı orduları içerisinde yer alarak Osmanlıya bağlılığını arz etmiş bu durum Bab-ı Ali tarafından da takdirle karşılanmıştır¹⁰⁵.

2. 5. 3. Dasniler

¹⁰⁰ Ahmet Turan, *Yezid i İnanç ve İbadetleri*, s. 137-171, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun-1986

¹⁰¹ Roger Lescot, a.g.e., s.108

¹⁰² Şeref Han el-Bitlisi, **Şerefname** isimli eserinde Mahmudiler ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır; “Şeyh Mahmut (Beyliğe adının verildiği rivayet edilen ilk yönetici. Karakoyunlu Kara Yusuf kendisine Aşut ve Hoşab nahiyelerini beylik olarak vermiştir), Hüseyin (Akkoyunlulara bağlı), Hamit (babası gibi bir süre Kızılbaşlar/Safeviler tarafında yer aldı), İvez (Şah Tahmasp adına Elbak ve Hoşab'ı yönetti), Hüseyin Kuli (Osmanlılara bağlı), Bayındır (Osmanlı padişahı III. Murat'a tabiydi. 1597'de hâlâ o yönetiyordu)”. Yine Şerefname, Mahmudiye beylerinin orijini konusunda iki rivayet aktarır. Bunlardan birine göre onlar “Mervani Hükümeti sultanlarının” soyundandırlar. Diğerine göre ise “Cezire beylerinin amcaoğullarıdır”. Şeref Han, “Mahmudiyan aşireti”nin başlangıçta “Yezidi dini”nden olduğunu, ama Sultan Süleyman zamanında “Yezidiliği” bırakıp “Ehl-i Sünnet mezhebi”ne geçtiğini kaydetmektedir”.

¹⁰³ John Guest, a.g.e., s. 90

¹⁰⁴ Roger Lescot, a.g.e., s. 104

¹⁰⁵ Ahmet Turan, a.g.m., s.64

XVI. yüzyılda Osmanlı hudutları içerisinde yasayan önde gelen Yezidi aşiretlerinden bir tanesi de Dasniler'dir. Bu Yezidi aşiretinin reisi Hasan Bey I.Selim'e (1512- 1520) sadık kaldığından kendisine Tımar olarak Erbil ve çevresi verilir. Bunun üzerine bu bölgenin Müslüman Valisi Mir Seyfeddin, Safeviler tarafına geçer. Bu bölgeye geri dönerek Dasnilerle çarpışır. Bunlardan beş yüz kişi öldürür birçok da ganimet alarak bölgeyi fetheder¹⁰⁶. Hasan Bey Soran Emir'i Mir Seyfeddin'e karşı savaşmaya devam etmişse de başarısız olmaktan kurtulamamış ve sürekli tekrarlanan yenilgilere kızan I. Selim, onu İstanbul'a çağırarak ölüm cezasına çarptırmıştır¹⁰⁷. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Sultan Bağdat seferi dönüşünde Göktepe'de iken Kürt beylerinden Erdesir'in Şah İsmail ile mektuplaşmasını haber alması üzerine onun öldürülmesi emrini vermiştir. Yerineyse Erbil sancağına Dasni Hüseyin Bey'i tayin etmiştir¹⁰⁸. Görüldüğü üzere 1534 senesindeyse bu defa da Kanuni Sultan Süleyman Yezidiler'in başı Hüseyin Bey Dasniye Erbil sancağı ile Suhran livası beyliğini vermişti¹⁰⁹. Fakat Osmanlı hükümeti onları hiçbir zaman tam bir şekilde itaat altına alamamıştı¹¹⁰. Zira 1581 yılında Dasniler Bağdat ile Musul arasındaki yolların güvenliğini tehdit eden aşiretlerdendi. Nehir boyunda bir hisarı ele geçiren Dasniler; yolculara ve köylülere saldırmak suretiyle onları öldürüyorlardı. Osmanlılar zaman zaman bazı ayrıcalıklar tanıyarak böyle gruplarla uzlaşma yoluna gitmişlerdir. Kimi zamansa İstanbul'da oturan devlet görevlilerine ya da yöredeki valilere "mülkname" vermişlerdir. Bu hisarların başına bir Yezidi aşiretinin başı oturtulur, aşireti de çevredeki köylerin toprağını eker biçerdi. Bu hisarlar, bölgeler arası ticaretle uğraşan tüccarların önemli konaklama noktalarıydı¹¹¹. O zaman olduğu gibi 19. yüzyılda da

¹⁰⁶ Ahmet Turan, a.g.e., 86

¹⁰⁷ Roger Lescot, a.g.e., s. 110

¹⁰⁸ Şeref Han el-Bitlisi, **Şerefname** isimli eserinde Dasni Hüseyin Bey'e ilişkin şu bilgileri aktarmaktadır; "Seyfeddin, Hüseyin (Seyfeddin'in kardeşi), Mir Seydi (Kızılbazlar/Safeviler ile savaşıp Musul, Kerkük ve Erbil'i onlardan aldı), Seyfeddin (bunun zamanında 1535 Bağdat fethi seferinden dönen Sultan Süleyman Sohran Beyliği'ni Erbil Sancağı'na katarak yönetimini Yezidi beylerinden "Dasnili Hüseyin Bey"e verdiyse de, sonraları Seyfeddin Erbil ve Sohran'ı "Yezidi" Dasni aşiretinden savaş yoluyla geri aldı. ;Nilüfer Bayatlı, **XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti**. S.29, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999

¹⁰⁹ Şerefname'de "1535'te Bağdat'ı fetheden Osmanlılar Erbil Beyliği'ni "Yezidi aşireti" beylerinden "Dasnili Hüseyin Bey"e verir, Sohran bölgesinin tümünü de Erbil Sancağı'na dahil ederler. Sonraları

eski

Sohran beyleri "Dasnililer"i yenilgiye uğrutup bu bölgeyi "Yezidi Dasni aşireti"nden geri alırlar" şeklinde

aktarılır.

¹¹⁰ M. A. Avni, **Ulusçuluk**, s.336, Peva Yayınları, İstanbul-1997

¹¹¹ Dina Rizk Khoury, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834**, s.

45,

Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul-1999

önde gelen Yezidi aşireti Dasnilerdir. Dasni Aşireti, Şeyh Adıyy türbesinin bulunduğu Laleş'e gidilirken, Musul'un kuzey ve doğusundaki yamaçlara yerleşmiş olup son iki yüzyıldır toprakları Şeyhan olarak bilinen yerdir. Bu köklü Yezidi aşireti bir zamanlar Musul'un kuzeyinde bulunan dağlarda yaşayan ancak daha iyi meralar bulma maksadıyla buradan ayrılarak çözülen Bohti Aşireti'nin bir koludur¹¹².

2. 5. 4. Haltiler

“Şerefname”de ismi geçen Yezidi aşiretlerinden bir diğeriye Haltiler'dir¹¹³. Haltiler Diyarbakır eyaletinde işlediği suçlarla tanınan hırsız bir aşiretti¹¹⁴. Diyarbakır vilayetine bağlı Silvan, Beşiri, Siirt, Rıdvan vs. kaza ve köylerinde yaşayan ve Dicle Havzası'nda Halidiyan olarak bilinen bu büyük aşiret, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Muş, Sason, Garzan, Derik, Genç, Kulp ve Batman bölgelerine yayılmışlar ve buralarda etkili olmuşlardır.¹¹⁵ Bundan başka Van ve Hakkari vilayetlerinde bulunan Şikak, Haydaran, Ertuşi ve Bradostan gibi esas aşiretlerden olan bir çok Yezidi kabileleri de bulunmaktaydı. Bu aşiretlerden Sikak aşiretine bağlı Yezidi inancına sahip kabilelerin başında sırasıyla Reşi, Baravi, Mendeki, Bele kabileleri gelmekteydi¹¹⁶. Cebel Sincar'da bulunan Yezidi aşiretlerinin başlıcaları ise şunlardır: Semmoka, Cefriya, Çelkan, Helliciyan, Dukıyan, Fakıran, Korkoran, Heskan, Hıran, Mendikan, Muskora, Mala Haliti, Mihirkan, Hebbabat¹¹⁷. Öte yandan Türkiye'de Yezidi oldukları saptanan diğer aşiretler ise şunlardır: Maseki, Davudi, Sukari ve Çekuni aşiretleridir¹¹⁸.

2. 5. 5. Osmanlı Yönetiminin Yezidi Eylemlerine Karşı Tavrı

XVI. yüzyılda H. 941 ve M.1534 senelerinde Kanuni Sultan Süleyman Yezidiler'in başı Hüseyin Bey Dasniye Erbil Sancağı ile Suhran livası beyliğini vermişti. Fakat Osmanlı hükümeti onları hiçbir zaman tam bir şekilde itaat altına alamamıştı. Yezidiler'in oturdukları bölge olan Sincar Dağı çöl ortasında yükselmiş ve uzanmış pek sarp bir yer olduğundan burada oturan Yezidiler etrafında bulunan

¹¹² John Guest, a.g.e., s. 86

¹¹³ Şerefhan Bitlisi, a.g.e. s.21

¹¹⁴ John Guest, a.g.e. s.109

¹¹⁵ Faik Bulut, a.g.e., s.271

¹¹⁶ Süleyman Sabri Paşa, a.g.e., S.44

¹¹⁷ Roger Lescot, a.g.e., s.253-262

¹¹⁸ Şevket Beysanoğlu, **İnançları, Gelenek ve Görenekleri İle Yezidiler**, s.88, Neyir Matbaası, Ankara -1988

ahaliye karşı saldırgan bir tutum izleyerek yolları kesip yağmalarlar ve vergilerini de vermek istemezlerdi. Ahali daima Diyarbakır'a gidip bunları valiye şikayet ederlerdi¹¹⁹. Şehrizor, Bağdat ve Musul valileri en acımasız düşmanlığı Yezidilerden görüyorlardı. Yezidiler Musul art bölgesinin önemli bölümlerini denetim altında tutuyorlardı ve en verimli topraklara sahip köylerden bazıları onların bölgesinde kalıyordu. Musul'un büyük bölümünde, Güneydoğu Anadolu'da ve Cizre'de kültürel olarak ayrı bir alt bölge oluşturmuşlardı. Kültür ayrılığı, özel giyim göreneği, savaş gelenekleri dinsel senliklerde öne çıkıyordu. Osmanlılar ise dirlik tahsis etme ve vergi toplama gibi yollarla bu dünyanın akısına müdahale ediyorlardı. Yezidiler, Safevilerle Osmanlılar arasında çatışmalar tekrar başlayınca ticaret yollarının denetimini yeniden ele geçirmek için tereddüt etmemişlerdi. Elden kaçırdıkları denetleri eşkıyalıkla geri almaya çalışmışlardır¹²⁰. 1584 yılında Dasni ve Yezidi taifesi bölük bölük olmuşlar köyler ve kasabaları basarak halkı öldürmüşler, mal ve eşyalarını talan etmişlerdir. Ayrıca eski Musul Bey'i ile bu cemaatin yüz altmış altı neferi Musul şehrine girmiş, bu yüzden dükkanlar on gün kadar açılmamıştır. Bu cemaat Havass-ı Hümayun'a dahil oldukları halde zaptları güç olmuştur. Bu yıllarda Dasni taifesi, Kesaf sancak beyi Seyfeddin ile birleşerek hırsızlık ve eşkıyalığa devam etmiş tüccar ve yolcuların yollarını keserek, mallarını talan ettiği gibi, ayrıca Havass-ı Hümayun'a ait evkaf ve tımar sahiplerinin köylerine kırk ve otuz altı neferle hücum ederek mal, davar ve katırlarını almışlardır. Ahmet Bey'in dört gün kuşattığı bu taife Keşaf Sancağı beyi Seyfeddin ile kaçmıştı¹²¹. 17.yüzyılın başlarındaysa bu Yezidiler birinci Sultan Ahmet zamanında vezir Nasuh Paşanın ordusunu bozmuşlar ve yedi bin askerini şehit etmişlerdi. Dördüncü Murat zamanında Diyarbakır valisi olan Melik Ahmet Paşa'ya da meydan okumuşlardı. Fakat Melih Ahmet Paşa çok tedbirli davrandığından Sincar Dağı'na yaptığı seferde başarılı olmuş ve onlara vergilerini verdirtmişti¹²².

Melik Ahmet Paşa 1640 tarihinde Diyarbakır valisiyken, Cebel Sincar'da yasayan, gelip geçen tüccar ve hac kervanlarını yağmalayan Mardin'in aşağısında yer alan ovalardaki köylere saldırılar düzenleyen Saçlı Yezidileri'ne karşı oldukça öfkelenmişti. Sadrazam olduğunda ise bu isyancı Yezidiler'i cezalandırmak istemiştir.

¹¹⁹ Ahmet Turan, a.g.e., s.17-19, Turgut Akpınar, "Yezidiler Şeytana mı Tapar", Tarih ve Toplum Dergisi

Kasım-2004, sayı 131, s.14, Ali İhsan Özdemir, a.g.t., s.6, M.A. Avni, **Ulusçuluk**, s.336, Peva Yayınları, İstanbul-1997

¹²⁰ Dina Rizk Khoury, a.g.e., s.46,

¹²¹ Nilüfer Bayatlı, **XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti**, s.163, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999

¹²² M.A. Avni, a.g.e., s.366,

Osmanlı ordusu Sincar dağınu kuşatmış ve Yezidi mevkilerine saldırmıştı. Her iki tarafta da verilen ağır kayıplardan sonra Osmanlı ordusu çalınan malları geri almayı başarmıştır¹²³. Bu savaşın neticesinde Mardin civarındaki köyleri yağmalayan Sincarlı Yezidiler Diyarbakır Valisi Ahmet Paşa komutasındaki yetmiş bin kişilik Osmanlı ordusu karşısında köylerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır¹²⁴.

Diğer taraftan zaman zaman Osmanlılarla uyum içerisinde olan Yezidi aşiretleri de olmuştur. Ancak bu sık rastlanan bir şey değildir. Nitekim IV. Murat zamanında padişahın bizzat kendisinin başında bulunduğu Osmanlı ordusunun 1638 senesindeki Bağdat kuşatmasında Mirza Bey adında bir reisin önderlik ettiği Daseni yedek kuvveti büyük kahramanlıklar göstermişti. Bu durum Mirza Beyin Paşa rütbesiyle Musul Valisi olarak atanmasına neden olmuşsa da daha sonra bu görevden alınmıştır¹²⁵.

Bunun üzerine Musul valiliğini isteyen Mirza Bey isteğinin reddedilmesi üzerine baş kaldırmıştır. Van Valisi Semsî Paşa, ona karşı bir sefer düzenlemiş ve zor bir çatışmadan sonra onu tutuklayarak ölüm cezasına çarptırmıştır¹²⁶.

1655 senesine gelindiğinde ise Melek Ahmet Paşa Van valisi olarak atanmıştı. İlk iş olarak yeğeni Evliya Çelebi'yi bir yerel vali olan Firari Mustafa Paşa'dan eski bir borcu tahsil etmesi maksadıyla Diyarbakır'a gönderdi. O esnada Sincar Yezidilerinden vergi toplamak maksadıyla sefere çıkmış olan Firari Mustafa Paşa 1640 senesinde Melek Ahmet Paşa'nın Yezidi isyanını bastırdığı ve büyük bir zaferle neticelenen savaşını Evliya Çelebi'den nakletmesini istemiştir¹²⁷.

Evliya Çelebi Yezidilerin Mardin köylerini yağmalayarak yol kesicilik yapmaları üzerine Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis Hanı'nı uyardığını ancak buna karşın Han'ın ters yanıtı karşısında Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis Hanı'na sefer açmaya karar verdiğini belirtiyor. Bunun üzerine Han aracılar göndermiş ancak Melek Ahmet Paşa bu araçılara seferden vazgeçtiğini söylese de sefer hazırlıklarına gizliden gizliye devam etmiştir. Bunun üzerine M. Ahmet Paşa'nın serdar atadığı Mehmet Emin Paşa, Saçlı (Yezidi) Dağı'nın eteğini kuşatmıştır. Bu esnada Melek Ahmet Paşa'nın askerleri de bu dağa ulaşmışlar; askerler kement atmak suretiyle dağa tırmanmışlardır. Yedi saat süren vuruşmalarda böylece başlamış oluyordu. Melek Ahmet Paşa'nın

¹²³ John Guest, a.g.e., s.94

¹²⁴ Roger Lescot, a.g.e., s.112

¹²⁵ John Guest, a.g.e., s. 93, Hüseyin Avni, a.g.e., s.100

¹²⁶ Roger Lescot, a.g.e., s.113

¹²⁷ John Guest, a.g.e., s.94

askerlerinin Sincar Dağı'nı yer yer basmaları sonucu askerler Yezidiler'in yiyeceklerini de yanlarına alarak mağaralara gizlendiklerini görmüşler ancak mağaralardan açılan ateş nedeniyle askerler Yezidiler'e daha fazla yaklaşmamışlardır. Bunun üzerine mağaraların etrafında dağ kazıcılar tarafından açılan deliklerden ateşe verilen darı sapsarı mağaralara atılmıştır. Mardin'den getirilen altı döver toprakla da mağaraların kapıları yıkılarak ve mağaralara el kumbaraları atılmıştır. Bunun neticesinde yedinci gün askerler mağaralara girmeyi başarmışlar ancak çatışmalar oralarda da devam etmiştir. Nihayetinde vuruşmalar onuncu gün sona ermiş ve bu on günlük mücadelenin neticesinde 9000 kelle, 13600 tutsak ve sayısız erzak ele geçirilmiştir¹²⁸.

Evliya Çelebi Melek Ahmet Paşa'nın Saçlı Yezidilerine karşı yaptığı bu harekâtı Yezidiler üzerine sefere çıkmış olan Firari Mustafa Paşa'ya bu şekilde nakletmiştir. Bunun üzerine Firari Mustafa Paşa Yezidiler'e içlerinde Evliya Çelebi'nin de bulunduğu bir heyet yollayarak vergilerini zamanında tam olarak ödemelerini istemiştir. Ancak Yezidiler'in buna olumsuz cevap vermeleri üzerine Firari Mustafa Paşa takviye kuvvetler çağırarak ve Osmanlılarla Yezidiler arasında muhtemelen kanlı bir savaş cereyan etmiştir. Bu noktada Evliya Çelebi konakladığı yere dönmüş dolayısıyla da bu sefer hakkında bilgi vermemiştir¹²⁹.

On sekizinci yüzyılda ise Musul'daki Yezidiler kentin kuzeydoğusundaki bölgede ve kentin batısındaki Cebel Sincar bölgesinde yoğunlaşmışlardı. Kendi aralarında yarı-yerleşik aşiretlere ayrılmış olan Yezidiler hem toprağı ekip biçmekle uğraşır, hem de yerleşik toplulukları ve Deyr Maklub Dağı'ndaki köyleri yağmalarlardı¹³⁰.

Yezidiler'in bu yağmalarından Müslümanlar da nasiplerini almışlardır. Bu yüzyılda ilk olarak 1715 tarihinde ortaya çıkan Yezidiler fırsat bulduklarında Müslümanların oturdukları yerlere saldırarak onları öldürürler ve mallarını da yağma ederlerdi. Bu duruma kızan Melik Muzaffer Gazanfer Aslan, askerlerini toplayarak Yezidiler üzerine harekete geçer. Bunun üzerine Yezidiler bir Müslüman yerleşimi olan Hatuniye Kalesi'ne sığınır ve Müslüman halktan kendilerine yardım etmelerini isterler. Yezidiler'in bu durumuna üzülen Müslüman halk Yezidilerden Melik'e kendilerine sığındıklarını ve canlarını bağışlamasını söylemelerini isterler. Bu durum

¹²⁸ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, s.389, Kabalcı Yayınevi Yayınları, (Haz. Mustafa Nihat Özön, Nijat Özön), İstanbul-2005

¹²⁹ John Guest, a.g.e., s.94

¹³⁰ Dina Rizk Khoury, a.g.e., s.212

karşısında Melik ikna olur ancak daha sonra bu sığınanların Müslüman askerleri öldürmeleri üzerine hiddetlenen Melik Yezidiler'in büyük kısmını yok eder¹³¹.

1770- 1771 yıllarında ise, Şeyhan Emir'i Bedah Bey başkaldırmıştır. Bedah Bey Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuda sınırlarını koruyan, yarı özerk dağ tımarlarından biri olan Amediye emiri İsmail Paşa'ya karşı girişilen bir isyana katılmış ancak ele geçirilerek para cezasına çarptırılmıştır. Bu olaydan on altı yıl sonra 1786 yılında bu kez Bedah Bey'in oğlu Şeyhan emiri Çolo Bey, Amediye paşasıyla kendi ailesinden birkaç kişiyi karşı karşıya getiren bir çatışmaya müdahale etmiştir. Ancak oda babası gibi yenilmekten kurtulamamıştır. Nihayetinde Amediyeli İsmail Paşa tarafından katledilmiş ve yerine kendi adamı olan Hencer Bey geçirilmiştir. Öte yandan tüm bu olan bitenlerle neredeyse es zamanlı denebilecek bir tarihte 1785'te, Musul valisi Abdalbaki Paşa Dicle'nin doğusunda yaşayan bir Yezidi aşireti olan Dennedi aşiretine karşı giriştiği bir seferde kardeşiyle birlikte pusuya düşürülerek öldürülmüştür¹³².

Bu durumun akabinde Osmanlılar 1787'de, Kapıcı Bası Osman Bey'in emri doğrultusunda, Abdalbaki Paşa'nın katilleri olan bu Yezidi kabilesinin, cezasının verilmesi hususunda harekete geçmişlerdir. 1792 senesine gelindiğinde Osmanlılarla Yezidiler yine karşı karşıya gelmiştir. Musul valisi Celilzade Muhammed Paşa Sincar Dağı'ndaki Yezidilere iki kez saldırdı. İkinci çatışmada, Meydan Mahallesi'nden gelme, silahlı (yarı askeri) yandaşları Vali Celilzade Muhammed Paşa'yı terk edince, geleneksel olarak düşmanlığıyla bilinen Irak Mahallesi'nin silahlı halkıyla bir basına mücadele etmeyi başaramadı ve yenildi¹³³.

29 Nisan 1795 tarihinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa Sincar Dağı'ndaki Yezidilerle el-Ubeyt Aşireti eşkıyası üzerine asker göndermiş; beş yüz Yezidi öldürülerek bunların ileri gelenlerinden yetmiş dördünün kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir. Bu olaydan yaklaşık iki ay sonra 27 Haziran 1795 yılında ise yine Bağdat'tan Süleyman Paşa tarafından Sincar'a gönderilen bir müfreze, atmış kadın ile altı bin kocabaş hayvanı ele geçirmiştir. Bu harekâtın sonunda Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın askerleri tarafından cezalandırılan yetmiş dört Yezidi'nin başı sergilenmek üzere İstanbul'a Topkapı Sarayı'na gönderilmiştir. Bu tarihten bir yıl sonra 1796 senesinde ise bu defa Mardin ile Musul arasında insanları yağmalayarak

¹³¹ Ahmet Turan, a.g.e., s.68

¹³² Roger Lescot, a.g.e., s.113-114; John Guest, a.g.e., s.111-112

¹³³ Dina Rizk Khoury, a.g.e., s.183

öldüren Yezidiler ve Sam aşiretlerinden Kadan Aşireti eşkıyası üzerine yürünmüş ve bunlar Süleyman Paşa'nın birlikleri tarafından ibret olunacak şekilde cezalandırılmışlardır. On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında ise Osmanlı Devleti tarafından Sincar'a yönelik yalnızca iki seferin yapıldığı kayıtlara geçmiştir. Bunlardan birincisi Bağdatlı Ali Paşa tarafından yapılmış büyük ölçekli bir harekâtı. Harekâtın sonunda pek çok Yezidi tutuklanmıştır. Sincar Dağı'nın kuzey yamacına adamlarıyla kamp kurup dağın güneyini ise Bedevilerle çeviren Ali Paşa birkaç ay süren çatışmalardan sonra köyleri yerle bir edip ağaçları kesmek suretiyle kesin bir zafer elde etmiş ve bu durum karşısında Yezidiler Osmanlıların koşullarını kabul ederek köylerini ovada inşa edeceklerine söz vermişlerdir. Harekât neticesinde Bağdatlı Ali Paşa'nın emrine uygun olarak Sincar Dağı'ndaki Yezidiler'in evleri ve mezraları yakılıp etrafa dağılanların gedikleri kesilerek hiçbir yerde iskan edilmemeleri sağlanmıştır. Bu yüzyılın başında Yezidiler'e karşı girişilen ikinci harekât ise II. Mahmut döneminde Ali Paşa'nın halefi Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirilmişti. Bu esnada Sincar Yezidiler'inin başında Hüseyin Dublein vardı. 1809- 1810 yıllarındaki bu harekât neticesinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa Sincar'ı ele geçirerek Balad Sincar, Mihirkan ve kuzey köylerini etkisiz hale getirmiştir¹³⁴.

Bu seferin yapıldığı yıllarda II. Mahmut hükümdardı. 1808'de tahta geçen II. Mahmut idaresiyle birlikte Osmanlı-Yezidi ilişkilerinde geçen yüzyıllardan daha yoğun çatışmaların yaşanacağı bir döneme de girilmekteydi. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimi 1808 yılında tahta çıkan II. Mahmut'un elindeydi. Ancak bu hiç de kolay olmamıştı¹³⁵. II. Mahmut iç idarenin yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesi gereğine inanmakta; bunun içinse bütün iktidarın kendi elinde merkezleştirilmesi ve hem başkentte hem de taşrada bütün aracı otoritenin ortadan kaldırılmasını istemektedir. Yani başka bir deyişle veraset, gelenek veya halk desteğinden gelen bütün iktidarlar kaldırılacak ve hükümdarın iktidarı imparatorlukta tek otorite kaynağı olacaktır¹³⁶. Bu niyetle II. Mahmut kendisini iktidara getiren yarı

¹³⁴ Roger Lescot, a.g.e., s.114; John Guest, a.g.e., s.116, Ahmet Turan, a.g.e., s.20, Turgut Akpınar, a.g.e., s.14, Hasan Ünlü, a.g.e., s.100

¹³⁵ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, s.93-94, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Ankara-

1997, Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.137, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2002, İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, c.1, s.5, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 14, Ankara-1996, Stanford John Shaw - Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and**

Modern

Turkey (Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye), c. 2, s.27, E yayınları, İstanbul-1994

¹³⁶ Bernard Lewis, a.g.e., s.90

bağımsız ayanı ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. İlk olarak 1812- 817 yıllarında Anadolu'nun büyük ayanı itaat altına alınmış ve aynısı 1814- 1820 yılları arasında Balkanlar'da gerçekleşmişti. Kürdistan eyaletinde ise durum daha farklıydı. Orada hemen hemen bağımsız olan Kürt ve Yezidi beylerinin, yani büyük aşiret koalisyonlarına hakim olan Mir'leri yola getirmek daha güç olacaktı¹³⁷. Zira 1818 yılında Müslüman Soran aşiret reisi Mir Muhammet kendini "emir Mansur" yani bağımsız vali ilan edecek kadar güçlü ve cüretkardı¹³⁸.

Nitekim Sultanın Revandüz, Hakkari, ve Irak'ın Sincar mıntukasında yapmaya çalıştığı bu idari düzenlemeler bölgedeki Yezidi ve diğer Müslüman aşiretlerin ayaklanmalarına neden olacak ve 1830 tarihli bu isyan üç yıl devleti meşgul edecekti. İsyanın olduğu tarihte Cezayir Fransızlar tarafından işgal edilmiş, Mora isyanı sonrası Batılı güçler Yunanistan Devleti'ni kurmuşlar ve Rusya Edirne Antlaşması ile Poti ve Anapa'yı ele geçirmişti¹³⁹. Özellikle Rusya sözü edilen batılı güçlerin basını çekerek Yunan isyanlarını desteklemiş ve 1829 yılında Yunanistan'ın kurulmasında başlıca etken olmuştur. Yunanistan'ın 1830'daki tam bağımsızlığına giden yolda atılan önemli bir adım olmuştur. Bu savaşı Osmanlıların Yezidilerle ilişkileri açısından önemli kılan noktaysa Yezidiler bu savaş esnasında Ruslarla işbirliği yaparak Osmanlılara karşı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Özellikle Siirt bölgesi Yezidilerinin lideri Şeyh Mirza, defalarca Kafkas cephesindeki Rus ordularına komuta eden General Paskeviç'e Osmanlılardan kurtulmak için Ruslar'ın yanında savaşa girebilecek askeri yardım vermesi teklifinde bulunmuştur¹⁴⁰.

Nitekim ünlü Rus yazar Alexander Puşkin de bu savaş esnasında yaptığı Erzurum yolculuğundaki izlenimlerini aktardığı notlarında Soğanlı Dağları'ndaki Osmanlı mevzisinin nihai kuşatmasında Rus ordusuyla birlikte çarpışan Yezidilerden oluşan başka bir müfrezenin varlığından söz etmektedir. Bu müfreze Osmanlı topraklarında yaşayan Hasanlı aşiretinden oluşmakta ve liderleri Hasan Ağa adlı şahıs tarafından yönetilmekteydi. Puşkin bu kişiyle görüşerek Yezidiler hakkında bilgi edinme fırsatına da sahip olmuştu¹⁴¹.

¹³⁷ E. J.Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.51, 4.Baskı. (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları İstanbul-1999

¹³⁸ Celile Celil, a.g.e., s.90

¹³⁹ Abdulhaluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, s.286, 4.Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara-1996

¹⁴⁰ Celile Celil, a.g.e., s.103

¹⁴¹ Alexander Puşkin, **Erzurum Yolculuğu**, s.90, (Çev.: Zeki Baştımar), Yeni Gün yayınları, No:5, İstanbul-(Basım Tarihi Yok)

Puşkin Osmanlı topraklarında yasayan Yezidilerin dağınık ve birbirlerine bağlı olmayan birkaç aile ve aşiret şeklinde yaşadıklarını belirterek bunlardan Musul ile Habur Nehri arasındaki Sincar Dağı'nda yasayan biri doğu diğeri güneyi idare eden iki Şeyh arasında bölüşülen bölgedeki Yezidiler'in silahlı süvarilerden oluştuğunu ve birçok kervana saldırarak yalnız Müslümanları soymakla kalmayıp acımasız katliamlarda bulduklarını söylemektedir¹⁴².

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eski gücü sarsılmış, çeşitli millet, din ve mezhepler arasında var olan bir arada yasama geleneği bozulmaya yüz tutmuştu. Gayrimüslim topluluklar arasında imparatorluktan kopma eğilimleri gibi sorunlar vardı. Osmanlı'nın doğrudan merkezi yönetime bağlama çabasına girdiği Kürt emirlikleri, bağımsızlık yolunda mücadeleye girmişlerdi¹⁴³. 1828- 1829 Osmanlı-Rus savaşı esnasında bu bölgede yaşayan bazı Müslüman olmayan isyancı unsurlarda Osmanlılara karşı ihanet içerisine girmişti. Bunlardan Hasanlı aşiretine bağlı Yezidiler bizzat Rusların yanında savaşırken; Siirt Yezidileri Şeyh Mirza'da General Paskeviç'e defalarca müfrezesiyle Osmanlılara karşı savaşmak için haber göndermişti¹⁴⁴.

1832 ve 1833 yılları Yezidiler için hazin olaylara gebe olacak zor zamanların başlangıcıydı. Çünkü hem Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Osmanlıya ihanet ederek Rusların yanında yer alan Yezidiler devletin kara listesine girmişler hem de Kürdistan eyaletinde ki dindar Müslüman Mirler'in önderliğindeki asi aşiretlerce kafir olarak görülerek hedef olmuşlardır. Bu yıllarda asi Kürt aşiretleri sınır tanımayan keyfi davranışlarını bu defa Yezidiler üzerine yoğunlaştırmışlardı. 1832 yılında Şeyhan asi Kürtlerce istila edilmiş Prensleri Eli (Ali) Bey tutuklanarak götürüldüğü Revandüz'de idam edilmiştir. O andan sonra Kürtler katliamlar ve yağmalara başlamışlardı. Şeyhan halkı en azından hayatta kalabilmek adına Sincar'a ulaşmayı denemişler ancak bu çaba hazin bir sonla neticelenerek birçoğu bu asi Kürtlerce öldürülmüşlerdi¹⁴⁵.

Göreve başlayan Reşit Paşa 1834-1835 yıllarında daha önceki yıllarda isyan ederek Osmanlı'ya zarar veren bir çok Yezidi ve Kürtler üzerinde tekrar otorite sağlamıştır. Reşid Paşa Diyarbakır'ın ilerisindeki Kürtlere ve Yezidilere giderek kimini sert bir şekilde cezalandırmak suretiyle kimileriniyse de sulh yoluyla boyun eğdirerek Harput'a gelmişti. Reşit Paşanın boyun eğdirdiği isyancıların arasında

¹⁴² Alexander Puşkin, a.g.e., s.90

¹⁴³ Stanford John Shaw - Ezel Kural Shaw, a.g.e., s.61

¹⁴⁴ John Guest, a.g.e., s. 119- 120

¹⁴⁵ Roger Lescot, a.g.e., s.115

Yezidi Reisi Redvanlı Mirza da vardı. Daha sonra 1836 tarihine gelindiğinde ise, Diyarbakır'ın doğusunda kalan bölgede yaşayan Yezidiler tekrar Osmanlı yönetimine başkaldırmışlar, isyanın bastırılmasında Yezidiler ağır kayıplar vermiştir. Ayrıca Bedirhan Bey, dağdaki kalesinde kırk gün kuşatmada kaldıktan sonra teslim olarak Reşit Paşa'nın emrine girmiştir. Reşit Paşa, vefatından kısa bir süre önce de Sincar Yezidileriyle çatışarak onlara büyük kayıplar verdirmiştir. Bu aynı zamanda onun Yezidiler üzerine olan son seferiydi. Yerine Hafız Paşa geçti. Hafız Paşa döneminde de, Yezidiler boş durmamışlardır. Askeri üniformalardan oluşan bir parti mal, Sincarlı Yezidilerce soyulmak suretiyle gasp edilmiştir. Hafız Paşa Diyarbakır ve Bağdat arasındaki Sincar dağında bulunan Yezidiler'in cezalandırılmaları suretiyle Bağdat'a ulaşımın önündeki engelin de kalkacağını düşünmekteydi. Bunun üzerine Hafız Paşa Diyarbakır ve Musul arasında yeniden bir kez daha kurulmuş iletişim hattını tehdit eden en belalı sorunu ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Birkaç hafta sonra Hafız Paşa'nın ordusu batıdan Cebel Sincar'a doğru yaklaşıyordu. Nihayetinde Hafız Paşa Cebel Sincar dağını kuşattı ve Yezidiler'e teslim ol çağrısı yaptı. Ancak Mirkan aşireti Paşa'nın bu emrine karşı gelerek, sivilleri mağaralarda güvenli bir yere gönderdikten sonra ateş açtılar. Vuruşmalar üç ay sürmüş her iki taraf da ağır kayıplar vermişti. Sonunda cephaneleri azalan Yezidiler'in koşulsuz teslim olmayı kabul etti. Harekâtın sonunda Hafız Paşa Yezidiler'in dağda kalmalarına izin vermesinin yanı sıra din, gelenek ve göreneklerini de korumalarına izin vermiştir. Ayrıca sayımları yapılarak deftere kaydedildiler¹⁴⁶.

Bu süreç içerisinde Yezidi kızlarının cariye olarak alındığı iddia edilmektedir. Bu konuda, Mustafa Korkmaz, 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığı yüksek lisans tezinde Yezidilere ilişkin ilginç bir tespite bulunmuştur. Korkmaz bu tespiti yüksek lisans tezi sayfalarına şu şekilde taşımıştır, *“Diyarbakır'daki cariyelerin menşei genellikle Arap, Acem ve Yezidi olup fiyatları 100–900 kuruş arasında değişmektedir. Satılmak üzere getirilen cariyelerle ilgili olarak Meclis-i Şer'e intikal eden davalarda kadılar, Yezidilerin de yaşadıkları Musul bölgesinden olan cariyelerin, menşelerini araştırarak karara bağlamak hususunda bilhassa hassasiyet göstermişlerdir. Böylece aslı tespit edilenlerden Yezidi oldukları anlaşılanlar “asi ve asiyan” ve Yezid ibn-i Yezid oldukları şer'an hüküm altına alınmakta, bunları satın alacak kimseler ise herhangi bir zarara uğramamak için*

¹⁴⁶ John Guest, a.g.e., s.132-133, 136

mahkeme önünde her türlü zararı tazmin etmeye kefil olan birisinin kefaleti altında, satın alma işlemini tamamlamaktaydılar. Cariyelerini azad ederek onlarla evlenenler olduğu gibi, hürriyetlerini bağışlayan sahiplere de rastlamak mümkündür¹⁴⁷”.

2. 6. Irak Yönetiminde Yezidiler

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldıktan sonra topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği büyük toprak parçalarından biri de bugünkü Irak Devleti'nin bulunduğu coğrafyadır. Osmanlı topraklarının bölünmesi ile beraber bu topraklarda yaşayan Yezidiler de birbirinden ayrılmış ve çeşitli devletlerin himayesine girmişlerdir. Yezidilerin bir kısmı İngilizlerin mandası olan Irak'ta, bir kısmı Fransızların mandası olan Suriye'de bir kısmı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde, bir kısmı da Anadolu'da kalmıştır. Fakat Yezidilerin nüfus olarak büyük bir bölümü Irak coğrafyasında özellikle Musul, Şeyhan ve Sincar bölgelerinde bulunmaktadır. Yeni Irak hükümeti ve bunun koruyucusu olan İngiltere, Yezidileri dini bir cemaat olarak tanımak istedi. Resmi kayıtlara ise Yezidiler dinsiz olarak kaydedildi¹⁴⁸.

Yezidilerin Irak hükümetiyle oluşan iyi ilişkileri 1980 yılında çıkan İran-İrak savaşı ile tekrar bozulmaya başladı. Savaş çıkınca Yezidiler askere gitmeme konusunda tekrar kıpırdanmaya başladılar. Irak hükümeti Yezidilerin olası bir isyanını önlemek için tedbirler almaya başladı. Bunun üzerine Tahsin Bey İngiltere'ye, kaçtı. Savaşın uzamanı üzerine Irak hükümeti tarafından yurt dışındaki Iraklıların Irak'a dönmelerini sağlamak amacıyla genel af çıkarılmasına rağmen hükümetten korktuklarından hala Irak'a dönemediler¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Mustafa Korkmaz, “Şer’iye Sicillerine göre 1824-1834 Yılları Arasında Diyarbakır’da Sosyal İktisadi ve

Kültürel Hayat”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 79, Ankara-1988

¹⁴⁸ Erol Sever, s.g.e., s. 112

¹⁴⁹ Mehmet Aydın, “Yezidiler ve İnanç Esasları”, c. LII, S. 202, Belleten, s. 33-74, İstanbul-1998;

3. YEZİDİLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI ve NÜFUSU

1960'lı yılların sonlarına doğru muhtelif sebeplerden dolayı yerlerinden göç eden Yezidiler, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde meydana gelen olaylar sırasında toplu halde Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Öyle ki bu tarihe kadar Türkiye'de yaşayan Yezidi sayısı 23055'tir. Günümüzde Türkiye'deki Yezidi nüfusuna bakarak, Türkiyeli Yezidilerden bahsetmek neredeyse mümkün değildir. Ülkelerini terk ederek yurtdışına göç eden Yezidiler, göç ettikleri ülkelere iltica ederek o ülkenin vatandaşı olmuşlardır. 2000'li yıllara kadar Türkiye'de kalan Yezidi sayısı 423 iken, 2011 yılı itibariyle Türkiye'de kalan Yezidi sayısı 302'dir. Ancak Türkiye'deki Yezidiler'in köylerinde yaptığım alan araştırması sırasında ziyaret ettiğim Yezidiler, en kısa zamanda Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye geri dönüşlerin yaşanacağını söylemektedirler.

Türkiye'deki Yezidilerin yerleşik oldukları yerler ve nüfusları 1985¹⁵⁰ ve 2000 yıllarına göre şöyledir: ¹⁵¹

1985 yılında Siirt'e bağlı Kurtalan ilçesi, Beşpınar Kasabası ve Kurukavak Köyü'nde 5726 kişi yaşamaktaydı. ¹⁵²

¹⁵⁰Ahmet Taşğın, "Yezidilerin Dağılımı ve Nüfusu", Dicle Üniversitesi İ.F Dergisi, Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.45, Fuat Dünder, "Türkiye'de Nüfus Sayımlarında Azınlıklar", s. 67, Doz Yayınları, İstanbul-1999

¹⁵¹ Ahmet Taşğın, a.g.m. s. 735

2000 yılında ise bu nüfus 800'e düştü.

1985 yılında Batman'ın Beşiri İlçesi'ne bağlı Oğuz Köyü, Onbaşı Mezrası, Uğrak Köyü, Kuşçukuru Mezrası, Ekinciler Mezrası, Kumgeçit Köyü, Üçkuyular Köyü, Meydancık Mezrası, Deveboynu Mezrası, Kurukavak Köyü, Yolkonak Köyü, Yolveren Köyü, İki Köprü ve Uğurca'da toplam 4806 kişi yaşamaktaydı.

2000 yılında ise bu nüfus toplam 182'ye düştü.

1985 yılında Diyarbakır, Bismil ve bağlı Bahçecik Köyü, Yasince Köyü, Çınar İlçesi Gürses Köyü olmak üzere il genelinde toplam 1356 kişi yaşamaktaydı.

2000 yılında ise Diyarbakır ve bağlı ilçe ve köylerde bu nüfus 18'e düştü.

1985 yılında Mardin ve bağlı Midyat, İdil¹⁵³, Nusaybin, İlçesi ve Çayrlı Köyü, Çörekli Mezrası, Koçan Mezrası, Güven Köyü, Oyuklu Köyü, Yenice Köyü, Mağara Köyü, Çilesiz Köyü, Güneşli Köyü, Balaban Köyü, Selvik Mezrası, Kaleli Köyü, Berhok Mezrası, Değirmencik Köyü, Fıskın Mezrası, Dibek Köyü, Arpalia Mezrası olmak üzere toplam 9243 kişi yaşamaktaydı.

2000 yılında ise bu nüfus 87'e düştü.

1985 yılında Şanlıurfa ve bağlı Viranşehir, Altınbaşak Köyü, Burç Köyü, Bozca Köyü, Dinçkök Köyü, Oğlakçı Köyü, Yaban Köyü, Büyük Çavuş Mezrası, Diktaş Mezrası, Tepeyolu Mezrası, Aşağıkoşanlar Mezrası, Çörekli Mezrası, Çınarlı Mezrası, Küçük Altınbaşak Mezrası, Soğanya Mezrası, Koçar Mezrası, Hırbiari Mezrası, Üçgül Mezrası, Dirgen Mezrası, Işıklı Mezrası, Gezdik Mezrası, Aşağı Şölenler Mezrası, Yaprak Mezrası, Yukarıbağ Mezrası olmak üzere toplam 6307 kişi yaşamaktaydı.

2000 yılında ise bu nüfus 255'e düştü.

Türkiye resmi kayıtlarına bakıldığında elde edilen nüfus yukarıdaki gibi olduğu halde, Türkiye Yezidileri Mir'i Emir Muaviye'nin Türkiye'de 1.5 milyon Yezidi'nin yaşadığını söylemesi şüphesiz ki abartılıdır.¹⁵⁴ Öyle ki; 1994 yılında Bremen Yezidiler Birliği Başkanı Emin Akbaş'ın yaptığı açıklamaya göre; Türkiye'de 1994 yılı itibarıyla Yezidilerin sayısı 5.000 kişiye kadar düşmüştür. Türkiye'de Yezidi nüfusunun bu denli azalmasının en önemli nedeni olarak göçlerin artmış olmasıdır.

94 1985 yılına kadar Batman ve Beşiri, Siirt iline bağlı iki ilçe iken; 1990 yılında Batman il olduktan sonra Beşiri, Batman'a bağlı ilçe oldu. Siirt ili Kurtalan ilçesine bağlı Yezidi köyleri de Beşiri ilçesine dâhil edildi.

¹⁵³ 1990 yılında Şırnak il olunca İdil, Şırnak'a bağlı ilçe yapılmıştır.

¹⁵⁴ Murat Şahin, a.g.t. s.25-26

Son on beş yıl içinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Yezidi'lerden 22209 kişi göç ederek bölgeyi terk etmiştir. Bu sonuca göre Türkiye'de yaşayan Yezidi nüfusun neredeyse tamamının ülkeyi terk ettiğini söylemek mümkündür. Adı geçen illerde dağınık olarak yaşayan Yezidiler göz önüne alındığında, ülkemizde yaşayan Yezidilerden bahsetmek neredeyse mümkün değildir. Göç etmeyerek Türkiye'de kalan Yezidilerin yaş ortalamaları ise 50 ve üstüdür. Bundan da anlaşılacağı üzere Yezidilerin yurtdışına en fazla göç eden kesim genç kesim olmuştur.

Yaşlıların geride kalmalarının sebebi ise arazilerine sahip çıkmaktır. Bir diğer sebep ise; göç etmiş olanların uygun şartların oluşması durumunda geri dönme ihtimallerinin olmasıdır. Ayrıca bu yaşlılar doğup büyüdüğü yerleri terk etmek istememektedirler.

Eylül 2011 tarihi itibarıyla Batman civarındaki köylerdeki Yezidiler;¹⁵⁵ Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Üçkuyular köyünde 1996 yılında yaklaşık elli civarında ev varken 2011 Eylül ayı itibarıyla dört Yezidi evi kalmıştır ve şu anki nüfusları yirmi kişidir. Bunların dışında Üçpınar Köyü'nde birde köy çobanının evi bulunmaktadır. Bu köy sakinleri de öbür köylerdeki Yezidiler gibi çeşitli nedenlerden dolayı Avrupa'ya göç etmişlerdir. Üçkuyular Köyü'nden göç eden Yezidilerin çoğunluğu Almanya olmak üzere, Belçika ve Hollanda'ya yerleşmişlerdir. Öyle ki; sadece bu köyden gidenler Almanya'da 110 ev oluşturmuşlardır.

Batman'da yaşayan Yezidiler

¹⁵⁵Yardımlarından ve göstermiş oldukları yakınlıktan dolayı, Üçkuyular (Fakira) köyü sakinlerinden muhtar Osman Öngüdü'ye teşekkür ederim.

Hıcre	Boş
Koruk	İki ev
Tagari	Dört ev
Cınera ¹⁵⁶	Üç ev
Şimze	İki ev
Şahsım	Bir ev
Bazırvan	Üç ev
Hamduna	Dört ev
Geyduk ¹⁵⁷	Yezidilerden boşaldığı için Müslümanlar kalmaktadır

Diyarbakır'da yaşayan Yezidiler;

Bahçecik	Bir ev
----------	--------

Şanlıurfa'da yaşayan Yezidiler;

Viranşehir	Beş ev
------------	--------

İKİNCİ BÖLÜM

YEZİDİ İNANÇ ve İBADETLERİ

I. YEZİDİ İTİKATLARI

A. Yezidilikte Allah, İnsan, Kâinat ve Ahiret Tasavvuru

Yezidi inancını aksettiren Mushaf-ı Reş'e göre hiçbir şey yokken yüce bir varlık olan "Xuda" (Huda) vardı. Yezidiler Allah yerine özellikle "Xuda" (Huda) ismini kullanırlar. Yezidilere göre tanrı kendi özünden, ateşinden ve nurundan Melek-i Tavus'u yaratmış ve ona evreni biçimlendirme ve insanı yaratma görevini vermiştir. Gnostisizm'de görülen insanın tamamlanmamış, mükemmel olmayan bir varlık olduğu düşüncesi Yezidilikte de vardır. Öte dünyaya, ölümden sonraki bir yaşama inanmayan Yezidiler, insanın bu dünyada cezalandırılmasını ve ödüllendirilmesini savunurlar. Onlarda cennet veya cehennem hayatının olacağı inancı yoktur. Mükemmel bir varlık

¹⁵⁶ Bu ailelerden ikisi üç ay yurt dışında üç ay Türkiye'de kalmaktadır.

¹⁵⁷ Sadece Müslümanlar yaşamaktadır.

olmayan insan, daha iyi olmak için çaba göstermelidir. Ölümünden sonra beden toprağa karışır ve ölmüş olan insana tanrı tarafından yeniden yaşam verilmez. İnsan ölür, toprağa karışır, toz olur; yalnız ruh ölümsüzdür.

Yezidilerde kelime-i şahadet vardır. Yezidilik inancına göre Kelime-i Şahadet şu şekildedir: “Lâilâhe illallah Emin Cebrail Habibullah”, yani Allah’tan başka ilah yoktur. Emin Cebrail,¹⁵⁸ Allah’ın sevgili Meleğidir.

Yezidilerin kutsal kitabı Mushaf-ı Reş’te insan ve kâinatın yaratılışıyla ilgili enteresan bilgiler vardır: Allah kâinatı yalnız başına yaratmıştır. Başlangıçta beyaz bir inci yaratıp bunu, “Enfer” veya “Anfar” adlı kendi yarattığı kuşun sırtına koydu. O zaman sadece denizin olması Tanrı bir ağaç yarattı, adı Daimi Ağaç’tır (Dara Herherê). Tanrı Melek-i Tavusa buyurur: “Ben kimim sen kimsin?”, Melek-i Tavus cevap verir: “Ben benim, sen sensin”. Tanrı 90.000 yıl Tavus-i Melek Anfar olan kuşun sırtında uçar. 90.000 yıl sonra ikinci sefer Anfar kuşu Ebedi Ağacın dallarına konar, yine Tanrı Tavus-i Melek’e buyurur ve der; Ben kimim sen kimsin? Tavus-i-Melek yine cevap verir; Ben benim sen sensin. Yine ikinci sefer Tanrı onun sırtına oturur ve 90.000 yıl Tavus-i-Melek Anfar kuşu karanlıklar arasında uçar ve sonunda Ebedi Ağacın dalarına konar ve yine Tanrı ona buyurur; “Sen kimsin, ben kimim?” der; Tavus-i-Melek Tanrıya buyurur; “Sen beni yaratansın ben ise senin yaratanımm”. Bir rivayete göre önce dünya su ile kaplıydı, kimse yoktu. İnsan yaratılmamıştı. Tanrının emri üzerine bir ağaç Ebedi Ağaç, Kürtçesi Dara Herherê) yükseldi. Kökleri yere gömülüydü, dalları göğe yükseliyordu. Tanrı bir kuş şeklinde bu ağaca konmuştu. Melek-i Tavus da bir kuş şeklinde dünyada dolaşıyordu, yorgundu, konacak yer yoktu, ağaca yaklaştı, tanrı konmasına engel oldu. Sonra tanrının kendisiyle karşılaştı. Tanrı sordu: Dünyada bir şey gördün mü? Melek-i Tavus: “Hayır, her yer su ile kaplı, bir ağaç ile üstünde bir kuş var, konmama razı olmadı” dedi. Bunun üzerine Allah “Git ve ona sen halk edensin, ben halk edenim de” deyince Melek-i Tavus aynisini yaptı ve böylelikle ağaca konabildi. Sonra, Yezidilerin tarikat şeyhlerinin onların vekilliğini yapacağı 7 ilahi meleği yarattı.

Allah Pazar günü yedi meleğin en büyüğü olan Azrail’i yarattı. Bu Melek-i Tavus’tur¹⁵⁹. Pazartesi günü Melek Derdail’i yarattı ki bu, Şeyh Hasan’dır¹⁶⁰. Salı günü

¹⁵⁸ Emin Cebrail’den kasıt, Melek-i Tavus yani Şeytan’dır.

¹⁵⁹ Mushaf-ı Reş, 2. ayet

¹⁶⁰ Mushaf-ı Reş, 3. ayet

melek İsrail'i yarattı ki bu, Şeyh Şems'tir¹⁶¹. Çarşamba günü Melek Mikail'i yarattı ki bu, Şeyh Ebu Bekir'dir¹⁶². Perşembe günü Melek Cebrail'i yarattı ki bu Seccadeddin'dir¹⁶³. Cuma günü melek Şemrail'i yarattı ki bu, Nasiruddin'dir¹⁶⁴. Cumartesi günü Melek Nurail'i yarattı ki bu da Fahreddin'dir¹⁶⁵. Sonra yedi kat göğü, yeri, güneşi ve ayı yarattı. Daha sonra, son yaratılan Melek Fahreddin insan ve hayvanları yarattı ve onları hırkasının yakasına koydu. Allah o zaman meleklerle birlikte inciden çıktı ve inciye öyle bir bağardı ki, inci derhal dört parçaya ayrıldı. İnciden akan sularla deniz meydana geldi. Dünya da deliksiz deşiksiz yusuvarlak oldu ve Allah Cebrail (Seccadeddin)'i bir kuş şeklinde yarattı ve salıverdi. O da incinin parçalarından güneşi, ayı ve yıldızları, dağları, bitkileri, meyve ağaçlarını ve arşı yarattı. Allah'ın kendisi de bir gemi yaratarak içinde 30.000 yıl seyahat etti. Sonra gelip Laleş'te oturdu. Mushaf a-Reş'te şu bilgiler de yer almaktadır: Tanrı Karadağ'a indi, haykırdı ve 30.000 melek yarattı ve onları göğe çıkardı. Meleklerin kendisine 40.000 yıl ibadet etmesinden sonra tanrı, Cebrail'e dünyanın dört köşesinden toprak, hava, ateş ve su getirmesini emretti. Bunların cümlesinden Âdem'i yarattı ve Cebrail'e Âdem'i cennete yerleştirmesini söyledi ve Allah, Âdem'e buğdaydan başka bütün meyveleri yemesini emretti. 100 sene sonra Melek-i Tavus, Âdem'in neslinin çoğalamayacağını Tanrıya söyleyince, Tanrı ona tam bir hareket serbestliği verdi. Melek-i Tavus Âdem'i yasaklanmış buğdayı yemeğe ikna etti; bunun neticesinde henüz karnında bir açıklık bulunmayan Âdem cennetten kovuldu ve Allah bir kuş gagası ile karnını yarıncaya kadar müthiş ıstıraplar çekti. Yeniden geçen bir yüz sene daha sonra Tanrı Cebrail vasıtasıyla Âdem'in sol koltuk boşluğunun aşağı parçasından Havva'yı yarattı. Bunlardan yeryüzünde bir millet oluştu. Bu millet Melek-i Tavus'a hürmet edecektir ve Yezidi diye anılacaktır.

B. Yezidilikte Melek Anlayışı

B.1. Melek-i Tavus (Şeytan)

Yezidilerde şeytan yerine ikame edilen Melek-i Tavus'un apayrı bir yeri vardır. Yezidiler, Şeytan'ın yerine ikame ettikleri Melek-i Tavus'a tanrısal nitelikler

¹⁶¹ Mushaf-ı Reş, 4. ayet

¹⁶² Mushaf-ı Reş, 5. ayet

¹⁶³ Mushaf-ı Reş, 6. ayet

¹⁶⁴ Mushaf-ı Reş, 7. ayet

¹⁶⁵ Mushaf-ı Reş, 8. ayet

atfettikleri için “Şeytana tapanlar” olarak nitelendirilmişlerdir. Oysa Yezidi inancına göre, dünyayı yaratan Tanrı'nın cezalandırdığı şeytan, cehennemde kaldığı 7 bin yıl boyunca tövbe ve gözyaşlarıyla doldurduğu 7 testi ile cehennem ateşini söndürmüştü¹⁶⁶; Tanrı tarafından bağışlanmış ve meleklerin önderi olmuştur. Artık Melek-i Tavus, Tanrı'nın yarattığı dünyanın koruyucusu, yöneticisi ve Tanrı iradesinin yürütücüsü niteliklerini kazanmıştır¹⁶⁷. Tori'ye göre: Kürtlerin İslam inancından önceki dini inançları Yezidilik idi. Dualist düşünce tarzı olan Yezidilik kendisinden önce olan Zerdüştlük, Mazdeizm, Maniheizm ve Hurremizm düşünce tarzlarının bir devamıdır. Yezidilikte de Zerdüştlük inancında olduğu gibi iki tanrının varlığına inanılır. Bu tanrılardan birincisi aydınlığı doğuran Güneş, ikincisi ise Ehrimen ve onun emrinde olan Şeytan'dır. Kötülükleri doğuran Şeytan'dan korunmak, onun kötülüklerinden uzak kalmak için kendisine tapınmak gerektiğine inanılır. Günümüz Yezidiliğinde Tanrının üç büyük meleğinin varlığına inanılır. Bu meleklerden en büyüğü 'Melek-i Tavus', 'Şeyh Hadiy' (Şeyh Adiy bin Müsafir) ve en son 'Sultan İzi' olduğu söylenmektedir¹⁶⁸.

Yezidiler tanrıya ibadetin gereksiz olduğunu çünkü tanrının iyi olduğunu, ondan bir zarar gelmeyeceği için de ibadetin gereği olmadığını, şeytana ibadetlerinin temelinde ise korkularının yattığı söylenebilir¹⁶⁹. Bu korkuların bertaraf edilebilmesi için O'na dualar yapılmalı, saygı gösterilmeli. Çünkü hala onun elinde kötülük edebilme gücü vardır, bundan sonra da ödüllendirme kudreti olacaktır¹⁷⁰. Yezidiler, şeytan ismini telaffuzdan sakınır. Şayet ondan söz etmek zorunda kalırlarsa, ya Tavus Melek ya da dolaşık bir ifade ile “O bildiğin, cahillerle mecnunların telin ettiği O” şeklinde konuşuyorlar¹⁷¹.

B. 1. 1. Mushaf-ı Reş'te Melek-i Tavus

Kutsal kitap Mushaf-ı Reş'te Melek Tavus'un yeri şu şekilde ifade edilmektedir: “Tanrı ilk gün Azazil adlı meleği yarattı. İşte o hepsinin başkanı olan Melek Tavus'tur¹⁷². Ondan sonra Tanrı, yedi göğü, yeryüzünü, güneşi ve ay'ı

¹⁶⁶ Ahmet Turan, a.g.e., s.61

¹⁶⁷ Ahmet Turan, a.g.e., s.61; Mustafa Nuri, **Abede-i İblis Yezidi Taifesinin İtikadı, Adâtı, Evsafı**,

s.11,

İctihat Matbaası, İstanbul–1328

¹⁶⁸ Tori, a.g.e., s.139

¹⁶⁹ Es'ad Samarani, a.g.e., s.500

¹⁷⁰ Hanry Layard, a.g.e., s.207

¹⁷¹ Haşim Söylemez, *Yezidiler Geri Dönüyor*, **Haftalık Haber Dergisi Aksiyon**, s.32, sayı 594, 24

Nisan

2006

¹⁷² Mushaf-ı Reş, 2.ayet

yarattı¹⁷³... İnsanları, kuşları ve tüm hayvanları yarattı. Sonra dedi ki ulu Tanrı “Ey Melekler, Adem ile Havva’yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden Adem’in belinden gelmek üzere Şahid bin Car doğacaktır ve ondan bir tek halk türeyecek yeryüzünde, Azazil’in yani Melekî Tavus’un toplumu olan Yezidi halkıdır bu¹⁷⁴. Sonra Şeyh Âdî bin Musafir’i Suriye’den göndereceğim¹⁷⁵. Ve o gelip Laleş’te kalacak. “Sonra Tanrı ülkeye indi ve Cebrail’e dünyanın dört bucağından toprak getirmesini buyurdu. Toprak, Hava, Ateş ve Su onlardan bir adam yaptı ve kendinden ona ruh bağısladı. Sonra Cebrail’e Âdem’i cennete yerleştirmesini buyurdu. Orada meyve ile bütün yeşil bitkileri yiyebilirsin dedi, ancak buğday yememesi gerektiği buyrulmuştur. Yüzyıl sonra Melek-i Tavus tanrıya dedi ki “Âdem nerde ve nasıl türeyecek?” tanrı ona tekrar “bu konuda yetki ve yönetimi sana bırakıyorum” dedi. O zaman Melek-i Tavus gidip Âdem’e sordu: “sen hiç buğday yedin mi?” o da cevaben “Hayır, çünkü tanrı bunu bana yasakladı, ondan yememelisin” dedi. Melek-i Tavus şöyle dedi ona: “yesen senin için çok iyi olur”¹⁷⁶ ama Adem yedikten sonra karnı şişti ve Melek-i Tavus onu cennetten çıkarıp yeryüzüne bıraktı. Daha sonra kendisi göğe çıktı.¹⁷⁷ Ve Cebrail yüzyıl ona görünmedi. Ve mutsuz oldu, ağladı.¹⁷⁸ O zaman Tanrı Cebrail’e buyurdu ve giderek Âdem’in sol koltuk altından Havva’yı yarattı.¹⁷⁹ Sonra, Melekî Tavus, halkımıza yardım etmek için yeryüzüne indi¹⁸⁰”.

Yezidiliğin bu denli hor görülmesinin nedeni, yukarıda da görüldüğü gibi Melek Tavus’un Allah’ın buyruğuna karşı gelmesidir. Yezidi inancına göre: Allah, Melek Tavus’a kendi yarattığı insana Hazreti Âdem’e itaat etme buyruğunu verdi. Melek Tavus buna karşı çıktı ve “O benim yaratığımdır” ben ona itaat etmeyeceğim, ben sadece sana itaat ederim, çünkü beni yaratan sensin, bundan dolayı da ben ona itaat etmem” bunun üzerine Allah tarafından kıyamet gününe kadar cezalandırılmıştır.

¹⁷³ Mushaf-ı Reş, 10.ayet

¹⁷⁴ Mushaf-ı Reş, 14.ayet

¹⁷⁵ Mushaf-ı Reş, 15.ayet

¹⁷⁶ İslam inancının bu konuya bakışı ise **Nisa suresi** 116-120. ayetlerde net bir şekilde bunu açıklamaktadır. Şeytan, lanetlendiği zaman, insanları doğru yoldan çıkarıp, kötü yola sevk etmek için ahdetmiştir.

¹⁷⁷ Mushaf-ı Reş, 18.ayet

¹⁷⁸ Mushaf-ı Reş, 20.ayet

¹⁷⁹ Mushaf-ı Reş, 21.ayet

¹⁸⁰ Mushaf-ı Reş, 22.ayet

Yezidilik inancına göre Allah, özünden Melek Tavus'u yaratmıştır. Melek'i Tavus, Allah'ın buyruğu ile insanların üreyip çoğalmasına ve yeryüzünde yaşanılabilir bir hayatın kurulması için görevlendirilmiştir.¹⁸¹ Allah buyruklarını Melek Tavus aracılığıyla topluma taşır. Allah ve Melek'i Tavus arasındaki ilişki insanlar tarafından anlaşılabilir, bu ancak ikisi arasındadır.

C. Yezidilikte Tenasüh İnancı

Kelime anlamı olarak "ruhun göçü" demek olan tenasüh Hindistan da ve İslam dünyasındaki bazı sapık fırkalarda yaygın bir inanıştır¹⁸². Yezidiler, diğer dinlerde olduğu gibi cennet ve cehennem kavramlarına diğer dinlere nazaran daha farklı bakmaktadırlar. Cennet ehline Ahyar, cehennem ehline Eşrâr derler. Yezidiler, kötülüğü inkâr ederler. Ebedi cehennem olmadığını düşünürler, sürekli doğuşlarla tedrici bir temizlenmeyi mümkün kılan tenasühün varlığı savunulur.

Tenasüh, insan öldükten sonra ruhunun başka bir varlığa intikal etmesine denir. Buna inanan fırkaya da Tenasühiye adı verilmektedir. Bu inancın Hindistan'da Brahmlar arasında yaygınken Maninin bu inancı, sürgünlüğü esnasında Hintliler'den alıp İran'da yaydığı bilinmektedir. Bu inancın İslam alemine Mazdek'ilerden, Sabiiler'den veya bazı Yunan filozoflarının düşüncelerinden intikal ettiğini söyleyenler de vardır. Bu inanç akidesini benimseyen topluluklardan birisi de Yezidiler'dir¹⁸³. Yezidilik'te ruh göçü olarak adlandırılan tenasüh inancında ruh (tin), ölümden sonra başka gövdelere geçerek varlığını sürdürür. Bu özelliği dolayısıyla ölümsüzdür. Ölüm tinin ayrılması sonucu, gövdenin başka gövdelerini oluşturmak için çözülmesidir.¹⁸⁴ Başka bir deyişle, Yezidiler ruhların beden değiştirdiğine iman ederler.¹⁸⁵ Yezidilik dinindeki bu inancın eski İran ve Anadolu dinlerinden gelen reenkarnasyon inancının bu dinle birleşmesiyle meydana geldiği söylenmektedir.¹⁸⁶

¹⁸¹ Bunun dayanak noktası Mushaf-ı Reş'in 18. ayetidir.

¹⁸² **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, C.4, s.113, Risale Yayınları, İstanbul-1990

¹⁸³ İbrahim Agah Çubukçu, **Mezhepler, Ahlak ve İslam Felsefesi ile ilgili Makaleler**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 132, Ankara-1984

¹⁸⁴ İ. Z. Eyüboğlu, **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitabevi Yayınları, s. 437, İstanbul- 1987

¹⁸⁵ Şükrü Kaya Seferoğlu, **Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 56, Ankara-1982

¹⁸⁶ Martin Van Bruinessen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri**, 2.Baskı, İletişim Yayınları, s.13, İstanbul-2000

Ancak bu inanış Kitab-ı Cilve' de şöyle geçmektedir: “Birini şu aleme göndermek istediğim zaman ruhların tenasüh yolu ile onu tekrar iki, üç defa daha gönderirim”.¹⁸⁷ Ruhlar iki kısım olup, birincisi kötü ruhlardır. Bunlar kötülüklerinin cezasını çekmek için domuz, eşek, köpek, gibi hayvanların vücutlarına girerek, orada cezalarını çekerler. İkincisi iyi ve temiz ruhlardır. Bunlar ise semada yerlerini alarak devamlı gayb aleminde insanlar için hayırlı gizli sırları, gizli ve görünmez şeyleri keşfederler.¹⁸⁸

Bu iyi ruhlar, yararlılık derecelerine göre çok veya az bir mutluluğa erecekleri bu dinlenme yerine gittiklerinde isteklerini bildirmek için akrabalarının rüyalarına girerler.¹⁸⁹ Öyleyse Yezidiler ölümlerinin ruhlarının hak ettiklerine göre cennete ya da cehenneme gideceklerine inanırlar ancak o ana kadar dünyaya başka bir bedende, kimi zaman hayvan bedeninde geldiklerine de inanırlar.¹⁹⁰ Ölümünden sonra büyük mahkemede ruhun hangi bedende yeniden doğacağına karar verilir. Mahkeme hükmünü verene kadar ruhlar öbür dünyada bekler. Kararı belirleyene bir insanın dünyada yaptıklarıdır.¹⁹¹

Ancak Kitab-ı Cilve' de anlatılan “iki veya üç kez ruhları gönderirim” ifadesinden de anlaşılmaktadır ki sanılanın aksine insanlar dünyaya sonsuza kadar geri dönmek zorunda değildir. Dünya'ya gelişleri onların günahları veya sevaplarıyla alakalıdır. Cezalarını çeken ruhlar daha sonra ahiret hayatına kavuşurlar. Öyle ki Aleksandr Puşkin de “Erzurum Yolculuğu” adlı kitabında Yezidilerin Mahşer gününde silah elde cennete gireceklerine inanmakta olduklarını belirtmektedir.¹⁹²

Tenasühün dört derecesi vardır. Bunlar: Nash, insanın öldükten sonra ruhunun diğer bir insana geçmesidir; Fash, insanın öldükten sonra ruhunun cansız cisimlere geçmesidir; Mash, insan öldükten sonra ruhunun hayvanlara geçmesidir; Rash, insan öldükten sonra ruhunun bitkilere geçmesidir. Bu konu ile ilgili olarak Yezidiler, Hasan el-Basri öldükten sonra ruhunun su kenarında bakındığı sırada kendi bekâr kızının bu su'dan testisini doldurması, ruhunun suya geçmesi eve dönerken de susadığı için bu suyu içen kızın hamile kalması ve dokuz ay sonra da babasına benzer bir erkek çocuk doğurması olayı, Yezidiler arasında yaygın olarak anlatılan bu olay aynı zamanda kutsal olarak da kabul edilmektedir.¹⁹³

¹⁸⁷ **Kitap el-Celve**, 2. bölüm, 12. ayet

¹⁸⁸ Ahmet Turan, *Yezidiler*, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, s.188-199, Samsun-1986

¹⁸⁹ Aleksandr Puşkin, **Erzurum Yolculuğu**, çeviren Z.Bastımar, Yeni Gün yayınları, s. 89, İstanbul

¹⁹⁰ John Guest, a. g. e., s. 67

¹⁹¹ Sabiha Banu Yalkut, **Melek Tavus'un Halkı Yezidiler**, Metis Yayınları, s. 53, İstanbul-2002

¹⁹² Aleksandr Puşkin, a. g. e., s. 89

¹⁹³ Davut Okçu, a.g.e, s.20-22; Ahmet Turan, a.g.e, s.83, Ahmet Turan, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s.

D. Yezidilikte Ahiret Kardeşliği İnancı

Ahiret kardeşliği her Yezidi için farz kılınmıştır. Mutlaka her Yezidi'nin bir "Ahiret kardeşi" olmak zorundadır. Kişi bayan veya erkek kim olursa olsun, yani cinsiyet ayrımı yapmadan buna uymak zorundadır. Eğer kişi ahiret kardeşi olmadan ölürse bir vekil aracılığı ile bu görev mutlaka yerine getirilir.

Yezidilik inancında Ahiret kardeşliğinin farz kılınması şu efsanevi olaya dayandırılmaktadır. Rivayetlere göre, Yezid doğduktan sonra, sancağı Yezidi ümmetine teslim eder ardından göklere yükselir. İşte o zaman baba ibrik doğdu ve baba ibrik kerametlerinden dolayı da "Küçük İbrik"(Brig el-Asghar) lakabıyla çağrılmaya başlandı. Çünkü baba ibrik yedi sene kan ağladı. Burnu, el ve ayakları sürekli olarak ağrıyordu. Onun küçük bir ibriği vardı. Ağladığı yedi yıllık süre içerisinde gözünden akan yaşlar bu ibrikte birikiyordu. Yedi yıl sonucunda bu gözyaşlarını cehennem ateşinin üzerine döktü. Döktü ki bütün insanlar cehennem ateşinde yanmasın ve bundan azap görmesinler diye cehennem ateşini söndürdü.¹⁹⁴

Bu gözyaşları onun Ahiret kardeşi içindi. O zamandan beri cehennem ateşi sönük kalmıştı. Bu yüzden cinsiyet ayrımı yapılmadan herkese Ahiret kardeşliği farz kılınmıştır.¹⁹⁵

D. 1. Ahiret Kardeşinin Görevi

Ahiret kardeşi öldüğü zaman ve kabre konulduktan sonra, kendisi de mezara iner ve kefenin baş kısmındaki bağını çözer ve daha sonra ölü gömülür.

Ahiret kardeşi edinirken edilen dua:

"Mingirt biraki bı taketé
Bırayémın évé e qu, vexté qu ez mırım
gréka serémın vedikéte"¹⁹⁶

Duanın Türkçe karşılığı:

"Bir ahiret kardeşi edindim
Kardeşim odur ki

Sidre Yayıncılık, Samsun-2000

¹⁹⁴ Murat Şahin, a.g.e. s.72-73

¹⁹⁵ Murat Şahin, a.g.e, s.73

¹⁹⁶ Yezidilerin kutsal kitapları Kürtçe yazıldığından ve dillerinin Kürtçe olması bakımından dualarını da Kürtçe okur ve yazarlar. Bundan dolayı da ilk olarak duanın orijinalini yazmak daha doğru olacaktır.

Ben öldüğüm zaman

Kefenimin baş kısmındaki düğümü çözendir.”

Ahret kardeşliği hususunda, ahiret kardeşi seçilirken üst sınıftan olması önemli bir özelliktir. “Ahiret kardeşi” ya bir şeyh, ya pir ya da bir fakîr gibi ruhban sınıfına ait kişiler olurdu. Öldüklerinde cennete girmek için, yaşarken Ahiret kardeşi olarak seçtikleri kişinin, yardımcı olacağına inanılırdı.¹⁹⁷

2. YEZİDİLERİN KUTSAL KİTAPLARI

Yezidilerin iki mukaddes kitabı vardır. Kitapların yazım dili Kürtçe'dir.

Kitab el-Celve

Mushaf-ı Reş (Kara Kitap)

2. 1. Kitab el-Celve(558/1162)

1724'ten itibaren Müslüman şeyhi Abdullah er-Rubatki, Yezidilerin “Cilve” adında bir kitabının olduğunu ve her hangi bir Fahrettin tarafından yazıldığını söylüyordu. Melek Tavus tarafından Yezidilerin kurtuluşu için "Tecelli Vahiy kitabı" olup beş bölümden ibarettir. Bu bölümlerden, 1 incisinde, Melek Tavus'un vazifesinin insanları ıslah ve onlara yardımcı olduğu, 2 incisinde, Melek Tavus'un insanları istediği şekilde cezalandırıp, mükâfatlandırdığı, arzın altına ve üstüne hükmettiği ifade edilmektedir. 3 üncüsünde, Kâinattaki bütün mahlûkatların, Melek Tavus'un hâkimiyeti altında olduğu, 4 üncüsünde, Melek Tavus'un haklarını başka ilahlara vermeyeceğini, Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların onun inançlarından kendilerine uygun düşenleri alıp, diğerlerini bozduğu, 5 incisinde ise, şahsına ve resmine saygıda bulunulmasını ve inançları ile eşyasının olduğu gibi korunması emredilmektedir¹⁹⁸. Kitab el-Celve'nin bilinen nüshası 8 sahife, 109 satırdır.

Mukaddime:

¹⁹⁷ Tori, a.g.e. s.62

¹⁹⁸ John S. Guest, a.g.e. İstanbul–2001, s.349–352; M Şerafettin, a. g. e., s.6–11, Tori, a. g. e., s.135–138; Ahmet Turan, **Yezidi İnanç ve İbadetleri**, s.155–158; Murat Şahin, a.g.e. s.64–67; Ülkü Sinop, **İtikadi Ve Siyasi Açından Yezidiler**, (basılmamış Lisans Tezi, s.15-17,Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.F.2000); Adem Oygun, **Yezidilik İnanışları Ve Kitapları**, (Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İ.F.1992,s.4-8)

1. Bütün mahlûkattan evvel var olan Melek Tavus'tur.
2. Melek Tavus; Abd Tavus'u yani Şeyh Adi'yi, sevgili kullarını, yani Yezidileri, kötülüklerden ve boş hayallerden kurtarmak, diğer kavimlerden farklı kılmak, onları doğru yola sevk etmek amacı ile yeryüzüne gönderdi.
3. Melek Tavus, gerçeği önce şifahi emirler ile sonra dinden olmayan kimselerin bu kitabı okuması yasak kılınmıştır. Bu da Kitap el-Celve aracılığı ile bildirildi.

Birinci Bölüm

1. Ben vardım, halen de varım ve sonsuza kadar da var olacağım. Yönetimim ve saltanatımda yaşayan bütün yaratıklara ve onların bütün işlerine benim hükmüm geçer.
2. İhtiyaç anında her an için bana itimad edip beni çağırانların yanında hemen hazır olurum.
3. Mekânlardan bir tanesi vardır ki benden hali değildir. Hariçlerin (bizden olmayanların) maksad ve meramlarına mutabık olunamamasından dolayı şer dedikleri, bütün vekayi'de benim iştirakim vardır.
4. Her zaman benim emirlerime uygun olan bir hâkim vardır. Ve herşey benim vekâletimle olur. Her batında bunların görevleri değişir. Ta ki bu âlemin hakimi ve onun rehberleri kendi nöbetlerinde bu görevleri tamamlamak fırsatı bulsunlar.
5. Kendi tabiatını, kurallarını, izlemesi için herkese dilediği şekilde hareket etmesine izin veririm.
6. Bana karşı gelen mahzun ve nadim olur.
7. Diğer Tanrılar benim işlerime karışamazlar ve her ne olursa olsun benim niyetlerimden beni men edemezler.
8. Bizden olmayanların ellerinde bulunan kitaplar gerçek olmayıp, bizim peygamberlerimiz yazmamıştır. Ancak onlar yoldan çıkmış, azıtlı sapmış ve tahrif olmuşlardır. Bu kitapların her biri diğerini iptal ve fesh eder.
9. Hak ile batıl ikiside malumdur. Onlar tecrübe ile anlaşılmaktadır.
10. Misakım aleyhine konuşanlar hakkında vaidim var. Bir süre için vekil tayin ettiğim uzman müdebbirlerin muhalefetleri irademledir. Hatırlatırım ve yaptıklarımı da haram kılarım.
11. Emirlerime tam olarak uyanlara ve bana karşı saygı duyanlara her zaman doğru yolu gösteririm. Onlar benimle uyum içerisinde bulunmaktan sevinç ve zevk duyacaklardır.

İkinci Bölüm

1. Ben Âdem'in neslini çeşitli şekilde mükâfatlandırırım.
2. Yeryüzünde ve yerin üstünde ve altında olan her şeye tasallut elimdedir.
3. Âlimlerin birbirine düşüp savaşmalarını istemem.
4. Taht-ı ita'atında olan ve hususiyle haslarımdan bulunanları hayırlarından men ederim.
5. Tecrübe kerdem olanların ellerine işlerini teslim ederim. Ve onlar benim meramımca hareket edenler.
6. Taht-ı şurada bulunan ve emin olanlara her türlü şekil ve nev'ide görünürüm.
7. Zuruf ve evkafa göre alır, verir, fakir ve zengin eder, bahtiyar ve bedbaht kılarım.
8. Tasarruflarımdan bir şeyi men' etmeye müdahaleye kıyam eylemeye kimsenin hakkı yoktur.
9. Bana zıddiyette bulunanların üzerine hastalıklar ve ağrılar celb ederim.
10. Bana kâfi gelen; sair Ben-i Âdem gibi ölmez.
11. Bu âlem-i ednada tarafımdan tahdit olunan zamandan ziyade kimsenin sakın olmasına müsa'ade yoktur.
12. Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhların tenasühü yolu ile bu dünyaya bir, iki veya üç defa tekrar gönderirim.

Üçüncü Bölüm

1. Kitapsız irşad ederim. Sevdiklerimi ve havasımı gizli de olsa ihda eylerim. Ona ta'limim bila külfettir.
2. Şeriatlarıma muhalefette bulunanlara hal ve zamana göre diğer alemlerde kısas ederim.
3. Bu Âdemoğulları korkunç¹⁹⁹ ahvali bilmezler. Bunun için çok zamanlar galata düşerler.
4. Bütün kara hayvanları ve gök kuşları ve denizin balıkları elimde ve taht-ı zabdımdadır.
5. Kalbi arzın tahtında medfun defain ve hezain ma'lumdur. onları bir kimseden diğer kimseye geri bırakırım.
6. Mu'cizat ve acibatımı benden kabul ve zamanında talep edenlere izhar ederim.

¹⁹⁹Davut Okçu, bu kelimeyi "körü körüne " diye yazmıştır. Ahmet Turan'da bunu "korkak " olarak yazmıştır.

7. Ecnebilerin bana ve benim etba'ıma muhalefet ve zıddiyetleri kendilerine zarar verir.
8. Kadimden beri alemlerin tedbirleri ve asırların inkılabı ve bütün müdebbirlerin tağyiri benim tarafımdan tanzim olunmuştur.

Dördüncü Bölüm

1. Hukukumu benden başka diğer ilahlara vermem.
2. Dört anasır, dört zaman ve dört erkânı mahlûkatın zarurieti için lutf ettim.
3. Ecnebilerin kitabından sünnetlerime mutabık ve muvafık olanları makbuldür. Muhalif olanları onlar tarafından tağyire uğratılmıştır.
4. Üç şey benim zıddımdır ve üç isim benim mebguzumdur.
5. Esrarımı hıfz edenler muva'ideme nail olurlar.
6. Benim sebebimle mesaibe tahammül edenlerin cümlesini âlemlerin birinde herhalde mükâfatlandıracağım.
7. Oğullarımın ve bütün etba'ımın kendilerine ecnebi olanlara zıddiyette bulunmak için bir ribatta ittihat etmelerini arzu ederim.
8. Ey vasiyetlerime ittiba edenler! İndimden olmayan akval ve te'alimi kabul etmeyerek inkar edin. İsmimi, sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz. Çünkü siz ecanibin ne yapacaklarını bilemezsiniz.

Beşinci Bölüm

1. Şahsımı ve suretimi tekrim edin. Çünkü senelerden beri ihmal ettiğiniz işi derhatır ettirir.
2. Şeraime itaat edin ve hadimlerimin indimden olan ilmi gaybden size vuku' bulan telkinlerine kulak verin.

2. 2. Mushaf-ı Reş(1342) (Kara Kitap)²⁰⁰

Mushaf-a Reş (Kara Kitap), Şeyh Adi bin Musafir'den yaklaşık iki asır sonra 1342 tarihinde, Şeyh Hasan bin Adi tarafından yazıldığı rivayet edilmektedir²⁰¹.

²⁰⁰ Mushaf-a Reş 33 ayet olarak tespit edilmiştir. Bu ayetlere <<qavl veya kavlı >> (şartlar)denilmektedir.

²⁰¹ Mushaf-a Reş'in , Şeyh Hasan Bin Adi , tarafından yazıldığını hemen hemen bütün kaynaklar aynı şekilde vermektedir. Ancak adı geçen Şeyh Hasan Bin Adi 'nin gerçekten Şeyh Adi'nin yeğeninin torunu

olup olmadığı konusunda çeşitli ihtilaflar vardır.detaylı bilgi için bkz.: Ahmet Turan, **Yezidiler**, s.70, Samsun- 1993,

Mushaf-a Reş²⁰²; 2 sayfa 152 satırdan meydana gelmektedir. Kitabın dili Kürtçe olup kapalı ve net açık olmayan ifadeler kullanılarak yazılmıştır. Kara Kitap veya Mushaf-a Reş'in, genel bir açıklamasını yaptıktan sonra metnin tamamını aşağıda bugünkü araştırmacılara uğraşı konusu olabilmesi açısından tekrar yazmakta fayda görmekteyiz²⁰³.

Mushaf-a Reş'i incelediğimiz zaman, içerik olarak; kâinatın yaratılışı; semanın yaratılışı, arşın, denizlerin, yerin, dağların, meleklerin, Âdem ile Havva ve Yezidilerin uyması gereken kuralların genel olarak bir çerçevesini çizdiğini görmekteyiz.²⁰⁴

Bunların dışında Şeyh Adi'nin Şam'dan Irak'ın Musul kentinin kuzey yakasında yer alan ve günümüze kadar Yezidilerin kutsal görevlerinden hac farızalarını yerine getirdikleri, Laleş kasabasına gelişinden, Melek Tavus'un yere inişinden, beşerin aslından söz etmektedir. Ayrıca beşerin aslından söz ederken Yezidilerin babasının Âdem'den Nuh, Anuş ve Sis'e nispet edilirken Yezidiler dışında kalan herkesin Âdem ve Havva'ya nispet edildiğini görmek mümkündür. Ayrıca, Nuh Tufanı'nı ele aldığını ve bu tufan olayını nasıl ele aldığını kısa bir şekilde özetleyelim; iki tufanın varlığından ve yedi bin sene önce insanlara gelmiş olan ikinci Nuh Tufanı'ndan sonra Nuh'un neslinin semadan yere indiğine, onlara, onları uyaracakları dini prensipleri ve yeni kural ve kaideler koyduğuna, her bin yılın başında bir müceddidin yeryüzüne gönderildiğini ve Nuh Peygamber'inde yedi bin yıl sonra

²⁰²Muhtemeldir ki bu kitap için kullanılan<<Kara Kitap >> ismi; Tanrının Kara Dağa oturmasından dolayıdır. krş. Ahmet Turan, a.g.e. s.72

²⁰³Yazarı bilinmeyen, **Kürdistan da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, S. 67. Sayfasında, bu konuda, Bu Kutsal

kitap hakkında ki bir diğer önemli görüşte; bu kitabın bizzat Şeyh Adi tarafından Zend Avesta'nın derlenerek ve genişletilerek yazıldığı da söylenmektedir

²⁰⁴ Ahmet Turan, a.g.e s.72; Ahmet Turan, **“Yezidi İnanç ve İbadetleri”** s.158; John S. Guest, a.g.e., s.354-

356; Murat Şahin, s.67; **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s. 67-71; Zeynal Yusun, **Wana Ola**

Ezidiya, s. 47-49; Roger Lescot. a.g.e, s. 50-52, **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s.67-71; Ülkü

Sinop, a.g.e, s.17-19; Osman Nahya, **Türkiye'deki Yezidilerin Tarihi Ve Urfa İlindeki Yezidi Toplumunu Zerinde Etnolojik Bir Araştırma**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi etnoloji. 1968 /1969, s.5-6-7.;

Adem Oygün, a.g.e. s.9; Tori , a.g.e, s.133

Yezid adı ile dünyaya gönderilen müceddidlerden biri olduğunu söyler.²⁰⁵ Ayrıca yedi bin seneden sonra yeryüzüne gelen ve kendine göre dini kurallar koyan ve Yezidilerin ilahının Melek Tavus olduğunu ve bunun dışında kalan ilahların tamamının ona boyun eğdiğini, eşi benzerinin olmadığını, ilahlar arasında en ulu olan ve diğer bütün ilahlarında, aynı zamanda başkanı olduğunu ve Yezid'e kadar bu şekilde derecelendirilir. Yine anlaşıldığı üzere Yezidilerin her dönemde zulme uğradıklarını görmekteyiz. Bu mağduriyetin kutsal kitaba da yansıdığını ve bu bağlamda zulüm gördükleri kralların isimlerini öfkelerinden olacak ki; yazmadıklarını da görüyoruz. Bu açıklamaları verdikten sonra, Kutsal kitap, Mushaf-ı Reş'in elimizdeki kısmını verebiliriz.

1. Bidayette sırr-ı azizi'den 'kutsal sırrından' beyaz bir inci halketti. Ve yine Anfar (anfer, enfar, enfer) adında bir kuş halk ederek bu inciyi onun sırtına koydu ve bu inci kırk bin yıl bu kuşun sırtında sakın oldu.
2. Allah'ın yarattığı ilk gün Pazar günüdür. Ve bugün Azazil adında bir melek yarattı. Bu melek de her şeyin başkanı, cümlenin reisi olan Tavusu'l –Melek (Melek Tavus)tir.
3. Pazartesi günü Melek Dardail'i (Dardail) yarattı ki bu; Şeyh Hasan'dır.
4. Salı günü Melek İsrail'i yarattı ki bu;Şeyh Şems(Şeyh Şemseddin)tir.
5. Çarşamba günü Melek Mikail'i yarattı ki bu; Şeyh Ebu Bekr'dir.
6. Perşembe günü Melek Cebrail'i yarattı ki bu; Şeyh Secadeddin'dir. (Secaduddin, seccadin) .
7. Cuma günü Melek Samnail'i (Şemnail) yarattı ki bu; Şeyh Nasıreddin (Nasıruddin, Nasir'ud-Din, Nasiruddin)dir.
8. Cumartesi günü Melek Nura'il (Nevrail)'i yarattı ki bu; Şeyh Fahrüddin (Fahreddin)dir.
9. Allah Yedi yıl bekledikten sonra Melek Tavus'u, bu meleklerin başkanı yaptı.
10. Sonra yeri, yedi kat göğü, güneşi ve ay'ı yarattı.
11. Ve sonra Fahrüddin Enes'i, hayvanları, yırtıcı kuşları, yaratarak onları hırkasının cebine koydu. İşte o zaman beraberinde olan meleklerin refakatinde İnciden çıktı. Meleklerden Fahrüddin inciye öylesine yüksek bir sesle bağırdı ki bunun üzerine inci dört parçaya ayrıldı ve içinden su fişkırdı, böylece denizler oluştu ve dünya deliksiz deşiksiz müdevver oldu.

²⁰⁵Mushaf-a Reş ,21.Ayet

12. Ve Allah Cebrail'i bir kuş şeklinde yarattı. Ve onu dünyanın dört köşesini yapması için kendi eliyle salıverdi. Sonra bir Sefine (gemi) yaptı ve otuz bin sene bu sefineye nazil oldu ve akabinde gelerek Laleş'e sakin oldu konakladı. Sonra dünyaya seyahat etti ve dünya üzerine bağırdı. Deniz dondu, taşlar dondu nihayetinde dünya arz oldu ve titremeye sallanmaya başladı. Srsıntının durması için Allah Cebrail'e incinin iki parçasını gönderdi ve onlardan birini arzın altına diğer parçasını göğün girişine²⁰⁶ koymasını emretti. Sonra semaya güneş ve ay'ı yerleştirdi. İncinin diğer parçalarından da semayı süslemek için yıldızlar yarattı ve onları sema'ya teallik etti.
13. Yeryüzünde ziynet olsun diye meyve ağaçları ve bitkileri, yeryüzüne dekor olarak dağları yarattı ve sonra da Ferş üzerine Arş'ı yarattı.²⁰⁷
14. Sonra dedi ki Allah, <<Ey Melekler, Âdem ile Havva'yı yaratacağım, onları beşer yapacağım ve ikisinden Âdem'in belinden gelmek üzere, Sehr ibn Cebr (Şehid bin Cerra) doğacak ve onlardan bir millet türeyecek o da Azazil'in, yani Ta'us Melek'in toplumu olan ve ona hizmet edecek olan, Yezidi toplumdur.
15. Sonra Şeyh Adi b.Musafir'i, Suriye'den, Laleş'e göndereceğim ve o artık orda kalacak.
16. Sonra Allah, Karadağ'a indi ve haykırdı. Ve otuz bin melek yarattı. Bunları üç fırkaya ayırdı, bu melekler kırk bin sene kendisine ibadet ettiler. Sonra bunları Melek Tavus'a teslim etti ve onları göklere-cennete- çıkardı.
17. Sonra Allah kutsal ülkeye Kudüs diyarına indi ve Cebrail'e dünyanın dört köşesinden toprak getirmesini emretti. Ve ikinci olarak toprak, su, hava ve ateş getirmesini emretti. Ve bunlardan Âdem'i yarattı ve kudreti ile ona ruh verdi. Sonra Cebrail'e Âdem'i Firdevs'e idhal etmesini ve her ağacın meyvesinden yemesini ancak buğdaydan²⁰⁸ yemesini yasak kıldı. Âdem burada yüzyıl kaldı.
18. Yüzyıl sonra Melek Tavus, Allah'a: Âdem nasıl çoğalacak ve nesli nerdedir? dedi. Allah ona <<Emir ve tedbiri senin eline teslim ettim.>>dedi. Melek Tavus, Âdem'e gelerek, <<hiç buğday yedin mi?>>dedi. Âdem: <<Hayır Tanrı onu bana

²⁰⁶Cennetin girişi anlamına da gelir. Bkz. Murathan Mungan, **Mahmut ile Yezida**, s.4, Metis yayıncılık İstanbul-1995

²⁰⁷ "Arş", Tanrının Tahtı, Ferş ise Yer anlamındadır

143 Mushaf-a Reş,17.Ayet'te yasaklanan buğdayiken, bu konuda; Yasaklanan meyvenin üzüm olduğu hakkında çeşitli ihtilaflar vardır. Bu konuda bkz. Murat Şahin. a.g.e. s.68

*Yasaklanan meyvenin <<Elma>> (cennet elması)olduğunu söyleyenlerde var.

yasakladığı için yemedim.>>diye cevap verdi. Bunun üzerine Melek Tavus ona; ye, bu senin için iyi olur, dedi. Âdem buğdayı yedikten sonra karnı şişti ve Melek Tavus, Onu Cennet 'ten çıkardı ve bıraktı, kendisi de göğe çıktı.

19. O zaman Âdem karnının şişkinliğinden acıyla kıvrınmaya başladı, çünkü Âdem'de mahreç yoktu. Bunun üzerine Allah ona derhal bir kuş gönderdi. Bu kuşun gelip Âdem'i gagalayarak mahreç açtı ve böylece Âdem rahatladı.
20. Cebrail Âdem'e yüzyıl görünmedi. Bunun üzerine Âdem yüzyıl boyunca üzüldü ve ağladı.
21. O zaman Allah, Cebrail'e, Havva'yı yaratmasını emretti. Cebrail'de Âdem'in sol koltuğunun altından Havva'yı yarattı.
22. << Bütün hayvanlar yaratıldıktan sonra Âdem ile Havva arasında evlat babadan mı, yoksa anneden mi meydana gelir diye bir çatışma oldu. Çünkü bunların her biri gelecek neslin tek kaynağı olmak istiyordu. Bu çekişmelerinin ortaya çıkışına Adem ve Havva'nın hayvanların kendilerine benzeyen yavru meydana getirmeleri için çiftleşmelerini ve ortak ilişkilerini görmeleri sebep oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan her biri tohumları bir testi içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mühürleri ile mühürlediler ve dokuz ay sonucu beklediler.
23. Bu müddet bittikten sonra testiyi açtılar. Âdem'in testisinde bir kız bir de oğlan vardı. İşte Yezidiler bunların neslinden türemişlerdir. Havva'nın testisinden bir takım çürük haşarat olup, etrafa pis koku salıyorlardı. Cenab-ı Hak, bu çocukları beslemesi için Âdem'e iki meme verdi. Erkeklerin göğüslerinde meme bulunmasının sebebi budur.
24. Bundan sonra Âdem ile Havva cinsel ilişkide bulundular. Havva bu ilişkiden bir erkek ve bir kız doğurdu. Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer milletler ve diğer mezhepler hep bunların neslindedir. Bizim yüce soyumuz Şit, Nuh ve Ahnuh olup Hakkârililerin yüce atalarıdır ki bunlar sadece Âdem'den türemişlerdir.
25. İlk yaratılan bu adam kadına:<<o benim karımdır.>>dedi. Kadın da : <<o benim kocam değildir.>>dedi. Böylece kadın ile erkek arasında düşmanlık başlamış oldu. Onlar arasında ümmetimizden birisi hakemlik yaptı ve düğünde davul ve zurna olmasını emretti. Bu davul ve zurna evliliği ilan etmek ve insanlara filan erkek , filan kızı aldı diye duyurmak içindir.>>
26. Sonra Melek Tavus, halkımıza demek istiyorum ki, çok acı çeken Yezidi'lere yardım etmek üzere yeryüzüne indi ve eski Asur krallarının yanında, bizimde

başımıza krallar dikti; bu krallar Nesrukh (Nasruh) yani Nasir'ud-din (Melek Nasrettin), Kamush (Kamus) yani sultan Fakhru'd-din yani Melek fahrettin, Artimus yani Sultan Samsu'd-din (Melek Şemseddin)dir. Bunlardan sonra iki hükümdar tarafından yönetildik bunlar; Birinci ve İkinci Şapur²⁰⁹adlı hükümdarlardır. Bu kralların yönetimi yüz elli yıl sürdü ve onların soyunda gelen amirlerimiz tarafından bugüne kadar yönetildik.

27. Sevmeyip buğz ettiğimiz dört kral vardır.²¹⁰

28. Size yasak kıldıklarımız şunlardır; marul (Khasa, Hasiye): ismi kadın Peygamberimiz Hasiye'nin ismini andırıldığı için yenilmez, balık: Peygamberimize iman ettiği için yenmesi yasak kılınmıştır, ceylan eti, horoz eti, bürülce, geyik: Peygamberlerimizden birinin keçisi olduğu için haram kılınmıştır. Helvacı kabağı, ayakta işemek²¹¹, mavi renkte kıyafet giymek, oturarak elbise giymek, fasulye yemek, Müslüman'ların yaptığı gibi helâda taharetlenmek veya onlar gibi banyolarda gusül etmek²¹², belirli yerlere helâ yapmak, haram kılınmıştır, bunlara uymayanlar kâfir olurlar. Bunların dışında ayrıca Tanrımız olan Şeytan'ın adını veya onu anımsatan Kitan (kaytan, ip), Şad (nehir kıyısı), Şer (kötülük), Mel'un, Lanet, Na'l ve Saire, lanet gibi kelimeleri telaffuz etmek caiz değildir.

29. İsa Mesih dünyaya gelmeden önce dinimizin adı putperestlik idi. Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve İranlılar dinimize düşman oldular.

30. Kral Ahab ile Amran bizdendi eski hükümdarlarımızdandılar. Öyleki, Pirbub diye adlandırdığımız Ahab Beelzebub' Tanrısından yardım dilerlerdi²¹³.

²⁰⁹Bu hükümdarların yönetimde buldukları yıllar; I.Şapur M.S 224–227 ve II. Şapur M.S 309–379 yıllarında yönetimde bulunmuşlar.

²¹⁰ Kutsal kitapta bu dört kralın isimlerinin olmaması halkın bu hükümdarlar tarafından zulme uğramış olmaları ihtimaline bağlamak mümkündür.

²¹¹ Mushaf-a Reş, 28.ayet'te yasaklar belirtilmektedir. Ancak bu konuda, Ayakta tebevül (işemek) etme

konusunda farklı görüşler vardır: bkz. Murat Şahin, a.g.e. s.69.

*Mehmet Aydın, **Şeytan'a Tapma, Yezidilerin İnanç Esasları**, s.63'te ise bunu ayakta su içmek olarak vermektedir.

²¹² Ülkü Sinop, a.g.e., s.18 : burada sadece genel hamamlarda yıkanmanın günah ve yasak olduğunu yazar.

²¹³ Bu ayet hakkında Ahmet Turan, a.g.e, s.161 :<<Eski hükümdarlarımız arasında Ahab adında biri vardı.

31. Bizim Babil 'de Bakti-Nossor (Nebukadnezar; Buhtansır) adlı bir kralımız vardı. İran'da Ahasuerus (Ahşoraş), İstanbul'da Agrikalus, adlarında krallarımız vardı.
32. Gök ve yer var olmadan önce Tanrı, sular üzerinde mevcuttu ve zatıyla tenezzüh etmek üzere yapmış olduğu bir kayıkla denizler arasında geziyordu.
33. Sonra zatından bir inci yarattı ve ona kırk yıl hükmetti. Ve sonra ona kızdı ve onu başından attı.
34. Ne şaşılacak şeydir ki incinin kırılmasından dağlar, çınlamasından kum tepeleri ve dumanından da gökler meydana geldi. Sonra Tanrı, göğe çıktı ve gökleri yoğunlaştırdı ve onları desteksiz bir şekilde astı ve yeryüzünü her yanından çevirdi.
35. Sonra göğü kilitleyerek bütün kalıntıları kapattıktan sonra ellerine kalemi aldı, tüm yaratıkların adlarının listesini çıkardı.
36. Sonra kendi özünden altı Tanrı yarattı ki bunların yaratılması, bir lambanın bir lambadan yakılması gibiydi.
37. Sonra birinci Tanrı ikinci Tanrı 'ya dedi ki :<<Ben Gök 'ü yarattım; sen oraya çık, bir şeyler yarat.>> ikinci ilah, göğe çıkarak güneşi yarattı. Üçüncü ilah, ay'ı yarattı. Dördüncü ilah, felekleri yarattı. Beşinci ilah, cenneti, sabahyıldızını yarattı. Altıncı ilah, cehennemi yarattı.

O, bizden olan herkese özel adıyla çağrılmaların emretti. Böylece bizimkiler onu Tanrı Ahap veya Be'elzebub diye adlandırdılar. Günümüzde de pir Bub diye anılmaktadır.>>

*Davut Okçu, **Yezidilik Ve Yezidiler** (yayınlanmış lisans tezi, Ankara Üniversitesi, İ.F, 1979), Mushaf-a

Reş'in tamamı yoktur sadece 13 maddeye kadar vardır.

3. YEZİDİLERİN İBADETLERİ

3. 1. Günlük İbadet ve Dualar

Yezidilik inancına göre namazın nasıl kılınacağına dair hiçbir emir olmadığı için namazın, kalp ile ifa edildiği kabul görmektedir. Bu nedenle namaz ferdi olarak kılınır²¹⁴. Yezidilerde toplu ibadethaneler yoktur²¹⁵. Önceleri hergün eksiksiz olarak, üç defa bu görev yerine getirilirken, günümüzde artık namaz günde iki vakit kılınmaya başlanmıştır.

Yezidiler namaz öncesi mutlaka abdest alırlar. Namazdan önce ellerini bileklerine kadar yıkayarak abdest alırlar. Sabah doğan güneşe, öğlen vakti güneş en tepede olduğu vakit ve akşamları da güneşin batış vaktinde Yezidiler yüzünü güneşe doğru çevirerek sağ el sol elin üzerine gelecek şekilde, özel dualarla ibadetlerini yerine getirirler. İbadet edilirken kendilerini kimsenin görmemesine dikkat ederler ve mutlaka gizli bir şekilde ifa ederler. Namaz kıldıktan sonra, diz çökülerek güneş ışıklarının deydiği toprak öpülür.²¹⁶ Ancak: bu konuda Murat Şahin, “*Eğer ibadet ederken kendi dinlerinden olmayan biri bunu görürse vakit kaybetmeden güneş ışıklarının değdiği herhangi bir yere ellerini sürerek ağızlarına, yüzlerine sürerler*” şeklinde ifade etmektedir. Bu konuda Ahmet Turan, namazda rükû ve secde olmadığını aktarmaktadır.²¹⁷ Ancak bu konuda Yezidiler, en önemli ibadetlerinden olan namazda rûkunun olduğunu, Yezidilerin bulunduğu mahalde yaptığımız gözlem ve araştırmalar sonucunda rûkunun namazın bir parçası olduğunu gördük. Namaz esnasında geçen dualar ise şunlardır:

Abdest Duası:

²¹⁴ Murat Şahin, a.g.e, s.84, 1996

²¹⁵ Ülkü Sinop, a.g.e. s.19

²¹⁶ Üç kuyular köyü muhtarı Osman Öngüdü ile yapmış olduğumuz sohbet esnasında namaz kılmaya ilişkin şu bilgileri aktarıyor; “namaz daha önceleri üç vakit kılınırken şimdilerde ise iki vakit kılınmaya başlandı.” Ve şimdilerde Yezidi gençlerin namazdan uzaklaştığını söyleyerek, “biz namaz kılarken, ayakta veya diz çökerek doğu ve batı istikametlerine yöneliyoruz. Sağ el sol kolun üzerine gelecek şekilde güneşe karşı dua ederek namazımızı ifa ediyoruz.”

²¹⁷ Ahmet Turan, “**Yezidi İnanç Ve İbadetleri**”, s.162

Şeyhim Şeyh Hasan, Hesin Meman. Ey dostlarım, yakınlarım, akrabalarım! Din'im Şeyh Şerafettin ve mezhebim, Şeyh Şemstir. Derecem, Melek Şemseddin ve feryadım Şeyh Şems'edir. Nesebim Yezid olup, Şeyhim, mevlam, derdim ve dermanım, yol göstericim, ustam, tek Huda'dır. Melek Tavus'tur imanım. Sabah biter ve akşam gelir ve iki cellât sureti bana gözüdür. Cellâtlar ben miskin ve fakirden dinimin şahadetini sorarlar. Dinimin şahadeti: Allah birdir ve Melek Şeyh Hasan onun sevgilisidir.

Laleş'teki büyüklere selam olsun, selam size ey Laleş ehli!

Selam olsun Kafe'ye, mağaraya, Cirim'e, Birim'e ve kubbenin ilahına. O Yezidhane ki, kible telakki edilir. Başlar o secdeye gider. Şeyh Adî'nin imanımızın evidir. Şeyh Nasreddin, imanımızın cellâdıdır. Şeyh Adî, gerçek padişahımız. Şeyh Hasan evimizin aydınlığı, çırasıdır. Melek Tavus adına ve Şeyh Adî'nin hırkasına şahadetimiz vardır. Aileme minnettirim. Ve o kimseler kördürler ki, bu isimleri her daim hürmetle anmayı ihmal ederler. Rahman yeri tan yerindedir. Haccımız kaf ve mağaralı olup, penceresidir. İşte orasıdır Şeyh Adi ve muhterem zevatın yeri. Rahman kürsüsünün yönü göğe doğru ve beyaz çeşmelerle çevrilidir. Orası sultan Yezid'in (kırmızının) yeridir. Ve sünnetleri tasdik merciidir. Ön cephesi siyah renklidir. Haccımız kafe, mağara ve beyaz çeşmedir. Orası Sultan Yezid'in mekânıdır. Hürmet ile tavaf olunur. Sünnîyim, Sünnîyim(Ehli sünni) ve kutsal bir incinin eseriyim. Beyaz çeşmenin nöbetçisiyim, büyük Şeyh'in müridiyim. Sultan Yezid için kurbanlık koyunum. Elhamdulillah bu dinimden ve erkânından razıyım Laleş'i Nurani'ye gittim ve çifte kubbe mevkiinde secde ettim. Melek Tavus'un ismine iman ettim. Yâ Şeyh Adî! Bizler bilmeliyiz her şeyi bilen sensin.²¹⁸

Sabah namazı duası: (Duwa Sıbê)

Amin amin Xwedê tibarek li dîn

Tifaqe li tifaqîn

Şêxê hesen esil xaliqîn

Bi hemeta melek Şemsedin

Amadîn, Babadîn, Nasirdin,

²¹⁸ Ahmet Turan, a.g.e, s.79-80; Davut Okçu, a.g.e, s.5-6; Murat Şahin, a.g.e, s89; Zeynal Yusun , a.g.e., s.63; Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü, s.84-85-86

Sicadîn, Melek Fexredin
Şêşims li ser qewetta me û din
Siltan Şixadî ta ji ewil heta bi axirîn
Siltan Ezî derê xêra veke derê şera
Werdigerîn heq rebil âlemin

Beri roj zirigî Melek Emin li ber şifaqî
Nur bû nûrê tifiqî
Sibhan Xweda ji ta xaliqî

Ji malê hetanî malê, şêşimse xudanê sîqalê
Dest û damanê şêşims nabirim ji xeyalê

Ji derecê hetanî derecê
Şêşimse xudanê ferecê
Dest û damanê Şêşims
Radimîsim li dewsa kahbê cîyê hecê

Ji sitûnê hetanî sitûnê
Çil mifte heye li derê xizînê
Şêşims dane destê xudanê marîfetê alê nasînê

Ji Çavan hetanî devî mora şêşims lê dikevî
Mora meleka germe nahêl ti binivî
Ji serî hetanî bêye pîya
Ya Şêşims te em danîne devê rîya
Dîndara xwedê û Şêşims em nabirin ji hêvî ya

Ya Şêşims te em xwestine ser vê xilmetê
Li me vekî dergahî rahmetê
Ronayekê bidî ber dilê me û Çendî sinetê

Sinet ku sinete zebûnî kêr taqete
Me bi xwedê û şêşims î bi nîyete

Sinîk û sinîne zebûnî ji bandî ne
Em ji X wedê û Şeşims bi hêvî ne
Şêşims ê me yî nûrîn e
Li ser kursîya zêrî ne
Nifte û kilîtên Feqîrê mezêlê bi destê wî ne
Ewe vedike derê hemû birfna
Sed xwezîya mine bi wi be
Şêşims bîdê û jê nesti ne²¹⁹

Sabah namazı duasının Türkçe karşılığı:²²⁰

Ya Rabbi! Sen Huda'sın. Sen Ezda'sın. Sen medih ve sena sahibisin. Tertemiz ve günahsızsın. Binbir isim sahibisin."huda" ismin bu isimlerin en şirini ve en güzelidir. Ya Rabbi! Sen daimsın, sen kadimsın. Yeri ve göğü yaratansın. Bütün dertlere sen hekimsin. Ya Rabbi! Sen şefkatsın., şefkatlisin, yerin ve göğün sahibisin. Ya Rabbi! Şeyh Şems ve Güneş'in, Melek Şeyh Hasan ve ada'nın, Şeyh Ebubekir ve Kata'nın hatırı için bizleri bağışla. Ya Rabbi! Amin! Amin! Dinin mübarek ve huzur doludur. Şeyh Hasan Huda'nın sevgilisi ve kuludur. Şemseddin, Nasreddin, Secadeddin, İmameddin ve Babadin Şeyh Hasan ve melek fahredden onlardır kuvvetli dinin. Şeyh Adi evvelden ahire kadar vardır ve rahmet saçır. Sultan Yezid hayır kapılarını açar, ve şer kapılarını kapar. Elhamdulillah Huda'ya ve âlemlerin Rabbine olsun. Güneşin kızılıığı zahir olmadan, Melek Emin orada olur. Evlerden evlere kadar Şeyh Şems aydınlığı yayar. Şeyh Şems'imi aydınlıktan ayrı düşünemem. Derecelerden derecelere kadar Şeyh Şems aydınlığı yayar. Şeyh Şems'imi hac yerine tavaf ederim. Sütundan sütuna kadar hazinede kırk anahtar vardır. Şeyh Şems hepsini bilir, ölüye hürmet edene dağıtır. Şeyh Şems'imın mührü vardır. Gözlerden ayağa kadar dolaşır. Baştan ayaklara kadar Şey Şems'imın mührü dağılır. Şeyh Şems'imden asla ümidimi kesmem.

²¹⁹ Zeynal Yusun, a.g.e, s. 63–64; **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s. 87–88

²²⁰ Sabahları bu duanın dışında okunan Evger duası ile güneş duası da vardır. Güneş duası 53 beyitten oluşmaktadır. Bu duaların halk tarafından bilinmemesini Doç. Dr. Ahmet Turan, bu duaların uzun olmasına ve Arapça, Farsça, Kürtçe ve Süryanice'nin karışımından meydana geldiğine bağlamaktadır, ancak duaların halkın çoğunluğu tarafından bilinmemesini; okumanın belli bir tabakaya serbest olmasına bağlamak daha doğru olacaktır. Çünkü bu tabaka dışında kalanlara okuma yazma dinen yasaktır.

Ya Şeyh Şems! Bizler taltif edilmiş bir nesebiz. Hareketlerimizde bir hayır ve aydınlık kapısı isteriz. Sünniler ki, takatsiz ve güçsüzdürler. Şeyh Şems'ten aman ve yardım dilerler. Şeyh Şems nurdur. Ve Melek Hasan ğafurdur. Din ve imanımızı açıkla ki, biz zaten senden kabulüz. Şeyh Şems'im güzeldir. Fakirlere kismet ve vazifelerini bildirmiştir. Şeyh Şems'imi aydınlıktan ayrı düşünemem. Şeyh Şems'im nurdandır, altın tahta oturur. Ve kudret asası o'nun elindedir. İyiliğin ve Cennetin anahtarı o'nun elindedir. O kimseyi yetmiş kez kıskanırım ki, gerçek Ezidi'dir. Huda he Şeyh Şems o kişiye yardımcıdır...²²¹

Öğle Namazı Duası:

Duwa Nîvro

Ya rebî tu bidî xatirê sitûna Erd û Ezman
Leyl û leyletil qedrê suretil rahman
Û sunetê virêkey han

Ya rebî tu bidî xatirê gaye binê dinê
Û masîyê bi tenê kerema xwedanê xiveta vedayî
Ser girê kela dengizê
Ya rebî tu ji bo me û sunetê bi rekî
Dewrêşê rûniştî li kafa zimzimê

Ya rebî tu bidî xatirê sura Çêbûy li nav mêra
Li wewlexanê de
Yê xwe kirî ye pisê Şixadi di mixarê de

Ya rebî tu me û sinetxanê xilas bikî
Ji gunehê me kirî li gel dê û bavê de

Ya rebî tu bidî xatirê melek Şixisinê adîya
Yê srê xwe dayî pêxama sinetê ye

²²¹Ahmet Turan, a.g.e, s.79-80; Davut Okçu, a.g.t , s.7; Zeynal Yusun, a.g.e., s.64; Murat Şahin, a.g.e., s.90;

Ya rebî tu bo me û sinetê bi rêkî risqekî

Ji xizna xwe ye jorî ye

Ya rebî tu bidî xatirê Şêxê sunetê û

Çend xas û mominê bo te dikin xizmetê

Ya rebî tu bo sinetê bi rêkî risqekî

Ji xezîna xwe ye qudretê

Ya rebî tu bi xatirê aşê mubetê kî ye

Û her heft dergehê qudretê kî ye

Her Çar kilîtê marîfetê kî ye

Ya rebî tu pirsîyareke xêrê li halê me û sinetê bikî ye

Ya rebî tu xatira mêrê bi duhayê

Kerema berê reş li kabeyê

Ya rebî tu me û sinetxanê xelaskî ji

Qeda û belayê

Ya rebî tu bidî xatirê siwarê

Bûyî nîveka rojê

Hatî şerqê Çûye bo xerbê

Ya rebî tu me ji guneha xilas bikî û Çendî sinetê

Ya rebî tu bidî xatirê sira Çar gila

Kerema her hef meleka

Ya rebî tiştê ji te duxwazim dîn û îman e û dewlete

Ya rebî tu bidî xatirê şev û roje û buhiştê û dojê

Ya rebî tu me sinetê Vexwînî diwana xas û mominetê jorê

Ya rebî her, û her, Her tu yî²²²

Öğlen namazı duasının Türkçe karşılığı:

²²² Zeynal Yusun, a.g.e., s.62 ;Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü, s.88-90

Ya rabbi bizi yer ve gök'ün hatırına affet, bize rahmet et. Ya rabbi bizi dünyanın altındaki gücün ve yalnız olan balıkların hatırına, Ya rabbi bizi sünnet yolundan ayırma, kara dağdaki zembem hatırına bizi yoldan çıkarma. Ya rabbi bizi, bizim için çalacak olan sur'un hatırına, zelzelede Şeyh Adî'nin yolundan sapmayarak mağarada saklananların hatırına ver. Ya rabbi bizi ve sünnetten sapmayanları kurtar, anne ve babamızın günahlardan onları arındır. Ya rabbi bizi, sünnetten şaşmayan ve kendini sana hizmet için adayanların hatırına ver. Bizi kudret hazinenden faydalandır. Ya rabbi bizi, sana dua edenlerin hatırına ver. Yüzümüz her zaman Kâbe'ye dönüktür. Ya rabbi bizi kaza ve beladan koru. Ya rabbi bizi öğlen vakti yolda olan atlıların ve gurbette olanların hatırına ver. Ya rabbi bizi günahlardan arındır. Ya rabbi bizi yedi meleğin hatırına ver. Ya rabbi senden istediğim: din, iman ve devlettir. Bizi gece ve gündüzün hatırına ver. Ya rabbi sen her zaman vardın ve var olacaksın.

Akşam Namazı Duası:

Dıwa Êvarê

Ya rebî tu me bidî xatirê kerema
Roj hilat û roj ava yê
Tu me bidî xatir dotê û da yê

Ya rebî tu hevza me bikî ji qeda û bela yê
Tu me bidi xatirê Çlê kanîya sipî
Gava Şixadî hate Eynil bêza yê

Ya rebî tu bidî xatirê erş û kursî
Ga û masî heyatil kursî
Tu li dîn û diyanetê me bipirsî

Ya rebî tu me bidî xatirê sura berî luh qelema berî hewa û adem a
Berîya îsa yî binî meryema
Tu li han hewera me û dîn werî hemû dema

Ya rebî tu me bidî xatirê buhiştê û darê
Zimzimê û mixarê

Çilê kanîya sipî û beytil farê
Siltan Şixadî mal mixarê
Di han û hawara me were vê êvarê

Ya rebî Tawisîmelek û Çarde tebeka
Deryekî xêrê li me û dîn û dîyanetê me veke
Ya rebî tu bidî xatirê dura sipî ye
Pedşahê berî ye sira Ezîdî Ezdayî ye
Li me û diyanetê me bipirsî ye
Ya rebî tu bidî xatirê dura zere
Erd û ezman û bere
Ba ye, Ax e, Av û agire
Di han û hawara me û Êzdî mîr û herÇar kura were

Ya rebî tu bidî xatirê dira sor e
Kursî ya ji nazilve bi mor e
Laliş berê wê li jor e
Cîh û mekanê siltan Ezdayê mini sor e
Kanî ya sipî ye û qubeht li dor e
Cîhê sinet xan lê dibe mor e

Ya rebî tu me bi xatirê dur ê kî bi xatir ê kafê kî
Bi xatirê wî extîyarê binê bahrê kî
Hêvîyeke me û dînê me li ba xwe Çêkî
Ya rebî tu me bidî xatirê qub û hilêla duha yê tifêla
Melek Fexredîn û her Çar gêla
Li me û dinê me vekê dergahî xêra
Ya rebî tu me bi bidî xatirê sûka marîfetê
Mêrê ber wextê
Dewrêşê bî şevê û rojê dike xilmetê

Pênç ferzê heqîqetê şêx û pîr
Hoste û merebî yar û birayê axretê
Ferze li me Çendî sinetê

Tu li me vekî deryakî rahmetê

Ya rebî tu me bidî xatirê kursîya rahmane
Nefesa canê bin cane bara quts û sîhane
Sira Şex û her Çar gêla
Tu li vekî dergakî xêra

Ya rebî tu me bidî xatirê Ezraîl, Cibraîl,
Mîkaîl, Şêmxaiîl, Dirdaîl, Esrafil û Azazîl
Her heft Melekî kibîr
Di destê wan de hene mifte û kilît
Sekinîne li ber hezreta melkê Celîl
Berî Çiqa dewr û heyam û bedîl

Ya Şeşims tu mezinî bînayê Çavê minî
Bang û hawara minî
Ya Tawisî melek ji kesa me tu kes î
Ji welî ye me tu besî tu him ruhî tu him nefesî
Me bighînî dereca îmanê, li me bikî xudenê
Tu me xilaskî jî buxdanê
Tu bêyî hawara me û îmanê

Ya xwedê û Şemsê Ezdîna
Vedikî derê xezîna, xelata jê dertîne
Ewe dermanê hemû birîna

Ya xwedê û zerê û êvarê
Çil mêrê kanîya sipî sekinîne li derê mexarê
Bêyî li han û hawara me û vê êvarê
(Gotin û nivîsandîn; Şex Eylas)²²³

²²³ Kûrdistan'da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü, s.90-93; Zeynal Yusun, a.g.e., 64-65

Akşam Namazı Duasının Türkçe Karşılığı:

Yâ Huda! bizi gün doğumu ve gün batımının keremi için, bizi analık ve Beyza'daki kırk civanmerdin hatırı için bağışla.

Ya Rabbi! Beni, bütün Ezidileri kazadan ve beladan esirge.

Ya Rabbi! Bizi yer, gök, öküz balığı ve kürsü ayetinin hatırı için bağışla.

Ya Rabbi bizi lehv ve kalem, Âdem-Hava sırrı ve İsa b. Meryem'in yüzü suyu hürmeti için bağışla. Sen, dünya ve diyanetimizden, ahvalimizden her zaman haberdarsın.

Ya Rabbi! Bizi cennet, buğday ağacı, zenzem suyu, mağara Beyt-el Far'daki, kırk civanmert için din ve diyanetimizde bu gece vakti aydınlık lütfet.

Ya Rabbi! Bizi felek ve çark hatırına, huri ve melek hatırına, ondört tabakanın sahibi sırrı Melek-i Tavus hatırı için bağışla.

Ya Rabbi! Bize, din ve diyanetimize bu akşam vakti bir çıkış kapısı göster,

Ya Rabbi! Bizi beyaz inci, perilerin, padişahın ve Sultan Yezidinin nefesi hatırına bağışla.

Ya Rabbi! Din ve diyanetimize bir ışık göster.

Ya Rabbi! Bizi sarı inci ahtırı için bağışla.

Ya Rabbi! Bizi, yer, gök ve atmosfer hatırına, su, toprak, hava, ve ateş hatırı için bağışla.

Ya Rabbi! Bizi incinin, Kafe'nin, deniz altındaki ihtiyarlar hatırına bizi ve Ezidileri bağışla.

Ya Rabbi! Bizi kubbeler ve türbeler, hayır sahiplerinin ve melek Fahrettin(öyle ki dört bir tarafta bilinir.) hatırı için bağışla.

Bu akşam vakti hatırı için bütün Ezidilere din ve dünyalarında bir kurtuluş göster.

Ya Rabbi! Marifet pazarının marifeti genç delikanlılar, gece-gündüz ibadet eden dervişlerin, beş hakiki farz'ın hatırı için biz Ezidilere din, dünya ve sair işlerimizde muvaffakiyet nasip et.

Ya Rabbi, rahman kürsüsü ve cananlar rızası için mukaddes Kudüs ve Şeyhimiz Melek Fahrettin hatırı için Şeyh Hadi'nin Laleş'teki mezarı başında bizi bağışladığını müjdele, Ya Rabbi, on dört kat yer ve gök hakkı için, Tanrı kürsüsünün hakkı için bütün Ezidileri af buyur.

Hayır sahipleri ve çocukların duaları, Melek Fahrettin ve dört yardımcısı için bize ve tüm Ezidilere bir çıkış dergahı göster.

Ya Rabbi! Azaril, Cebrail, Derdail, Mikail, Semnail, Azrafil, Asrasil ki yedi büyük melektirler, eşsiz ve bedelsizdirler.

Kilit ve anahtarlar, ellerinde olup Huda'nın hazinesini beklerler.

Ya Şeyh Şems! Sen büyüksün, sen gözlerimin nurusun, feryat ve imdadımsın. Ya Şeyh Şems, sen hem ruh hem nefesimsin, müracaat merciimsin

Ya Rabbi bizi imanlı kıl, itaatkâr ve vesveseden kurtar.

Ya Rabbi Şeyh Şems'in hatırı için bizi bağışla ki kilit ve anahtarlar senin elindedir, ondan hediyeler dağıtırsın. Sünniler bile O'ndan ümit beklerler. O'na yalvarırlar.

Ya Rabbi, akşam vakti hatırı için, çeşme başındaki kırk civanmerdin hatırı için, Pîr ve Şeyhlerin hatırı için, biz doğunun ve batının Êzidilerini mahcup eyleme ve lütfunla aydınlat.²²⁴

Namaz duaları dışında edilen dualar ise:

Yol Duası

Bu ne biçim sabahtır ki,

Her zamanki gibi cennet kapıları açılır bize,

Huriler gelir ve bizlere tatlı, şeker takdim edilir.

Beni alıp hakikat yoluna yöneltirler.

Ya Şeyh Hadi yolculuğum boyunca; yol kesici,

Kötü niyetli ve haramzadelerden beni muhafaza et.

Feryadımız Huda, Şeyh Hadi ve kürsü önündeki Meleklerdendir.

Af ve mağfiret dolu yolu müsaadenle ihsan et.

İmdadımız Huda, Şeyh Hadi ve Melek-i celil (Huda)e'dir.

Af ve mağfiret dolu yolu müsaadenle ihsan et.

Bu uzun yolculukta yardımcımız ol.

Hakikat yolu af yoludur.

Ya Şeyh Hadi ister çöl, ister dağ olsun,

İster yayla ister ova olsun.

Bizi bu yerlerden o yerlere selametle ulaştır.

Ve o yerlerden bu yerlere salimen götür.

İmdadımız Huda, Şeyh Hadi ve kürsü önündeki meleklerdendir.

²²⁴Ahmet Turan, a.g.e, s.79; Davut Okçu, a.g.e, s.8-9; Zeynal Yusun, a.g.e., s61-62; **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü**, S.90-93

Hakikat yolu bütün yolların merhametlisidir.
İster çöl, ister dağlık olsun,
İster plato ister buzul olsun
Tatlı bir gönül ile bizi buralardan oralara ulaştır,
ve o yerlerden bu yerlere salimen kavuştur.
Beni Şeyh Şems-i Teter'in dergâhına götürdüler,
Oralarda yetmiş bin kalender gördüm,
Hepsinin hırkası kara, kemeri geçsek ve kaşkolleri sarı idi.
Ya Şeyh Hadi! Herdaim imdadımıza mukabele et.
Ya Sultan Yezid!, perdenle günahlarımız gizle.
Ey Sultan Yezid! , bizim fırkamız sanadır.²²⁵

Nikâh Duası²²⁶

Telkin (Qawlê serêmergê)²²⁷, gibi dualar da vardır.

3. 2. Oruç

Yezidilerde inançları gereği her yıl Aralık ayının ilk Salı, Çarşamba, Perşembe günleri olmak üzere üç gün arka arkaya oruç tutulmaktadır. Oruçlu iken sabahtan akşama kadar yemek, içmek ve cinsel ilişkilerden uzak kalınmaya özen gösterilir.

Yezidiliğin kutsal kitabı olan, Kitab el-Celve'de oruç ibadeti açık bir şekilde ifade edilmemiştir.²²⁸ Bu konuda birbirinden farklı rivayetler vardır. Oruç konusundaki bu rivayetlerden bir tanesi, Melek Tavus'un kendilerine oruç dışında hiçbir şeyi farz kılmadığı²²⁹ rivayetidir. Yezidilik inancına göre tutulan orucun kaç gün olacağı ve farz olma durumu şu şekildedir: “Allah, Hıristiyan ve Müslümanlara orucu emredince,

²²⁵ Davut Okçu, a.g.t , s.5; Murat Şahin, a.g.e, s.92; Zeynal Yusun, a.g.e., s.62; **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü**, S.90-93;

²²⁶ Bkz. evlilik bölümü

²²⁷ Bkz. Ölüm, Cenaze Merasimleri ve Mezarlıklar Bölümü.

²²⁸ **Kitab el-Celve**, 3. bölüm, 1. ayette olduğu gibi açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Ancak, Yezidi din

adamları oruç meselesini müşabih ayetler ışığında, tefsir etmişlerdir.

²²⁹ Murat Şahin, a.g.e., s.84

Yezidilere de orucu emrettiğini ve kendilerine “si”²³⁰ dediğini, hâlbuki kendilerinin “se”²³¹ anladıklarını iddia ederler.²³² Yezidiler, ayrıca kutsal kitabın Kürtçe nazil olduğu için yabancıların “se”yi “si” olarak anladıklarını söylemektedirler. Yezidilik inancına göre umumun tuttuğu üç günlük oruç bu otuz günün yerini tutacaktır. Bunu çeşitli ayetlere dayandırmaktadırlar.

Yezidilerde iki türlü oruç vardır.

1- Din adamlarının tuttuğu oruç

Yezidilik inancında oruç, üç ayı biçimde tutulur.

- Birincisi din adamlarına özgü olan “Yaz orucu”dur.²³³ 24 Haziran’da başlayarak kırk gün tutulur.
- İkincisi yine din adamları tarafından tutulan “Kış Orucu”dur.²³⁴ 24 Aralık’tan itibaren başlar ve kırk gün tutulur.

2. Umumun tuttuğu oruç

- Üçüncüsü genelde halkın tuttuğu oruçtur. Ancak bunu halkın dışında din adamları da tutabiliyor.

Bu oruçta kendi arasında üçe ayrılır.

1. “Xudan orucu”, Her Yezidi kendi ocaklarına göre oruç tutarlar. Bu oruç üç gün tutulur.
2. “Şeşems Orucu”, Güneşin kutsallığına adanmıştır. Bu oruç, üç gün tutulur.
3. “Ezi”²³⁵ Orucu”, Dünyanın yaratılışı için tutulmaktadır. Her Yezidi için farz kılınmıştır. Her Yezidi bu orucu tutmak zorundadır. Üç gün tutulur. Bu orucun bitimindeki gün bayram kabul edilir.²³⁶ Bütün Yezidilerin tutmak zorunda olduğu “Ezi orucu”, eski takvime göre Aralık ayının ilk Cuma gününden önceki ilk üç gündür. Yani Salı, Çarşamba, Perşembe günü oruç tutulur. Cuma günü ise

²³⁰ “si” Farsça olup, Türkçe’de otuz sayısının karşılığıdır. Bu da şunu gösteriyor ki Yezidiler’in Farsça’dan

etkilenmiş olmaları mümkündür.

²³¹ “se” Farsça olup, Türkçe’deki karşılığı üç sayısının karşılığıdır.

²³² İhsan Süreyya Sırma, “**Melek Tavus ve Âdab-ı Tenkid**”, Tarih ve Toplum, S.138, Haziran 1995, s55-57; Ülkü Sinop, a.g.e. s.19; Murat Şahin, a.g.e., s.84

²³³ Bu oruç “Cillaxane Şexadi”, ve “Havin orucu” olarak da geçmektedir.

²³⁴ Bu oruç “Cilaxaane Şexadi” ve “Zıvıstan orucu” olarak da geçmektedir.

²³⁵ Ezi, Yezidilik inancın da kabul gören, Allah’ın bin bir isminden biridir.

²³⁶ Bu bayrama “Ezi Bayramı” denilir.

bayramdır. Miladi takvime göre ise Aralık ayının on üçünden sonraki Cuma günü bayram, Cuma'dan önceki üç gün de ise oruç tutulur.

Yezidi inancına göre Allah, meleklerle dünyayı yaratmalarını buyurur. Melekler dünyayı yaratmayı haftanın ilk günü olan Cumartesi ile başlar Pazar günü bitirirler. Oruçtan önceki gün temizlik günü olarak kabul edilir. Oruç sabah başlar ve güneş battıktan sonra biter.

Yezidilikte bir de tutulması zorunlu olmayan "Saygı Orucu" vardır. Bu orucu, isteyenler "Hıdır Elyas"²³⁷ için üç gün süre ile tutarlar.²³⁸ Bu kavrama Roger Lescot, 18 Şubat tarihinde kutlanan "Elyas Bayramı" demiştir.²³⁹

Yezidi din adamlarının bu denli uzun süre oruç tutmalarının nedeni, din adamlarının toplum içindeki rolüne ve etkinliklerine bağlanabilir. Ayrıca din adamları yaşamları ile, nefislerine hakim olmalarıyla ve Tanrıya karşı itaatkarlıklarıyla, toplum içinde örnek olmaları, toplumu peşlerinde sürüklemeleri gerektiği dile getirilirken, aynı zamanda din adamlarının toplum içinde yönetici, önder gibi vasıflarda yüklenmektedir.

Orucun başlangıcı ve bitişi ile oruçlu için neyin helal neyin haram olduğu konusunda görüşleri Müslümanlarınkinden farksız gözükse de, iftar sofrasında bir parça ekmeği tuza batırmaları, Şeyh Adî'nin mezarından getirilen ve Beratta adı verilen toprak ile iftar etmeleri, Batılıların dediği gibi orucu şarap ile açmaları farklıdır.²⁴⁰

3. 3. Hac Yezidiler, her yıl Eylül ayının son haftasında Şeyh Adî bin Musâfir'in kabrinin bulunduğu ve Yezidilik inancının ilk olarak yayıldığı yer kabul edilen Sincar bölgesinin Laleş Vadisi'nde kurulu olan Laleş Nuranî'yi²⁴¹ ziyaret ederek hac

²³⁷ "Hıdır Elyas" Arapça isim olup, Türkçe karşılığı "Hıdır İlyas"tır.

²³⁸ **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü**, s.93-94

²³⁹ Roger Lescot, a.g.e. s. 64

²⁴⁰ Yezidiler ile yaptığımız sohbet esnasında, Yezidilik inancına göre orucun şarap ile açılması daha hayırlı olduğu için şarap kullandıklarını söylemişlerdi. Orucun şarap ile açılmasına inanmakta güçlük çektiğimizi söylediğimizde ise eve misafir olduğumuz dönemin, yaz orucuna("Cillaxane Şexadi") denk gelmesinden dolayı iftarda kullandıkları şaraptan bize de ikramda bulundular. Bu konuda çalışma yapan Türk araştırmacı ve yazarlar orucun şarapla açılması konusuna değinmemişse de bu Yezidilikte olan bir şeydir.

²⁴¹ Laleş'a Nuranî denilen yer, Irak sınırları içerisindedir. Bugün Türkiye sınırına 40 kilometre mesafededir.

farizalarını yerine getirirler. Bu hac merasimleri 20 gün kadar sürer. Yezidiler bu Hac dönemine Cemaat Bayramı adını vermektedirler. Yezidi İnanişına göre, Her kim ki Şeyh Adî'nin Türbesini ziyaret ederse, o kişi Allah nezdinde çok makbul olur. Hacı adayları hac öncesi temizliklerini yapıp, beyaz hac elbiselerine bürünerek, Hac töreninde Şeyh Adi'yi öven ilahiler okurlar. Davul, Kaval, Def, Saz ve Ney gibi müzik aletleri eşliğinde, Kürtçe ilahiler okunup coşku ve sevinç içinde tavaf edilir. Laleş'e, Hac merkezine gelen her hacı adayı dış avludan itibaren ayakkabılarını çıkarır.²⁴² Daha önceleri beldenin tamamında yalın ayakla gezilirken, şimdilerde sadece türbenin içerisinde yalın ayakla gezerler.

Hac'ın akşamki bölümünde yakılan meşaleler²⁴³ ve müzik eşliğinde ibadetler yapılır. Kadınlar zılgıtları ile ibadete eşlik ederler. Yezidiler normalde ibadetlerini ferdi olarak yapmaktadırlar ancak sadece Hac zamanı toplu ibadetler yapılır. Daha sonra Hazinetü'r Rahman'da muhafaza edilen Horoz Şeklini andıran sancak çıkarılarak yıkandıktan sonra bir yere asılır ve Hacılar, kaval ve köçeklerle beraber sancağın etrafında dönüp halaylar çekilir sancak tavaf edilir. Sancakların yıkandığı su ile yoğrulan çamurdan; "Beratta" adını verdikleri güneşte, küçük yuvarlaklar şeklinde kuruttuktan sonra bunları hac bittikten sonra türbeyi ziyarete gelenlere hediye vermek için bir miktar para karşılığında alırlar. Laleş'teki Ayinler gün batımından sonra başlamaktadır. Ayin boyunca Fakîrler, halkın arasında ellerinde çıra ve fitil ile gezerler. Gezdirilen bu çıranın ateşine dokunmak gerekir. Dokunamayanlar ise dokunanlara dokunarak ellerini başlarına, yüzlerine dudaklarına sürerler.

²⁴² Bu bölgenin çıplak ayakla dolaşılması hususunda Murat Şahin, bunu şu rivayetle açıklar: Rivayete göre; Şeyh Adi, kerametleri ile şöhreti ülkenin her tarafına yayıldığı bir sırada, memleketin sayılı zenginlerinden Mir Hesin Meman, üç yük altın hediye etmek üzere Şeyh Adî'nin dergahına ziyarete gelir. Mir Hesin Meman, beraberinde getirdiği değerli hediye ile böbürlenerek Laleş'ten içeri gireceği esnada Şeyh'in emri ile kapıda bekletilir. Bu duruma sinirlenen Mir, madem altın'a ihtiyacı yok ben geri döneyim düşüncesi ile memleketine yönelirken Şeyh Adî'nin emri ile o civardaki dağlar taşlar altın olur. Ve altına basmamak için ayakkabılarını çıkararak Şeyh'in makamına koşar, yezidi hacılar bu olayı anmak üzere ayakkabılarını çıkararak Laleş'i ziyaret ederler. İkinci neden olarak ta bu beldenin temiz kalması içinde ayakkabılar çıkarılır.

²⁴³ Yakılan meşalenin yanacak maddesine 'Genek' adı verilir. Bitki tohumu öğütülerek kaynatıldıktan sonra elde edilen yağ bu meşalelerde kullanılır. Çiçek yağına benzer, bundan ışık elde edilir.

Bu esnada kimseden ses çıkmaz sadece dua edilir. Duaların bitiminden sonra Türbenin avlusunda bulunan Şeyhler sıralanarak karşılığında

Resim: Yezidi inanışında güneşin batışı ve Ayin'in başlama vakti

Resim: Kaval'ların ilahilere eşlik etmesi

Resim: Laleş'te görevli din adamları

kavalların müziği ile sessizlik bozularak ilahiler okunur. Bu konuda araştırma yapan batılı araştırmacılardan Layard, bu törenlerden yaptığı gözlemler sonucunda şunları aktarmaktadır, “Bu Kürtlerin Şeyh Adî'nin mezarı başında söyledikleri şarkılar görkemli ve hüznü idi. Ben hiç bu kadar dokunaklı, hem de bu kadar hoş bir şarkı duymadım. Flüt sesleri, zaman zaman zil ve davul vuruşlarıyla kesilen, erkek ve kadın

seslerine ahenkli bir biçimde karışıyordu, söylenen ezginin Arapça olduğunu, Yezidilerin pek azının bu dili anlayıp konuşabildiklerini söylemektedir.”²⁴⁴

Hac ibadetinin son üç gününde kurban kesilen bir büyük hayvan öylece bir kazan içinde kaynatılır, daha sonra gençlerden oluşan bir gurup, pişen eti kazandan çıkarırlar. Sıcaktan zarar gören dahi olsa kesinlikle şikâyet etmezler, tam aksine sevinirler. Öyle ki bu yanık yüzünden ölenler Evliya sayılırlar.²⁴⁵ Mukaddes olarak kabul edilen bu et hac farızasını yerine getirmek için orda hazır bulunanlara para karşılığında parça parça dağıtılır.

Şeyh Adıyy türbesinin bulunduğu avlu taşlarla döşenmiş ve etrafında küçük odalar yapılmıştır. Bu odalarda buranın bekçileri bulunur. Bu hanenin yanına sadece Büyük Pîr veya Mezhep reisinden başkası bu hanenin olduğu yere gömülemez²⁴⁶. Türbenin bulunduğu odanın duvarları çeşitli yılan, aslan, figürleri ile süslenmiştir. Bunların dışında ise, Arapça ve Süryanice kitabeler avlunun muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir. Burada bulunan çeşme kutsal kabul edilmektedir. Şeyh Adî'nin mezarının olduğu yeri 360 kandil aydınlatmaktadır²⁴⁷. Şeyh Adî'nin türbesinin etrafında bulunan şerefede bulunan camlar, Şeyh Abdulkadir Geylani²⁴⁸, Şeyh Kutaybul Bani, Şeyh Şemseddin, Hallac-ı Mansur, Şeyh Hasan Basri gibi şeyhlere nisbet edilir²⁴⁹. Laleş'de bulunan ve tavaf edilen kutsal kabul edilen yerler: Şeyh Adî'nin türbesi²⁵⁰, Zemzem suyu²⁵¹, Arafat Dağı²⁵², Cerime ve Birime²⁵³ şeklinde bir nevi Mekke ve Medine örnek alınarak burası Hac merkezi haline getirilmiştir.

Hac töreni din adamlarına Melek-i Tavus'un tasvirlerinin gösterilmesi ile sona erer. Yezidi olmayanların Melek-i Tavus tasvirinin gösterildiği ibadet bölümüne

²⁴⁴ Erol Sever, a.g.e., s.74,

²⁴⁵ Murat Şahin, a.g.e. s.86–87

²⁴⁶ Murat Şahin, a.g.e. s.87

²⁴⁷ Yukarıda açıklamış olduğumuz Genek ile aydınlatılır.

²⁴⁸ Yezidi kaynaklarında, Şeyh Abdulkadir Geylani'nin, Şeyh Adî'nin en iyi arkadaşlarından biri olduğu geçmektedir.

²⁴⁹ Murat Şahin, a.g.e. s.87

²⁵⁰ Müslümanların Hac merkezinde bulunan Kâbe'ye karşılık olarak: Şeyh Adî'nin türbesi tavaf edilir.

²⁵¹ Müslümanların Hac merkezinde bulunan ve kutsal sayılan 'Zemzem Suyu'na karşılık olarak, Şeyh Adî'nin Türbesinin olduğu yerde bulunan suya Zemzem suyu adı verilmiştir.

²⁵² Yine Müslümanların Hac merkezinde bulunan Arafat Dağı'na karşılık olarak Laleş'te bulunan bir dağa, Arafat Dağı adı verilmiştir.

²⁵³ Sâfa-Mêrva'ya karşılık olarak da Cerime ve Birime oluşturulmuştur.

girmesi kesinlikle yasaktır. Yezidilerden maddi açıdan durumu iyi olan herkese hac farz kılınmıştır.

3. 4. Zekât

Bu sosyal kurumun işleyişi, yazılı olmayan kurallarla belirlenmiştir. Daha çok sözlü anlatımlar ve geleneklerle günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Yezidiler “Rusûm” ismini verdikleri zekât hususunda farklı görüşlere sahip olmakla birlikte, İslamiyet’teki zekât anlayışından çok farklı bir zekât anlayışları vardır. Şeyh Adî kendi zamanında ruhani reis ve şeyhlerin aralarında servet, arsa ve arazi edinmede devam edip gitmekte olan, düşmanlık ve münakaşayı görünce, onlara, fazilet ruhu ihsan etti ve böylece bu ruhani reisler ve şeyhler dünya malından yüz çevirip hatta dünyayı ve dünyanın geçici şöhret, izzet, servet ve varlığını terkedip, Ahiret ve Ahiret’in sonsuz nimetlerini kazanmaya çalıştılar. Öyle ki halk, mülk ve arazilerini bu müridlere sunuyorlardı. Bu durum karşısında Şeyh Adî, müridlere belli bir zekât miktarını tayin etti. Müridler bu hisselerini her yıl, şeyhlerine verecekler. Müridler’in emlak ve tarım ürünlerinin %10’u Şeyh’in, bunun ½’si hayır işlerine ulaştırılması için. %2,5’i mürebbilere, bunun da ½’si Fakîrler’e verilmektedir.²⁵⁴

Bu zekât nispetleri her yıl verdikleri vergiye ilave olarak verilmekteydi. Aldıklarıyla geçinemeyen din adamları hayvancılık ve ziraatla uğraşmaya başlamışlardır. Zekât konusunda birbirinden farklı görüşlerle karşılaşmak mümkündür. Diğer dinlerde zekât olayı bireyin zekâtını, ekonomik durumu zayıf olan herhangi bir kişi ve kuruma verebilirken, Yezidilikte ise diğer dinlerdeki zekât olayına denk gelen bu toplumsal yardımlaşma, aynı zamanda toplumun yöneticisi durumunda olan din adamlarının elinde toplanır, burada toplanan maddi değerler, yine din adamları tarafından ihtiyacı olan Yezidilere ve kurumlara dağıtılırdı.²⁵⁵ Batman /Üçkuyular Köyü Muhtarı, Osman Öngüdü dağıtılan bu yardımların genellikle öksüzlere, yetimlere, bakıma muhtaç yaşlılara, çocuklara, ihtiyacı olan öğrencilere ve yine Yezidi din adamlarına verildiğini söylemektedir. Dağıtılan bu yardımların miktarını Başımam’lar (Peşimam’lar) belirlemektedir.

Din adamlarının elinde toplanan ve merkezileşen değerlerin kullanılması, sürekli olarak Yezidi halkının denetimine açıktır. Zekât köyler gezilerek Peşimam’lar

²⁵⁴ Murat Şahin, a.g.e. s.88–89.

²⁵⁵ Bu görev Fakîr’lere verilmiştir.

tarafından toplanır. Din adamlarının geçim kaynağı da bu sosyal yardımlaşmadan karşılanır. Fakat din adamları yaşamlarını sürdürmede, harcamaları en asgari düzeyde tutmak zorundadırlar. Ayrıca Yezidi din adamları özel mülkiyet edinemezler ve sade bir yaşam tarzı benimsemek zorundadırlar.

Yezidilikte zekât kurumu kadar, toplumun kendi içerisinde dayanışması da önemli bir yer tutar. Çünkü darda ve zorda kalanlara yardım yükümlülüğü Yezidilik inancının temelini oluşturur. Yardımlaşma konusunda herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Muhtaç durumdaki bir komşuya yardım etmek, çevredeki insanlara karşı duyarlı ve sorumlu olmak, onların sorunlarını kendi sorunları olarak görmek, zulme karşı mazlumdan yana tavır almak da Yezidilik inancında kutsiyet arz etmektedir. Toplum içinde iş bölümünün yapılması, toplumsal dayanışmanın geliştirilmesi de Yezidilik inancının temel öğretilerindedir.

Yezidilik inancındaki bu yardımlaşma ve dayanışma olayını bir bütün olarak ele aldığımızda, toplumda büyük bir sınıfsal ayrışma ve sınıflar arasında uçurumların oluşmasını engellemeye yönelik bir çaba ve tedbirin getirilmediğini, toplumun bir kesiminin çok zengin, diğer kesiminin ise çok fakir olmasının önlenmesi, toplumun belli bir dengede tutulmaya çalışıldığı görülmektedir.

3. 5. Kurban

Yezidiler Kurban Bayramı'nı Sünnilerle birlikte kutlarlar ve bu bayramda, tüm Yezidiler kurban kesmektedirler. Bu her Yezidi için bir zorunluluktur. Bununla beraber Yezidiler kimin konuğu olursa olsun köylerine konuk gelen kişilere kurban kesmektedirler. Bu genelde bir koç olmakta ve konuklar sofradan kalkana kadar çocuklar içeriye sokulmamaktadır. Ayrıca konuk için kesilmiş kurbanın başı, pişirilmiş olarak ayrı bir tepsi içinde odaya getirilmekte ve sofrada oturan en yaşlı kişinin önüne bırakılmaktadır²⁵⁶. Ancak Yezidiler'in, Kurban Bayramı'nı Müslümanlardan iki gün önce kutladıkları da söylenmektedir. Buna ek olarak her yıl Hz. İsa için kurban kestikleri ve her sonbaharda Venüs'ün ışıklarının ilk defa görüldüğü zaman, iyileşmez hastalıklara yakalanmamak için kurban kestikleri de bilinmektedir²⁵⁷. Tüm bunlara ek olarak Yezidiler Şeyh Adiyî'nin mezarına yaptıkları hac ziyaretinde bir öküzü keserek direk kazana bütün olarak atarlar. Şeyhler, pirlar ve diğerleri tarafından kesilen bu öküz kazanda kaynadıktan sonra gençler ellerini dirseklerine kadar sıvayarak pişmiş öküzü yine bütün olarak çıkarırlar. Bu esnada elleri yananlar, asla şikayet etmez ve bu

²⁵⁶ B. Murat Öztelir, **Yezidiler ve Süryaniler**, s.8-12, 1.baskı, Ekin Yayınları, İstanbul-1988

²⁵⁷ Turgut Akpınar, a.g.m., 47- 48

esnada ölenler veli olarak kabul edilirler. Bu et azar azar Yezidiler'e dağıtılır ve karşılığında para toplanır²⁵⁸.

3. 6. İbadet Mekânı ve Kûb²⁵⁹

Evrenin, yerin ve göğün yaratıcısı olan Allah'a ibadet etmek her Yezidi için farz kılınmıştır. Bu ibadet, her gün eksiksiz olarak, günde üç defa yerine getirilir. Sabah doğan güneşe, öğlen vakti güneş en tepede olduğu vakit ve akşamları da güneşin batış vaktinde insanlar yüzünü güneşe doğru çevirerek özel dualarla ibadetlerini yerine getirirler.²⁶⁰

Yezidilerde ibadet etmek için özel bir mekân aranmaz. Çünkü Tanrı her yerdedir. Yezidilik inancında güneş kutsaldır. Ve Tanrıya giden tek yol budur. Bundan dolayı ibadet için güneşe dönüp dua etmek yeterli görülmektedir. Çünkü Tanrı ile kul arasında ne duvarlar ne de hiçbir engel olmaması gerekir. İnsan güneşi görebildiği her yerde, güneşe dönüp ibadetini yerine getirebilir. Güneşe karşı dua edildikten sonra diz çökülerek kutsal sayılan toprak öpülür. İbadet yerine getirilirken özel dualar okunur. Okunan birçok dua olmakla birlikte esas olarak sabah, öğlen, akşam için okunan dualar temel alınır. Okunan bütün dualar Kürtçe'dir.

4. YASAK ve HARAMLAR²⁶¹

“Size yasak kıldıklarımız şunlardır; marul(Khassa, hasiye): ismi kadın Peygamberimiz Hasiye'nin ismini andırdığı için yenilmez, balık: Peygamberimize iman ettiği için yenmesi yasak kılınmıştır, ceylan eti, horoz eti, börülce, geyik: Peygamberlerimizden birinin keçisi olduğu için haram kılınmıştır. Helvacı kabağı, ayakta işemek, mavi renkte kıyafet giymek, oturarak elbise giymek, fasulye yemek, Müslüman'ların yaptığı gibi helâda taharetlenmek veya onlar gibi banyolarda gusül etmek, belirli yerlere helâ yapmak, haram kılınmıştır, bunlara uymayanlar kâfir olurlar. Bunların dışında ayrıca Tanrımız olan Şeytan'ın adını veya onu anımsatan

²⁵⁸ Mehmet Aydın, a.g.m., s.66

²⁵⁹ “Kûb”, Yezidilerde ziyaret edilen yer veya içinde ibadet edilen yere verilen isimdir. Çoğu zaman Türbe olarak da geçmektedir.

²⁶⁰ Ahmet Turan, a.g.e, s.57,78; **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s.84,

²⁶¹ Abdürrezzak El-Haseni, **El-Yezidiyyun**, s. 57, Mektebeti'l-Yekzati'l-Arabiyye, Bağdat-1370

Kitan (kaytan, ip), Şad (nehir kıyısı), Şer (kötülük), Mel'un, Lanet, Na'l ve Saire, lanet gibi kelimeleri telaffuz etmek caiz değildir²⁶².”

Kutsal kitap Mushaf-ı Reş'in ışığında bu konuyu ele alarak dört ana başlık halinde bu yasakları vereceğiz. Yezidilik inancında olan yasak ve haramlar şunlardır.

4. 1. Yenmesi Haram Olan Sebzeler

Yezidiler'de marulun yenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Mushaf-ı Reş bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Marul²⁶³ (Khassa, hasiye) ismi kadın Peygamber Hasiye'nin ismini andırıldığı için yenilmez²⁶⁴.” Marulu yememelerinin bir sebebini de şöyle açıklarlar. Şeyh Adî bir gün marul bahçesinin yanından geçerken bahçe sahibinden marul ister kendisine cevap verilmeyince ona sus der. İşte bu hadiseden dolayı Yezidîler, kendilerine marulu haram kılmışlardır. Başka bir kaynakta da Şeyh Adî'nin yeğeni Serh b. Sarh'ı öldürdükleri zaman kanı marula aktığı için marulu yememektedirler. Marulun dışında fasulye, börülce, bakla, kabak ve lahananın yenmesi de yasaktır. Lahananın yenilmemesinin sebebi, Melek Tavus'un bir hadise sonucu lahanaya girerek saklanmak istemesi, fakat lahananın onu kabul etmeyip yapraklarını birbirine sararak göbek haline gelmesinden dolayı Yezidi toplumunda kesinlikle lahana yenilmemektedir. Marul, lahana ve fasulyeyi yememelerinin bir sebebini de Yezidiler şu şekilde anlatmaktadırlar: “Bir gün Yezid uzun bir yolculuktan dönerken yorulur. Havada çok sıcaktır. Bu sebzelerin gölgesinde biraz dinlenmek ister. Fakat bunlar Yezid'i kabul etmezler.”²⁶⁵ Fakîrler için de ayrıca salatalık ve patlıcanın da yasak olduğu söylenir. Bu konuda bazı Yezidiler, bu sebzelerin yenmemesinin sebepleri olduğunu, ancak kendilerinin de bu sebepleri bilmediklerinden bunları yediklerini söylemektedirler.

4. 2. Yenmesi Haram Olan Hayvanlar

²⁶² Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁶³ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, s.1256, Çağrı Yayınları, İstanbul.

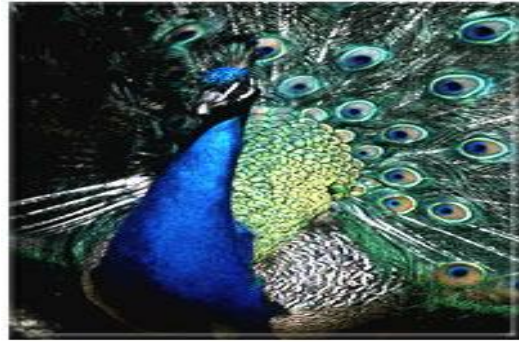
²⁶⁴ Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁶⁵ Mushaf-a Reş, 28.ayet; Ahmet Turan, **Yezidi İnanç Ve İbadetleri**, s.90; Murat Şahin, a.g.e. , s.101

Yunus peygambere itaat ettiği için balık yemezler.²⁶⁶ Balık yememelerinin bir sebebini de şöyle anlatırlar. “Yezid, doğduğu şehri bırakıp Allah’tan emir ve yasaklarını talim için başka memlekete giderken önüne bir deniz çıkar ve yolunu keser. Balıklar ayaklarının altında sınıksız toplanarak onu sırtlarının üzerinde bir köprü kurarak öbür kıyıya geçmesini temin ederler. Bu yardımdan dolayı balıkların kutsallığı vardır. Bu konuda bir Yezidi kızı olan Züleyha, “Adetlerimiz kimseyi incitecek mahiyette değildir. Mesela benim balık yememem komşuma zarar verir mi?” diyerek bu adetlerinin toplumsal barışa zarar vermeyecek nitelikte olduğunu söylemektedir.”²⁶⁷

Resim: Horoza benzeyen Sancak

Resim: Tavus kuşu²⁶⁸

Şeyh ve talebesi için Melek Tavus’a hürmeten, sancağı horoza benzediğinden horoz etini yemezler.²⁶⁹ Geyiği bir Yezidi peygamberinin keçisi olduğu için yemezler. Geyiğin etini, Şeyh Adî’nin gözlerine benzediği için yemedikleri de söylenmektedir. Ayrıca koyun etinin din adamlarına, tavşan etinin de herkese yasak olduğu söylenmektedir.²⁷⁰ Tavşan etinin yasak olmasına neden olan rivayet: Şeyh Adî zamanında Şeyh Zengin, dağa çıkarak avlanmaya başlar, bu arada gördüğü tavşanı kovalaması üzerine kaçan tavşan Şeyh Adî’nin evine girer. Şeyh Zengin tavşanı zorla almak isteyince Şeyh Adî bu olaya kızar ve tavşanı keserek önüne atar. Ve “bu bana haram olsun” der. Bu olay üzerine Tavşan eti yemek Yezidilere haram olur. Koyun etinin yasak kılınması rivayeti ise: Allah Melek Şeyh Sîn’i koyun şekline sokarak

²⁶⁶ Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁶⁷ Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, s.59, inkılâp yayıncılık, İstanbul-1992

²⁶⁸ Yezidilik inancına göre horoz dışında yenmesi yasak olan bir diğer kuş da Tavus Kuşudur. Bazı kişiler sancağı buna da benzetiyor, bazıları ise Melek Tavus ile bağlantısı olduğunu iddia etmektedirler.

²⁶⁹ Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁷⁰ Ahmet Turan, **Yezidi İnanç Ve İbadetleri**, s.90; Murat Şahin, a.g.e. s.101; Ülkü Sinop, a.g.e. 21.

cennete götürür. Orada yününü kestirerek Melek'lere hırka yaptırır ve giydirir. Bundan dolayı din adamları beyaz ve böyle elbise giyerler. Bir nevi dini kıyafet olarak kabul görmektedir. Bu nedenle koyun eti yemek yalnız din adamlarına haram kılınmıştır.

4. 3. Kullanılması Yasak Olan Renkler

Mavi rengi kutsal kitaplarının ifadesine göre giymezler. Ayrıca siyah boya ile boyatılan elbiseleri ve yeşil renkli elbiseyi de giymeleri yasaktır.²⁷¹

Bunlardan başka ayakta tebevül etmek²⁷², tuvalete girmek, hamamda yıkanmak yasaktır. Tuvalet ve hamamın Şeytan'ın oturduğu yerler olarak bilinmesinden dolayı buralara girmezler. Bu yasaklanan şeyler için Yezidiler, hayli serzenişte bulunarak, zamanın değişmesi ile ihtiyaçların, gelenek ve göreneklerinde değişime uğradığına dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Yezidiler bu konularda özellikle temizlik konusunda, haklarında yazılan bütün şeylerin uydurma olduğunu söylemektedirler.

Belki de haklarında bu şekilde yorumların yapılmasının nedeni kapalı bir toplum olmaları, dinleri hakkında başkalarına açıklama yapmalarının yasak oluşu, bu tür iddiaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu iddialar Yezidîler, bir bakıma savunmaya geçip kendileri hakkında söylenenlerin yanlış olduğunu açıklamaya çalışmaktadırlar. Bunun içindir ki yörelerine giden bütün araştırmacılara bu tür açıklamaları yapmaya gayret etmektedirler. Bu konuda gerek Batman'a bağlı ve gerekse Diyarbakır'a bağlı Yezidi yerleşim alanlarında bize anlatılanlar doğrultusunda, bu konuda kendilerini savunmakta olduklarını yerinde gördük.

4. 4. Kullanılması Yasak Olan Kelimeler

Yezidîler, Şeytan kelimesini asla kullanmazlar. Özellikle “Ş” harfini kullanmamaya özen gösterirler. Bunun yerine “O”, “Bildigin”, “Melek Tavus”, gibi isim ve işaret sıfatlarını kullanmaktadırlar. Kendilerine misafir olduğum Yezidi aile ile alışveriş için pazara çıktığımızda pazarcıya, eşya fiyatını sormadan önce Yezidi olduklarını hemen dile getirdiler, nedenini öğrenmek istediğim zaman aldığım cevap

²⁷¹ Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁷² Mushaf-a Reş, 28.ayet'te yasaklar belirtilmektedir. Ancak bu konuda , Ayakta tebevül (işemek) etme konusunda farklı görüşler vardır: bkz. Murat Şahin, a.g.e., s.69; Mehmet.Aydın, **Şeytan 'a Tapma, Yezidilerin İnanç Esasları**, s.63'te ise bunu ayakta su içmek olarak vermektedir.

şu oldu: “Biz gerek alışveriş ve gerekse farklı ortamlara girdiğimizde bunu söyleriz, çünkü siz Müslümanlar bir şey olduğu zaman “Na’letullahi-l cawe Şeytan’e kôr²⁷³” dersiniz, işte bunun denilmesini engellemek için Yezidi olduğumuzu belirtiriz” cevabı oldu.

Şeytan kelimesini kullanmamalarının nedeni olarak iki hadise anlatırlar. Yezidîlerin, Şeytan kelimesini kullanmaktan kaçınmalarının birinci sebebi Hz. Âdem’in cennetten çıkarılması olayıdır. Yezidiler bu olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Bir insanın ismini bozarak, hakaret içeren bir şekilde çağırmak asla hoş karşılanmaz. Yani, ismi Ahmet olan bir şahsı “Ahmo” diye çağırmak herhalde hiçte hoş değildir. Hz. Âdem kutsal topraktan yaratılıp cennete konulduğunda buğday hariç her türlü rızktan istifade etmesine izin verilmişti.²⁷⁴ Ancak Hz. Âdem, ilahi emirlere değil, kendi nefesine uyararak buğdaydan yedi. Buğday dünya nimetlerinden olduğu için karnının şişmesine neden oldu. Sonra da def’i hacet ihtiyacı olduğu için cennetten çıkarılarak dünyaya gönderilmesi zaruret halini aldı. Hz. Âdem’i cennetten alıp götürmek için Melek Tavus, Hudâ tarafından gönderildi. Haberi duyan Hz. Âdem, sinirinden, bir elçi olan Melek Tavus’a saldırır. Taş atmak ister. Ancak taş bulamaz. Bunun üzerine Melek Tavus’un yüzüne tükürür. Sinirleri bir türlü yatışmayan Âdem, Melek Tavus’a ismini bozarak Şeytan diyerek hakarete bulunur. Bu olaydan dolayı Melek Tavus’a hakaret anlamına geldiğinden sözü edilen kelimenin telaffuzu yasaklanmıştır.”²⁷⁵

Yezidîlere göre Melek Tavus’un bu durumda hiç hatası yoktur. Âdem buğdayı yemeyebilirdi. Melek Tavus’un onu zorlamadığını söylemektedirler. Melek Tavus, kendine itaat edecek toplumun cennette türemeyeceğini biliyordu. Ama bundan Âdem’in haberi yoktu. Onun için o zaman bunu anlayamaması ve ismini bozarak ona Şeytan diye bağırdığı görüşündedirler.²⁷⁶

²⁷³ “Na’letullahi-l cawe Şeytan’e kôr”, Kürtçe bir cümle olup, Müslümanların daha çok sinirlendiği zamanlarda kullandığı bir cümledir. “Lanet olsun kör Şeytan’a” anlamına gelmektedir.

²⁷⁴ Mushaf-a Reş, 18.ayet

²⁷⁵ Davut Okçu, a.g.e. s.25; Ahmet Turan, a.g.e., s.91-92; Murat Şahin, a.g.e. , s.10

²⁷⁶ Bu konuyu birçok Yezidi’den dinledim, yaptıkları açıklama doyurucu olmadığı gibi mantıklı da değildir.

Paragrafta yazma gereği duymadığım cümleyi burada vermeyi uygun gördüm, “Melek Tavus cezalandırıldıktan sonra gidip uzun uzun düşündükten sonra, Allah’ın huzuruna çıkıp özür diledi ve Allah onu affetti. Ancak siz Müslümanlar bunu görmezden geliyorsunuz.” Şeklinde açıklamalar da yapmaktadırlar.

Diğer bir anlatılan hadiseye göre de, bir defasında Hz Muhammed, cennete çıkar. Orada Allah'ı, Melek Tavus'u ve diğer melekleri bir toplantıda bulur. Hz. Muhammed de toplantıda konuşmak ister. Fakat Melek Tavus, ona müdahale eder ve onu yeryüzüne atar. Öfkeli bir şekilde doğrulan Muhammed, Melek Tavus'a Şeytan diye bağırır. İşte bu durumdan sonra Müslümanlar onu bu isimle çağırır. Yezidiler ise O'nun gerçek isminin Melek Tavus olduğunu, Şeytan ismini hakaret manasında kabullendiklerinden dolayı kullanmazlar. Bunların dışında ise, kaytan²⁷⁷, şat²⁷⁸, şer²⁷⁹, mel'un, lanet ve nal kelimelerini telaffuz etmeleri Yezidilik inanışına göre caiz değildir.²⁸⁰ Bunlardan başka sin ile başlayan kelimeler de Mushaf-ı Reş'te zikredilmemiş olmalarına rağmen ananevi bir şekilde yasak sayılırlar. Yine aynı şekilde Şaratan²⁸¹, Hitan²⁸², Bostan, Batt²⁸³, Natt²⁸⁴ gibi kelimelerin kullanılması da yasaklanmıştır.

4. 5. Okuma-Yazmanın Yasak Olması

Bir kasaba veya şehirde yaşayan Yezidilerden Sadece bir kişiden başka diğerlerinin okuma yazma öğrenmesi haramdır. Bunun sebebi ise şudur: Güya Yezidi halkı Yezidiliğe muttali olursa dini, felsefi birtakım nazariyeler meydana çıkacak ve dolayısıyla türlü türlü mezheplere ayrılacak ve Yezidilik zaafa uğrayacaktır. Bu ihtimali önlemek için halkın okuma yazma öğrenmesi yasak edilmiştir²⁸⁵.

5. BAYRAMLAR

²⁷⁷ İp, halat anlamına gelir. Kelime, Kürtçe'dir.

²⁷⁸ Sel, anlamına gelir.

²⁷⁹ Kavga, kötülük anlamına gelmektedir.

²⁸⁰ Mushaf-a Reş, 28.ayet

²⁸¹ Yengeç, anlamına gelmektedir.

²⁸² Havlu, anlamına gelmektedir.

²⁸³ Ördek, anlamına gelmektedir.

²⁸⁴ Sıçramak, anlamına gelmektedir.

²⁸⁵ Mahmut Bilge a.g.e. s.57-58

5. 1. Çarşema Sere Nisane

Melek-i Tavus Bayramı olup yılbaşısıdır. Her yıl Nisan ayının ilk Çarşamba'sında kutlanır. Melek-i Tavus için yılda üç bayram yapılır. Bunlardan en önemlisi Nisan ayının ilk Çarşamba günü kutlanandır. Düğün, ölüm ve diğer melekler için de kutlanan bayramlar vardır. Yezidilerde kutsal gün Çarşamba günüdür. Bugün Zerdüşt'ün doğduğuna, Tanrı Azda'nın Melek-i Tavus'u yarattığına, Âdem ile Havva'nın yaratıldığına inanılmaktadır. Dolayısıyla Çarşamba günü hiçbir iş yapılmaz, daha çok arkadaş, dost ve aile ziyaretleri yapılır.

Yezidiler, bayramlarda bir gün önceden yoğun hazırlık yaparlar. Herkes yıkanmak ve temizliğini yapmak zorundadır. İmkânları el verenler o yıl adayacağı kurbanı hazırlar. Bayramın ilk günü hiçbir iş yapılmaz, problem ve sorun yaratılmaz. Herkes gücü oranında çeşitli milli yemekler hazırlar. Bayram önce aile içinde kutlanmaya başlanır. Sofra kurulur ve akşama kadar kaldırılmaz. Gelen misafirlere yeniden hazırlık yapılır. Aile kendi içinde bayramlaştıktan sonra diğer dostların bayramını kutlamaya gider. Çocuklar, bayramlarda şeker, para, ceviz, fındık ve kurutulmuş meyve toplarlar, büyüklerin ellerini öperler. Buna karşılık olarak da büyükler de küçüklere bayramlık harçlık verirler. Tüm bayramlar küskünlerin, dargınların barıştırılmasında en büyük vesiledir.

Bayramlarda Yezidiler daha çok yoksul insanların evlerini ziyaret ederler, bu insanların gönüllerini almaya çalışırlar. Akşama doğru bulunulan yerin en büyük meydanında ateşler yakılır, eğlenceler düzenlenir, halaylar çekilir. Başka oyunlar da oynanır. Bu kutlama ve oyunlarda özellikle köyler arası cirit oynanır. Cirit, oyunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır.²⁸⁶

5. 2. Cejna Ezî

Her yıl Aralık ayının ortasından sonra başlar ve Cuma'dan önceki ilk üç gün oruç olup Cuma günü de bayramdır. Yezidî inancında "Cejna Ezî" dünyanın yaratılış ve kuruluş gününün kutlanmasıdır. Bu bayram ismini dünyayı yaratan Tanrı Ezda'nın bin bir isminden birisi olan Ezî isminden almaktadır.

Dünyanın yaratılışını, Tanrı Ezda'nın buyruğu ile melekler Cumartesi başlayıp Pazar günü bitiriyorlar. Pazartesi günü melekler temizlik ve oruç hazırlığı yapıyorlar. Salı-Çarşamba ve Perşembe oruç tutuyorlar. Cuma günü de dünyanın yaratılışı yani

²⁸⁶ Ahmet Turan, a.g.e, s.85; Roger Lescot, a.g.e, s.64; Tori, a.g.e, s.77;

“Ezî Bayramı” kutlanıyor. Eski takvime göre (Rumi Takvim) Aralık’ın ilk Cuma günü, Miladi Takvime göre ise 13 Aralık’tan sonraki ilk Cuma günü bayram olarak kutlanıyor.

5. 3. Cejna Çıllaxane

Yılda iki Cıllaxane Bayramı vardır.

1. Yaz Bayramı (Cıllaxane Havine)²⁸⁷
2. Kış Bayramı (Cıllaxane Zıvıstane)²⁸⁸

5. 4. Cejna Batızmi

Pir Ali için kutlanan bu bayramda sabahlara kadar uyumadan çoluk çocuk herkes eğlenir. Ancak bu bazen farklı yorumlanıp “Mum Söndü” olarak değerlendirilmiştir. Ancak bunu yerinde gördüğümüz ve bize anlatıldığı kadarıyla bu bayramın Mum Söndü’ye dair gerçeklik payı yoktur. Bu bayram, ağırlıklı olarak Mardin ve Mardin’in ilçeleri Midyat ve Nusaybin’de kutlanmaktadır.²⁸⁹

5. 5. Cejna Hıdır Elyas

Her yıl 18 Şubat’ta kutlanan 15 Şubat’ta başlayarak tutulan üç günlük oruçtan sonra bu bayram kutlanır.

5. 6. Kurban Bayramı

Halil İbrahim için kutlanan bu bayram, Müslümanlarda kutlanan Kurban Bayramı’ndan iki gün önce kutlanmaktadır.

5. 7. Laliş Bayramı

Geçmiş dönemlerde 23 Eylül’de başlayıp 30 Eylül’e kadar süren bu bayram, ilerleyen süreçlerde 6–13 Ekim tarihlerinde kutlanmaya başlanmıştır. Şeyh Adî’nin bir

²⁸⁷ Yazın kutlanan dini bayramdır.

²⁸⁸ Kışın kutlanan dini bayramdır.

²⁸⁹ Ahmet Turan, a.g.e, s.88

araya getirdiği ilk cemaatin anısını tazelemek için kutlanır. Bu bayrama katılmak her Yezidi için farzdır.

5. 8. Nevruz

Kışın bitişi, baharın gelişi coşku ile kutlanır, her yıl 21 Mart'ta kutlanır. Her yıl bu tarihte kutlanan bu bayram ateşler yakılıp üzerinden atlamak gibi eğlencelerle kutlanır.

5. 9. Ölüler Bayramı

Ölen birinin ardından bir yıl geçtikten sonra akrabalarının fakirlere yemek vermesidir. Üç yıl boyunca Nisan ayında, üç yıl boyunca Yaz mevsiminin ilk ayında, üç yıl boyunca Sonbaharda ve üç yıl boyunca da aralık ayında kutlanır. Beş gün süren bu bayram boyunca ölülere armağanlar götürülür.²⁹⁰

. 10. İsa Bayramı

Bizim gerek yerinde gördüğümüz ve gerekse Yezidilerin bize anlattıkları kadarıyla ve birçok kaynakta da geçmemekle beraber Roger Lescot'un, "*amacına ulaşmakta güçlük çektiğimiz İsa Bayramı*" diye yazdığı bu bayram Hıristiyanlıktaki Paskalya²⁹¹ Bayramı'na rastlamaktadır.²⁹²

Diğer bir bayram da Şeyh Adı ya da 40 gün bayramı olarak bilinen ve yalnızca Laliş'te Temmuz'un 18'inde başlayıp 21'ine kadar üç gün süre ile kutlanan bayramdır. Bu bayram din adamlarının tuttuğu 40 günlük yaz orucunun tamamlandığı günün ertesinde başlar. Yezidiler bu orucu Şex Adı'nın tuttuğuna inanmaları itibariyle, bu bayramı oldukça önemli görürler. Yezidilerde Bayram günleri hazırlıklar yapılır kazanlar kaynar, yemekler pişer, Bayram sabahı yakın komşular yemeğe çağrılır.

²⁹⁰ Roger Lescot, a.g.e., s.65, Ölülere sürekli saygı duyulmaktadır. Her hasatta toplanan ilk ürünler onlara ayrılmaktadır. İlkbaharda sürüler getirildiğinde onlardan elde edilen ürünler iki gün boyunca Şeyh Adı'ye verilmekte ve üçüncü gün de ölüler için dağıtılır.

²⁹¹ Paskalya Bayramı, Hıristiyanlığın en önemli ve kilise yılının temel bayramıdır. Kilisenin bu en eski bayramı Hazreti İsa'nın ölümü (çarmıha geriliş) ve yeniden dirilişi (=Paskalya Pazarı) anısına yapılır. Çarmıha geriliş ve yeniden diriliş Hıristiyanlığın temel inançlarıdır. Ölüm bir son olarak değil bir kurtuluş olarak anımsanır. Paskalya bayramı her yıl ilkbahar dolunayından sonraki ilk Pazar günüdür. Paskalya'dan önceki Cuma günü (Karfreitag) ve Paskalya Pazartesi'si (Ostermontag) resmi dini bayram günleridir.

²⁹² http://www.handbuch-deutschland.de/book/tu/002_006_print.html, saat: 21:22, 26.05.2006

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL DİNİ YAPI-RUHBAN SINIFI

Yezidîler, küçük ve bölünmüş olmakla birlikte, çok kuvvetli bir şekilde teşkilatlanmışlardır. Yezidî halkının yapısı dini bir yapı üzerine kurulmuştur.

Yezidîleri, din adamları²⁹³ ve mürid (halk tabakası)²⁹⁴ olmak üzere başlıca iki grupta değerlendirebiliriz.

Yezidîlerde meydana gelen bu sınıflandırma üretim ve mülkiyet ilişkileri üzerine oturan bir sınıflandırma değildir. Örneğin; daha üst tabakalarda bulunan bir Fakîr veya Pîr ötekilerine oranla daha zengin olamaz. Hatta genellikle Fakîr denen dini lider, ötekilerine göre lakabı gibi fakir olabilmektedir. Yezidîlere göre bu sınıflar, Şeyh Adî tarafından tayin edildiğinden sınıf değiştirmek asla mümkün değildir. Şimdi bu sınıfları tanıtmaya gayret edelim.

1. Yönetici Ruhban Sınıfı

1. 1. Mir veya Emir

Uhrevî ve dünyevî güce sahip olan din adamlarına verilen isimdir. Mir'lik makamı Şeyh Adî'nin soyundan gelenlerce temsil edilir. Mir'lik babadan oğula geçiş ile sağlanır. Şeyh Adî, dünyadaki görevini tamamladıktan sonra yerine Molla Mir Berekat'ı bırakmıştır. O tarihten itibaren Mîr'ler bu aileden seçilmektedirler. Mîr sözcüğü de bu aşiretten çıkmıştır. Mîr bir çeşit imamet ve hilafet kurumu gibidir. Bu kurum din işlerini yürütmeye ve dünyevî işlerde de başvurulacak en üst mercidir²⁹⁵.

Bunların en büyüğüne Miru'l-Ümera denir. Irak'taki Yezidîlerin Miru'l-Ümerası 1987 yılı itibari ile Tahsin Bey, Türkiye'deki Yezidîlerin Mîr'i ise Mîr Muaviye'dir. Bu iki Mîr, İran-Irak savaşından sonra Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'le ters düşmelerinden dolayı yurt dışına gitmek zorunda kalmışlardır. Tahsin Bey İngiltere'ye, Mîr Muaviye ise Fransa'ya yerleşmişlerdir. Mîrler'in elbiseleri beyaz olup, siyah bir sarık sararlar. Vücutlarına kırmızı, sarı veya portakal rengi bir örtü sararlar. Şeyh Adî'nin türbesinden sonra Yezidîler'ce en saygıdeğer ocak Mîr'lerin evidir. Şeyh Adî türbesini idaresi, muhafazası, imarı, ziyareti, Şeyhlerin, Köçeklerin, Kavalların, sevk ve idaresi, sancak denen horozların muhafazası, iltizamı, sevki, el hâsılı bütün hususlar Miru'l-Ümera'nın yetkileri dâhilinde olup diğer Mîr'ler bütün Yezidîler'le beraber onun emrine itaat eder ve boyun eğerler. Emir'e karşı gelenler;

²⁹³ Din adamlarına Ruhanîler denilir.

²⁹⁴ Mürîd ismi, avam kesimi için kullanılır.

²⁹⁵ Murat Şahin, a.g.e, s.104; Davut Okçu, a. g. e., s.70, Ahmet Turan, **Yezidiler, Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları İnançları Örf Ve Adetleri**, s. 90, **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s. 101-102, Ülkü Sinop, a. g. t., s.22, Ahmet Turan, a.g.e. s.94; Murat Şahin, a.g.e., s.104:

icraatlarını eleştirenler cezalandırılır. Üzerlerinden hırka çıkarılır, yüzleri traş edilir ve cemaat arasından çıkarılırlar. Mîrler bir bakıma aforoz yetkisine sahiptirler. Cemaatten aforoz edilen bu Yezidi ile kimse konuşmaz, hiç kimseden hiçbir hususta yardım alamaz, hatta hanımları bile kendilerine yaklaşmaz²⁹⁶. Mîrler'in yaptıkları işlerden kimseye hesap verme zorunluluğu yoktur. Mîr'lik babadan oğla geçtiği için aileleri arasında yapılan istişare sonucu Mîr seçimi yapılmaktadır.²⁹⁷ Şeyh Adî'nin yeryüzündeki vekilidirler. Masum olduklarına ve bunlarda cü-i ilahi'nin tecelli ettiğine inanılmaktadır.²⁹⁸

Emirlik ölene kadar devam ettiği için bu gelirlere göz dikenler ona sahip olabilmek için cinayete bile teşebbüs etmektedirler. Bunun için çok az Yezidi Emîr'i, eceliyle ölmektedir. Mîrler'in makamlarından indirilmesi söz konusu olmadığından ancak ölümleri halinde aile içinde yerine yeni bir Mîr seçilir.²⁹⁹

1. 2. Şeyhler

Şeyh Adî'nin müritlerinden veya kardeşlerinin soyundan olmaları gerekir. Şeyhler dört aileden gelmektedir. Melik Fahreddin'in soyundan gelenler Baba Şeyh³⁰⁰ olarak adlandırılırlar.

1. 2. 1. Baba Şeyh³⁰¹

Şeyh Fahreddin'in soyundan olanlar arasından Mîr atanırlar. Mîr bulunmadığı

e., s.104-105:

g.e., s.105

an'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü, s.102

³⁰¹ Bavê Şex'de denilir.

sıralarda ona vekalet ederler. Yezidilerin en yüksek fetva merciidir.³⁰² Saç ve sakallarını hiç kesmezler. Beyaz bir elbise giyerler.³⁰³ Efsaneye göre Baba Şeyhler, insanlara kanun vermek için bedenleşen meleklerden meydana gelmiştir. Bu ulu kişiler, Şeyh Adî'nın yeğeni Sahr Ebu'l Berekat'ın

*Resim: Laliş tapınağı, Şeyh Hasan'ın MezarıBaşında Baba Çavuş Pir Kemal*³⁰⁴

muhtelif kollarını temsil ederler. Bunlar şifahî olarak nakledilen gizli ilme sahiptirler. Bunlar doğuştan itibaren belirli imtiyazlara sahip olurlar. Her birinin meşgul olacağı mürid bellidir. Baba Şeyh en üst düzeyde din işlerinden sorumludur. O, mürîdlerin manevî rehberidir. Bunların sahip olduğu manevî otoriteden dolayı, başı dara giren her mürîd ona başvurur, Ondan medet umar ve şifa isterler.

toplanırken Sincar bölgesinde ilkbahar ve

*Resim: Baba Şeyh İlyas*³⁰⁵

Baba Şeyhler, bayram vakitlerini de belirlerler. Evleri, mabed niteliğindedir. Ziyaret makamlarının bekçiliğini de onlar yaparlar. Baba Şeyhlik görevi, ücretsiz bir görev değildir. Müridler, Baba Şeyhlere vergi ödemek zorundadırlar. Bu, Suriye'de yılda bir sefer sonbahar olmak üzere iki sefer toplanmaktadır.³⁰⁶

Mîr'e "Ruhani İşler Reisi" denmektedir.³⁰⁷ Yezidiler arasındaki inanışa göre, Şeyh

³⁰² Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü, s.102

³⁰³ Davut Okçu, a.g.e., s.71; Murat Şahin, a.g.e., s.106.; Ülkü Sinop, a.g.e., s.22

³⁰⁴ John S. Guest, a.g.e., s.431.

³⁰⁵ John S. Guest, a.g.e., s.431

Adî'nin seccadesi Baba Şeyh'te emaneten bulunduğu inanılmaktadır. Her kıtada bir ihtiyar bulunmak caiz olduğundan Şeyhan³⁰⁸ nahiyesindeki Yezidilerin İhtiyarlarına "Merke"³⁰⁹ ihtiyarı ismi verilir. Şeyh Adî türbesi hizmetçisine dahi başkanlık yapmaktadır.

1. 3. 2. Diğer Şeyhler

Diğer şeyhler başlıca Adanî, Şemsanî ve Katanî olmak üzere üç kabileden seçilir. Şeyh Hasan'a bağlı olan Adanîler okuma yazma işleri ile ilgilendirler. Kitab el-Cilve'nin bunların yanında muhafaza edildiği iddia edilmektedir.³¹⁰

Resim: Ortadaki Şeyh, yandakiler Kavallardır³¹¹

Şemsanîler, Melek Şeyh Şemseddin'e nisbet edilirler. Katanîler de Şeyh Ebubekir'e kadar ulaşan bir soy'a sahiptirler. Bunlar, beyaz renkli cübbelerinin üzerine, siyah renkli bir külâh ve kırmızı renkte bir kuşak bağlarlar.³¹² Ahmet Turan, Şeyhler'in bu şekilde değil de normal Yezidiler gibi giyindiklerini belirtmektedir.³¹³

Şeyhler'in en önemli vazifeleri dini irşatta bulunmanın yanında Yezidi halkını gelişmelerden haberdar etmek, cemaatlerini iyiye teşvik etmek, kötülükten uzak tutmaktır. Onlar, dini vazifelerini, bayram günlerinde, oruç, nikâh ve evlenmelerde,

³⁰⁶ Mehmet Aydın, a.g.e. s.202, Türk Tarih Kurumu, Nisan 1988, s.34; Murat Şahin, a.g.e., s.106.

³⁰⁷ Murat Şahin, a.g.e., s.106.

³⁰⁸ Şeyhan, olarak geçmektedir.

³⁰⁹ Şeyhan, bir yerleşim yeri olup adından da anlaşılacağı üzere Şeyhlere ait olan yer anlamını taşımaktadır. Bu sebeple buradaki Şeyhlere Şeyh'e Mergê'de denilmektedir.

³¹⁰ Murat Şahin, Kitab el-Cilve'nin bunlarda olduğunu söylemektedir. Ancak Batman, Üçkuyular Köyü Yezidi sakinleri ile yaptığımız sohbet esnasında buranın Muhtarı, Osman Öngüdü, Kitab el-Cilve'nin Batman'da Müslüman birinde olduğunu ve tamamen altın suyundan yazıldığını iddia etmektedir. Bunun da Kitab el-Cilve'yi Irak'tan aldığını söylemektedir.

³¹¹ Resim, Zeynal Yusun, a.g.e. s.59

³¹² Davut Okçu, a.g.e. s.73; Murat Şahin, a.g.e., s.107; Ülkü Sinop, a.g.e. s.22

³¹³ Ahmet Turan, a.g.e. s.95; ancak Batman, Üçkuyular Köyü, Şeyh Maço ile yaptığımız sohbet esnasında bunun Ahmet Turan'ın iddia ettiği gibi değil de, aynı şekilde Beyaz renkli cübbelerinin üzerine, siyah renkli bir külâh ve kırmızı renkte bir kuşak bağlarlar.

vaftiz ve sünnet törenlerinde, hastalıklar, ölüm, kehanet ve vekâletini aldıkları bütün vazifeler esnasında yerine getirirler. Şeyhler'in bir görevi de, buldukları bölgelerde zekât toplama hizmetlerini organize etmek ve başkanlık yapmaktır. Fakîrler, köylerine geldikleri zaman hürmetle ellerinden öperek köyün zekatını takdim ederler.³¹⁴

Bu sülale için öyle bir kuvvet bulunmaktadır ki, bir kolera, veba, cüzam veya bunlara benzer salgın ve öldürücü hastalıklar bulunduğu zaman Şeyh köye gelir, sabanla etrafında bir daire çizer. Bununla kendilerini bu salgın hastalık karşısında hipotek ettiğine, fidye verdiği ve artık bir daha onları kasıp kavurmadığına inanırlar. Çünkü Şeyh kendisini Melek Tavus'a kurban etmiştir.³¹⁵

Yezidi Şeyhleri'nden her birisinin ayrı ayrı müridleri bulunmaktadır. Onlara göre Şeyh yılda iki kere müridleri gezer, varlık sahibi iseler onlardan davar, sığır, yağ ve yün toplar. Eğer çiftçi iseler, buğday, arpa, pamuk, pirinç toplar. Göçerler ise yatak, yorgan toplar. Zengin iseler para alır. Kim şeyhini hoşnut etmezse boykot edilir. Boykot edildiği zaman artık satılmayan, satın alınmayan, alış-veriş yapılmayan, para ve mal gibi olurlar. Kendileriyle konuşulmaz. Bu durum gittiği sürece hiçbir Yezidi'nin yemek ziyafetine katılamaz. Şeyhler ancak kendilerine bağlı olan kabilelerin dini hizmetlerinden sorumludurlar. Kendi kabilesinin dini vecibelerine de karışamazlar.

1. 3. Pîr

Pîr kelimesi, en yaşlı olan kişiler için kullanılır. Baba Şeyh ile aynı rollere sahiptirler. Pîr'ler Şeyh Adî'nin müritlerinden, Pîrani sülalesinden Pîr Hasin Meman'ın soyundan gelmektedirler.³¹⁶ Pîrlerin arasından seçilirler. Dini törenlerde Şeyhlere yardım ederler. Baba Pîr yerinde olmadığı zamanlarda yerlerine pîrleri bırakır.³¹⁷ Baba Pîr Lalîşa Nuranî toprağının korunmasından sorumludur. Yezidilikte her tabaka kendi sınıfından evlenebilir.³¹⁸ Baba Pîrler evlenmezler. Ve idari işlerle

³¹⁴ Davut Okçu, a.g.e. s.73; Murat Şahin, a.g.e. s.107

³¹⁵ Yezidilik inanışında var olan Çember olayı aslında bu şekilde değildir. Etrafına çember çizilen hiçbir Yezidi, o çemberin dışına çıkamaz ta ki çemberi çizenin o çemberin kenarından çıkış için yol açmasına kadar. Aksi takdirde Yezidi kişi içinden çıkamaz.

³¹⁶ Ahmet Turan, a.g.e. s.95

³¹⁷ Mehmet Aydın, a.g.e. s.69

³¹⁸ Bunu nasıl ki Firavun'lar kanları kirlenmesin diye kız kardeşleri ile evleniyorlarsa bunlarda da bu anlayışa yakın bir anlayış vardır. Bundan dolayıdır ki herkes kendi sınıfından biriyle evlenmek zorunda: Mehmet Aydın, a.g.e., s.69; Davut Okçu, a.g.e. s.74; Ülkü Sinop, a.g.e. s.22

uğraşmazlar. Kendilerini dünyevi işlerden tamamen arındırıp uhrevi hayata adanmışlardır. Laleş'e gelen Hacı ve Misafirlerin ihtiyaçları ile ilgilenirler. Baba Pîrler genelde yaşlılar arasından seçilirler. Yezidilere yol ve erkân göstermek başlıca görevlerindedir. Saygınlık bakımından Şeyhlerden sonra gelmektedirler. Cenaze yikanması esnasında Şeyhlerin eline su dökerler³¹⁹. Siyah elbise giyerler, başlarında da siyah veya kırmızı tüylü sarık bulunur.³²⁰

Pîrlerin hepsi ümmîdirler. Bu sülaleden yalnız birisi Bağısika'da durur. Bu köy Maklub Dağının iskan alanına düşer. Yabancı ülkelerden Yezidiler arasından yalnız bu köy halkının okuma yazma hakkı bulunmaktadır. Bunlar ancak Mushaf-ı Reş'i okuyabilirler. Bu okuma yazma hakkına sahip olanlar Hasan Basri'nin soyundan geldiği iddia edilen Molla veya İmamlardır.³²¹

Şeyhler gibi Pîrler de dini vecibelerini müridlerine öğretmeye ve yol göstermekle sorumlu olup, oruç günlerinde, Bayramlarda, Nikah ve Evlenme merasimlerinde, sünnette görev yaparak bunun karşılığında ücret alırlar. En önemli görevlerinden biri de hastayı ve hastalıkları büyülerle, Şeyh Adî türbesi toprağıyla tedavi ve iyileştirme gibi kâhinlik işlerini yapmaktır.³²²

1. 4. Fakîr

Zamanlarının çoğunu dua, ibadet ve vaaz vermekle geçirirler. Sürekli toplum içinde dolaşarak halk arasında çıkan sosyal problemleri çözmeye çalışırlar. Bu görevi kutsal sayarlar. Ve bu görevden dolayı cennete gideceklerine inanılır. Çoğu zaman da inzivaya çekilip tefekkür ederler. Fakirler, siyah renk içinde kırmızı, beyaz renkten kumaş şerit geçirilmiş elbise giyer. Başlarına siyah renkten bir sarık bağlarlar. Fakir'lik babadan

³¹⁹ Davut Okçu, a.g.e. s.74; Murat Şahin, a.g.e. s.108; Ülkü Sinop, a.g.e. s.22

³²⁰ Murat Şahin, a.g.e. s.108

³²¹ Henry Fields, a.g.e. s.18, Murat Şahin, a.g.e. s.108; Murat Şahin'in okuma-yazma hakkında yazdıklarını yerinde gördük. Yezidilik inancında okuma-yazma günah sayılmaktadır ve yasaktır. Üçkuyular köyünde, köyün okulunu görmek istediğimizde okulun boş olduğunu gördük. Okul köyün Muhtarı tarafından ambar olarak kullanılıyordu. Köyde okul çağında olan çocukları gözlemlediğimiz halde köydeki Yezidiler okulun kapalı olmasının nedeni olarak okuyacak çocuklarının olmadığını gösterdi.

³²² Murat Şahin, a.g.e., s.108

oğula geçer. Fakir olarak doğulmaz. Gençler ergenlik çağına eriştiklerinde merasim elbiselerini giyerek kırk günlük bir inziva dönemi yaşarlar. İnziva döneminden sonra Fakir olunur. Fakir'ler bir bakıma Yezidi cemaatinin Zâhidi konumundadırlar. Fakîr, sırtına giydiği kutsal hırkayı ölünceye kadar çıkarmaz. Bu hırkadan dolayı kendilerine Karakoçlar da denilmektedir³²³. Fakîr'ler öldüğü zaman bu hırkaları ile beraber gömülürler ve boyunlarına "Tok ve Meftul" denilen bir tasma takarlar.³²⁴ Daha önceleri bu şekilde giyinen Fakir'ler şimdilerde ise bu şekilde değil de müritler gibi giyinirler. Tütün ürünlerinden, alkolden ve uyurken yün yatak kesinlikle kullanmazlar. Yılda doksan iki gün oruç tutarlar.

1. 5. Qaval Bayramlarda Lalişa Nurani'de çalgılar eşliğinde ilahiler okumak, türküler söylemek ve Melekî tavus'un figürlerini köy köy dolaştırarak zekât toplama qavalların görevlerindedir. Qavallar gittikleri her yerde büyük bir saygınlık ile karşılanırlar.

Resim: Laleş'te Kavallar³²⁵

Her yıl gittikleri alanlarda Lalişa Nurani'ye hac'a gelmeyenlerle sohbet ederler. Ve bu sohbet yoluyla inancı tazelemeyi ve güçlendirmeyi amaçlarlar.³²⁶ Qavallar Bahzani ve Başika köylerinden seçilirler.³²⁷

Resim: Melekî Tavus'un figürü etrafında Qavallar³²⁸

³²³ Mehmet Aydın, a.g.e., s.70; Murat Şahin, a.g.e., s.109

³²⁴ Davut Okçu a.g.e., s.72

³²⁵ Resim, Zeynal Yusun, a.g.e., s.12

³²⁶ Murat Şahin, a.g.e.,110; Davut Okçu, a.g.e., s.75; Ülkü Sinop, a.g.e., s.23

³²⁷ **Kürdistan'da Ezidilik Gerçeği ve Rolü**, s.103.

³²⁸ Resim, Zeynal Yusun, a.g.e., s.60

1. 6.. Kôçek

Yezidilerin olduğu çeşitli coğrafyalardan gelip Laliş'e yerleşenler arasından seçilirler. Şey Adî'nin türbesini koruyanlara kôçekler başkanlık yapar. Herhangi bir aileden gelmeyip müridler arasından seçilirler. Qavallarla birlikte ya da ayrı olarak Melekî Tavus'un tunçtan yapılmış 4'lü sembolünü ve çıradan yapılmış meşalelerle köylerde halk arasında dolaşırlar. Ve bu yolla halkı, Yezidîlik inancı etrafında toplamaya, birleştirmeye çalışırlar. Ayrıca Lalişa Nurani'nin her türlü ihtiyacını karşılamak da Kôçeklerin görevleri arasındadır.³²⁹

2. Yardımcı Ruhban Sınıfı

2. 1. Müridler

Yezidiler arasında örgütlenmenin en alt tabakasını oluşturan Müridler, çiftçilik, ticaret, çobanlık veya el sanatları ile uğraşan insanlardır. Görevleri "Efendilerimiz" dedikleri üst sınıflara hizmet etmek, bunlara vergi vermektir. Yezidîlik inancı, toplumu böyle bir sistemle örgütlerken, oluşturulan örgütlülükten, yani bir tabakadan bir tabakaya geçiş konusunda oldukça katı kuralları bulunur. Yani bir Fakîr olan bir insan, ömrünün sonuna kadar Fakir olarak yaşamak zorundadır. Diğer bir tabakaya geçmesi söz konusu olamaz. Aynı şey diğer tabakalar içinde geçerlidir ki, bu katmanlarda yer alma babadan oğula geçişle sağlanıyor, dolayısıyla babası qaval birisi, doğar doğmaz kendini qaval cemaati içinde buluyor ve ömrünün sonuna kadar böyle devam ediyor. Ayrıca evlilik olayında her tabaka kendi içerisinde biriyle evlenir.

Dönem itibariyle ele aldığımızda Yezidilerde gelişen feodal üretim tarzı, sosyal alanda da bir idari yapılanmayı doğurmuştur. Sosyal alandaki bu idari yapılanma, yansımaları din alanında da göstererek kısa süre içerisinde bir tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır. Açığa çıkan bu toplumsal tabakalaşma diğer halklarda olduğu gibi bir seyir izlemiştir. Dıştan gelen baskı, saldırı ve katliamlardan dolayı Yezidiler,

³²⁹ Ahmet Turan, **Yezidi Din Adamları**, OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı.4, Samsun-1990, bu yazıda Yezidilerin sadece bunların adlarını duyduklarını, fakat kendilerini hiç görmediklerini ve bunların Sincar'da bulduklarını yazmaktadır. Ancak Üçkuyular köyü Sakinleriyle yaptığımız sohbetlerde aslında bunun bu şekilde olmadığı kanısına varılmaktadır. Öyleki bunlar Kaval'larla beraber köyleri gezerek para vb. toplamaktaydılar.

kendilerini daha iyi koruma altına almak için yaşanan bu tabakalaşmayı oldukça içe kapanık ve oldukça katı kurallara bağlamışlardır.³³⁰

Yezidîlerin oluşturdukları bu kast sistemi dönem itibariyle önemli bir korunma aracı işlevi görerek önemli oranda milli özellikleri korurken, süreç içerisinde tersi bir işleve dönüşmüştür. Kast sistemi ile aşırı derecede yaşanan içe kapanma zamanla toplumu parçalara bölmüş, bu durum ise yine Yezidi toplumunda gelişen din-mezhep, kültür vb. gelişmelerden Yezidîleri yalıtmayı doğurmuştur. Dolayısıyla da Yezidîler bu durumu kendilerini topluluk olarak, bölge ve Yezidi toplumunda yaşanan birçok gelişmeye karşı kapatmıştır. Bu sınıfların dışında da sınıflar oluşmuştur.

2. 2. Mücavirler

Mücavirler, Şeyhan³³¹ denilen yerde yaşarlar. Görevleri ise ziyaret konuşmalarını denetlemek ve Çarşamba sabahına kadar Mabetlerdeki “Çıra” denilen lambaları yakmaktır.

2. 3. İmamlar³³²

Okuma ve yazma için özel izine sahip olan İmam Hasan Basri sülalesinden olan bir aileye mensupturlar. Bu ailenin fertleri eğitim ve öğretim görerek mukaddes kitap olan Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve’yi okurlar ve Mîr’in katiplik vazifesini de ifa ederler.³³³

2. 4. Kadınlar Cemiyeti

Başlarında “Kabana” adını verdikleri ve “Fakraya” denilen kadınlardan müteşekkil bir dernekleri vardır.³³⁴ Bu tabakada yer alan bayanlar kesinlikle

³³⁰ Bu katı kurallardan bazılarını yazacak olursak: Her Yezidi, kendi sınıfından biriyle evlenmek zorundadır.

³³¹Yezidiler Şeyxan olarak okurlar.

³³² İmamlara aynı zamanda “Melâ”da denilmektedir.

³³³ Murat Şahin, a.g.e. s.113

³³⁴ Mehmet Aydın, a.g.e. s.71; Erol sever, a.g.e. s.64; Murat Şahin, a.g.e. s.113

evlenmezler ve hayatlarının sonuna kadar bekar kalırlar.³³⁵ Baş kadın yönetiminde mum yapar ve kandilleri için fitil dikerler.³³⁶

2. 5. Ferraşlar ve Çavuşlar

Şeyh Adî'nin türbesinde görevlidirler. Kandillerin bakımından sorumlu olana Ferraş, Şeyh Adî'nin türbesinden sorumlu olana hizmet eden ve kapı görevlisine Çavuş denilmektedir.³³⁷

Ferraş ve Çavuşlar herhangi sosyal bir kategoriden seçilen memurlardır. Siouffi'ye göre Çavuşlar dört veya beş kişidirler. Buna karşılık sadece bir tane Ferraş vardır. Babadan oğula geçme yoktur.³³⁸

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAYAT

1. Doğum

Her kültürde olduğu gibi Yezidi kültüründe de kendilerine göre şekillenen kültür çerçevesinde doğum gerçekleşir. Yezidiler doğumlarını “pırık” dedikleri ebelerine yaptırırlar. Yeni doğan çocuğa ismini, Şeyh veya Fakir vermektedir. Bu din görevlilerinin olmadığı yerde evin en yaşlısı çocuğa ismini vermektedir. Geçmiş dönüp baktığımızda ailenin büyüklerinden birinin ismi çocuğa verilirken şimdilerde ise bu geleneğin ortadan kalktığını görüyoruz. Yezidiler de günümüze ayak uydurma yolunda ilerledikleri için ve eski isimlerin halkın arasında alaya konu olduğu için eski isimleri çok nadir kullanmaktadırlar. Geçmiş neslin isimlerine bakacak olursak; Maço, Meyso, Mirzo, Rinde, Haydo (Haydar), Reyso, Ziné, Gulé, Ako gibi isimler konulurken bugün ise kullanılan isimler; Ahmet, Hüseyin, Mehmet, İbrahim, Ayşe vs. isimler konulmaktadır.

2. Vaftiz

³³⁵ Bir nevi Hıristiyanlıktaki Rahibe hayatı yaşarlar.

³³⁶ Erol Sever burada geçen “Başkadın” dediğimiz görevli için “Baş Rahibe” demektir.

³³⁷ Murat Şahin, a.g.e., s.114

³³⁸ Mehmet Aydın, a.g.e., s.71

Yezidi toplumunda çocuk doğduktan, kırk gün sonra Şeyh veya Pir tarafından Laleş'teki ayazmadan alınan ve kutsal kabul edilen suyla vaftiz edilir, eğer çocuğun doğduğu köy Laleş'e uzaksa, içine Şeyh Adî'nin türbesinden alınan tozun karıştırıldığı bir suyla vaftiz edilir. Bazı yerlerde vaftiz için kırk gün beklenmez. Çocuğun doğumundan birkaç hafta sonra vaftiz gerçekleşir.

3. Evlilik

Doğu bölgelerinde görülen erken evlilik, Yezidilerde de yerleşmiştir. Yezidilerde son derece kapalı ve evlilik dışı ilişkileri kesinlikle tasvip etmeyen inanış bu ilişkileri sıkı bir şekilde kontrol altına almıştır. Yezidilerde evlilikte her tabaka kendi sınıfından biriyle evlenmek zorundadır. Bu toplumda evlenmek bir nevi söz sahibi olmak anlamına gelmek olarak da görülmektedir. İslamiyet'te olduğu gibi dört kadına kadar değil, beş kadına kadar cevaz veriliyordu. Ancak Emir veya Mir'ler için sınırlama yoktur. Üst tabaka oldukları için hiç kimse bunlara müdahale edemez. Kız kaçırma âdeti kısmen de olsa vardır.³³⁹ Ancak bu tasvip edilmeyen bir davranıştır. İnsanları kız kaçırmaya yönlendiren nokta, başlık parasının varlığıdır. Öyle ki bu başlık paralar yüklü olup, günümüzde de devam etmektedir. Bu gelenekten dolayı değiş-tokuş geleneği yerleşmiştir. Yalnız aynı statüde olanlar arasında geçerli bir anlayıştır.³⁴⁰ Her dul kalan kişi, maksimum altı sefer evlenebilir. Ancak bundan sonrası kesinlikle yasaktır. Nisan ayında özellikle Çarşamba günleri evlenmek yasaktır. Nikâh olayında ise köyde Peşimam adı verilen din görevlisi var ise bu görevli nikahı kıyar. Eğer Peşimam yoksa diğer din adamlarından biri kıyar.

4. Nikâh duası

Yezidiler nikâh olayını pek önemsemezler. Ve buna şu şekilde bir açıklama getirirler: evlilik olayı sadece gençler arasında gerçekleşen bir antlaşmadan ibarettir. Bu yüzden de nikâh olayı pek fazla önem arzetmez. Ancak yine de evlilikte nikah duasını es geçmezler. Nikah duası şu şekildedir; “Güneş, Ay, Ezda, Yezid, Bismillah, Billâh, Tillah, hakkı için selam ve salât olsun Resulullah'a. Allah'ın yolu bakidir,

³³⁹ Yezidilerde, kız kaçırma veya kızın evden kaçması durumunda, kızın ölümü vacip olur.

³⁴⁰ Buna örnek olarak: **Batman/Üçkuyular köyü** ve **Batman/Yolveren köyleri** Pir köyleri olduğu için birbirleri ile evlenebilirler.

tektir. Sizler de şahit olun. Ya Şeyh Adî, Ya Şeyh Hasan ve mesut olanlar, Ebeveynler razı oldu, uzun ömürlü ve doğurgan olsun. Kutlu, mübarek ve hayırlı olsun. Âmin. ³⁴¹

5. Ölüm, Cenaze Merasimleri ve Mezarlıklar³⁴²

Tanrının, ilk gün olan Pazar günü yarattığı Azrail ki bu diğer bütün Meleklerin reisi olan Melek Tavus'dur.³⁴³ Azrail insanların canını almakla mükelleftir.

Yezidilik inancında var olan tenasüh inancına göre günahkâr olan kullar, işledikleri günahın cezasını bu dünyada verir. Ölen insan cezasını, öldükten sonra başka bir bedende tekrar dünyaya gelerek çekmektedir. İşlediği suçun günahına göre; köpek, domuz, eşek, kısrak ve diğer hayvanların bedenleri ile tekrar bedenleşerek cezalarını çekerler.

Yezidilerde, ölüm döşeginde olan biri son nefesini vermeden yani ölmeden önce ailesi, ahiret kardeşi veya Şeyh'in, yanında bulunması gerekir. Ayrıca bu süre boyunca Fêkir, Tanrı(xweda) ilahileri okur. Ölüm sonrası ise Şeyh kutsanmış suyu ölünün ağzına damlatıp yüzüne serper. Eğer Şeyh ve Ahiret kardeşi hazır değilse bu görevi Pîr ailesinden biri yerine getirir. Biri öldüğü zaman mutlaka orda Şeyh, Köçek veya Pîr mutlaka bulunması gerekir. Şeyh ölüyü yıkarken Köçek veya Pîr 'de şeyhin eline su döker ve yıkarlar. Yıkayıp temiz elbiseler giydirildikten sonra kefenlenir. Daha sonra Şeyh Adî'nin mezarından getirilen toprak, Şeyh tarafından yoğrulur. Daha sonra ölünün alınının ortasına, koltuk altlarına, iki gözü üzerine ve birazını da kalbinin üzerine koyar. Bu işlemlerden sonra defin işlemi için kaval, def ve "Şebbêp" denilen çalgılarla, dikdörtgen şeklindeki "Çardar" denilen tahta üzerine konulur ve cemaat

³⁴¹ Müslümanlarla beraber yaşayan, daha çok Siirt ve Mardin taraflarında yaşayan Yezidilerin nikâhı uzun süre Müslüman din görevlileri tarafından kıyılmış, ancak bu durumun zorluklar doğurması sebebiyle Şingal'a gidip dualarını öğrendiklerini söylerler. Ancak dua'ya dikkat edilirse, islami tabirlerin kullanıldığı ve dua'nın büyük bölümünü oluşturduğunu görebiliyoruz. Örneğin, dua'nın ilk iki kelimesine baktığımızda bir surenin ilk iki kelimesidir. Ayrıca dua'da Resulullah sözü de geçmektedir (Davut Okçu, a.g.e., s.50).

³⁴²Yezidi köylere komşu olan Müslümanlar, yezidi mezarlarına "Çâl" demektirler. "Çâl" Kürtçe olup çukur anlamına gelmektedir.

Not: Yezidiler ölüm kelimesi yerine, daha çok "Libas Guherin" kelimesini kullanırlar, bunu Türkçeleştirdiğimiz zaman "elbiselerini değiştirdi" anlamı çıkmaktadır. Ancak kastedilen "ruhun beden değiştirmesi"dir.

³⁴³ Mushaf-ı Reş, 2. ayet

toplu halde cenazeyi mezara götürür. Cenaze gömülürken Fêkir, “Qawlê serêmergê”³⁴⁴ denilen ilahi, duayı okur.³⁴⁵ Bunun dışında ise; “Mecir û Qewal”, “Qewlê Musa Pêxember” denilen Kürtçe dualar da okunur.³⁴⁶ Ölen, bayan ise, hem baş altına hem de ayakuçlarına birer taş yerleştirilir. Eğer ölen erkekse sadece başının altına bir taş yerleştirilir.

Cenaze gömülüp eve döndükten sonra, aynı gün ölünün ailesi, ahiret kardeşi, Fêqir ve yakın çevresi tekrar mezarı ziyarete giderler. Fakîr tekrar: “Qawlê Serêmergê” duasını okur. Ziyaret ve ilahi okuma yedi gün devam eder. Bu, ölüm yıl dönümünde de tekrarlanır.

Ölü gömüldüğü zaman mezara biraz ekmek ve peynir konulur, eğer ölen kişi fakir biri ise peynir yerine soğanda konulabilir. Bunların dışında eline bir miktar para ve bir tane de sopa ölünün yanında toprağa gömülür. Amaç, Münker ve Nekir melekleri hesap sormak için geldikleri zaman, “ekmek ve peynir ikram et onlara, eğer kabul ederlerse ederler şayet kabul etmezlerse sopayı salla onlara, onlar kaçacaktır”. Para konulmasının nedeni ise sırat köprüsünden geçerken serbest geçmek için rüşvet olarak vermesi içindir.³⁴⁷

Cenaze merasimi kişiye göre değişir. Eğer ölen kadın ise kesilmiş olan zülüfleri mezar taşına asılır. Ölen geline ise, gömülmeden önce en güzel elbiseleri giydirilir. Ziyet eşyaları takılır. Ölen kişi asil biri ise korkuluk yapılarak kişinin kıyafetleri giydirilir. Bunun akabinde davulcu ve zurnacı gelip musiki ile insanların ölü için ağlamasını sağlarlar. Ölünün hayattayken yaptıkları anlatılır. Bu yas üç gün sürer.

Ölen Fakîr³⁴⁸ ise, Fakîr’in cenazesini gömmek ve telkinini okuyabilmek için en az yedi Fakîr’in hazır bulunması gerekir. Ancak bazı yerlerde fakîr sayısının azlığı bunu engellemektedir. Eğer ölen erkekse ve sünnetsizse kesinlikle sünnet edilir ve daha sonra gömülür. Ölü kesinlikle sünnetsiz gömülmez. Eğer ölen kişi vurulmuş, öldürülmüş genç veya nişanlı ise kolları çapraz bir şekilde kefenlenir ve değerli

³⁴⁴ Bu dua 50 dörtlükten oluşmaktadır. Geniş ilgi için Dualar bölümüne bkz.

³⁴⁵ Qewlê Serêmergê, hakkında geniş bilgi için dualar bölümüne bkz.

³⁴⁶ Tori, a.g.e. s.81

³⁴⁷ Henry Fields, adı geçen eserinde Yezidilerin bu gibi inanışlarından dolayı zaman zaman Müslümanlardan baskı gördüklerini iddia etmektedir.

³⁴⁸ Fakîr; din görevlisi.

eşyalarıyla beraber tabuta konulur.³⁴⁹ Tabut'un sağlam, kaliteli ve güzel olmasına önem verilir.

Ölen kişi aynı gün gömülür, ancak uzak yerlerden gelen olursa bir günlük yol varsa bazen gelmeleri beklenir. Yezidilerde cenaze namazı kılınmaz. Yezidilerde ölen kişinin mezarını hazırlamak veya gömme işleminden sonra mezara toprak atmak, hayırlı bir iştir.³⁵⁰ Ölen kişi mezara indirileceği zaman ahiret kardeşi gelir ve kefenin başucundaki bağlamı açar, daha sonra defin işlemi gerçekleştirilir ve İslam inancından farklı olarak ölen kişinin yüzü kibleye değil de, doğuya yani güneşe dönük olarak gömülür.

Yol konak (Hicre) köyü mezarlığı

Ancak yukarıdaki resimde de görüldüğü gibi Şeyh gibi büyük din adamlarının mezarlarını Melek diye nitelendirdikleri heykel(heykelcikler) koyarlar. Bunun dışında da mezar taşlarına, ölen kişinin statüsüne göre değişik şekiller işlenir: Ay-Yıldız, Güneş, Çiçek figürü, Aşağıda görüldüğü gibi.

³⁴⁹ Ancak mezarların açılmasından dolayı artık bu gelenek yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır.

³⁵⁰ Tori, a.g.e, s.80-81,

Yol konak (Hicre) köyü mezarlığı

Yol konak (Hicre) köyü mezarlığı

Yas, mezarlıkta bulunan ve “Qubbe”³⁵¹ denilen yerde başlar. Ölen kişinin ardından 3., 7., ve 40. günlerde dini ayinler yapılır. Öte yandan “Bêhn lê tê” ya da “Bêhn Hilda”, dedikleri ölü kokusunun ruhuyla yaşadığını veya kaybolmadığını sembolize eden, yeni bir dini tören de yapmaktadırlar. Bu törende çeşitli yemekler ve “sewık” dedikleri yağlı ekmek yapılarak, fakirlere dağıtılır.³⁵²

³⁵¹ Qubbe; mezarlıklarda büyük din adamları adına yapılmış ve sık sık ziyaret edilen yere verilen isimdir.

³⁵² Tori, a.g.e. s.81

Not: Tori'nin “sewık” diye söz ettiği yağlı ekmek aslı “şıkewa” olarak geçmektedir.

Mezarlıkların güzel olmasına özen gösterilir. Aile mezarlıkları vardır, yani ailenin fertleri yan yana gömülür. Ve görüldüğü gibi hepsinin gözü İslamiyet'tekinin aksine güneşin doğuşuna bakmaktadır. Her yerleşim yerinin kendine ait mezarlığı yoktur. Genelde, iki-üç köy mezarlığı birleştirilir.

Yol konak (Hıcre) köyü mezarlığı

Yol konak (Hicre) köyü mezarlığı³⁵³

Yezidilerde, büyük din adamlarının mezarlarında sol ayakucuna, ölen kişi için güneşe dönük bir şekilde konulan bu heykelcik, meleği temsil etmektedir. Bu melek ölen kişi için güneşe doğru dua etmektedir. Yolkonak köyündeki mezarlıkta bulunan bu mezarlık, Şeyh Memo'ya aittir, aynı zamanda da Şeyh Memo, bir din görevlisidir.

Mezarlığın sol yanındaki heykelcik

Mezarlığın sağ yanındaki heykelcik

³⁵³ Mezar taşında kullanılan “Şex” kelimesi: Şeyh anlamında kullanılmıştır, “X” harfinin Türkçe’deki karşılığı: Y ve H harfleridir.

Yol konak (Hıcre) köyü mezarlığı

Yezidilikte bir diğer adet ise resimde görüldüğü gibi, yeni ölmüş olan bir yezidinin mezarı üzerine bir tabak içerisine su konulmaktadır, ölen kişi Pazar günü ölürse, cenaze evden çıkarılırken tabuta bir tane ekmek asılır ve mezarlığa da bu şekilde su bırakılır. Amaç geri dönünce mezarlıktan kötü ruhlara eve gelmesin diye böyle gelenek yerleşmiştir.

Telkin (Qawle serêmergê) Duası

Bir gün Arif ve bilici halktan bir guruh çağırıp ölümden sorun,
Ölüm hakkındaki açıklamalarını dinleyip hakkında düşünün,
Bir zamanlar henüz ben yok iken şimdi O'nun bir mahlûku oldum.
El, ayak ve komple kalıbımı sırları ile yaratan O'dur.
Bunlar sır dünyasından, tezahür eden ufak bir temsildir.
Ya Rabbi, bize verdiklerinden iyi, kötü'yü kabul ederiz.
İsmin uğrunda fedakârlık yapmaya her zaman hazırız.
Hakikat deryasından bir nükte olarak anamın hamline duhul ettim.
Dokuz ay bekledikten sonra O'nun yardımıyla mükemmelleştim.
Bune bulanık bir âlemdir ki içinde bekledim (esaretle) ve bu anı bekledim.
Ya Rabbi bizi arif ve bilicilerin yoldaşı yap.

Neticede bizi yüz üstü sokağa, sair mevta içine yollarlar.
O sırada başıma dost, akraba ve komşular üşüşürler.
Fakîrlerimizden her zaman memnunuz, kavallarımız bizi çaldıkları def ve şıbab'lar ile mesrur kılarlar.
Biz onları tavaf eder, gönül zenginliğine kavuşuruz.
Ölmeden evvel mutlaka bir erkek evlat ile şad olmak isteriz.
Biz ebeveynimizin çocuğu teneşir üstüne konuruz.
Herşey Huda'nın kudretindedir ve ben onun yardımıyla ayka üstünde gezerim, işitirim, görürüm.
Mir'imın fedaisi ve ebeveynimin mesaisi benim.
O ev öyle bir ev'dir ki tekbir ve bağılık sadakatlerinden hali olmaz.
Fâkirler ve şefkate muhtaç olanlar oraya kast ederler.
Ve bu nasıl evlattır ki mürşidinin şarabıyla sermest olmuştur.
Babası onu mutlaka evlendirmek istemektedir.
O ev Mir'in nazarındadır ve inşallah o'nun nazarından hali olmaz.
Bütün bunardan sonra, Ya İlahi bizi şüphesiz sen büyüttün.
Mal sahipleri! Artık malımızın üstüne oturmayın.
Elinizdeki ile iktifa etmek sizin için daha hayırlıdır, anlıyorsanız.
Beni ölümler arasına atarlarken, ya ilahi bana yardım et.
Zaten hiçbir dindar fazla mala sahip olarak bu dünyadan göçmez.
Bundan sonra bizi dost ve akarib'te kurtaramaz.
Talih kuşu uçar, layık olanın başına konar.
Sebepten sendin ki bugün üzerimize telkin ve nâsin okunur.
Beni bir fistanın³⁵⁴ içine atarlar.
Yazıklar olsun benim bu perişanlığıma, yalın ayaklı halime.
Ya İlahi bir ara seni düşündüm, Ya İlahi bizi yokken topraktan yarattın.
Biz senin isminin dervişiyiz, hayır ve şer hazinesi senin elindedir.
Senden gelen Hayr'a ve Şer're şüphe etmeden razıyız.
Zannediyorduk ki biz dervişler seni tesbih ederek ve yolunda dolaşarak, bütün sırlarına vakıf olabileceğiz.
Fakat vade geldi ve bizlerde göçücü olduğumuzu anladık.
Hastalanıp aklımız başımızdan gidince sırlarının hududunu anladık.

³⁵⁴ "Fistan" kelimesi kürtçe olup, burda kefen yerine kullanılmaktadır.

Hastalanıp yatağa girdim, gök meleğini bekleyeme koyuldum³⁵⁵.
Üzerime kan alan, can çıkarın melek geldi.
Artık mal ve kurban ile satın alınmam mümkün olmaz.
Dokuz evlattan bir o kalmıştı yaşlı ebeveynin başucunda o'da öldü, gitti.
Bizde bu ölüm tasından içeceğiz, ne yapayım? Ne çare bulayım?
On davar kurban keseyim, başıma şükran edeyim,
Feryadımı, Nebi İsmail'e ulaştırayım.
Baba yaşlı ve karısı sefil
Benim korkum Azrail'dendir, Ey Azrail Mir Melek sensin.
Suçsuz ve günahsızlar güzel libaslarla süslensin.
Ey Azrail ben nesh'e hazırım.
Ölüm meleği (Azrail) acıdan bağırır herkesi.
Her yerde her zaman o'dur kesen herkesin nefesini.
Azrail diyor ki " Yeşil kanatlı Azrail benim, dört bir yanda gezerim,
Kimseye fiyat biçmeye gelmedim, ruh'u tenden ayırmaya geldim.
Kısa kanatlı Azrail'im, her türlü havada gezerim, kimseye nöbetçi olmaya
gelmedim, Ana oğul ve amcazedeleri birbirinden ayırmaya geldim".
O gün meşguliyet bu iidi ve ruh kalıptan ayrıldı.
Ruh ve sır birbirini çağırıyorlar, ruh kandile gidip orda aslına kavuştu.
Nihayet ruh kandilde gerçek ilahına kavuşmuş oldu.
Ruh gittikten sonra kuru kalıp kaldım.
Üzerime zalim ve zeraki bir el geldi.
Dünya âlem o kâsenin şerbetinden içecekti.
O kâsenin şerbeti hayırlı ve mukadderdir.
Onunla kapı ardı olup, hüznü boğulurlar.
Çıplak edip, teneşir üstüne koyup ılık bir su ile leşimi yıkadılar.
Temizleyip birbuçukluk kefenimin içine sardılar.
Haydi, zavallı miskin, sende öbür dünyaya dediler.
Onsekiz kulaçlık kefenimi cenazemin üstüne sardılar.
Arkandan dost, kardeş ve yeğenler ağlamaktalar.
Buyurun, yüksek sesle telqin ve nasinokuyalım baylar.
İki tahta yatırıp cenazemi üstüne koydular.

³⁵⁵ "Gök Meleği" denilen melek Azrail'dir. Ve Azrail can almakla mükelleftir.

Dost ve arkadaş edineceğim kadim dünyaya gönderdiler.
Büyükleri ve şereflieleri sordum, onlarda arkamdan geliyorlar.
İki tahta getirip cenazemi üçer dörder kişi taşıdılar.
Kabristana doğru götürüp toprak üstüne bıraktılar.
Ey canım üstüne ağlayanlar, ağlamayın. Ben dünyadan fani oldum.
Toprağı bir ucu şarkta bir ucu garpta olarak kazdılar.
Mezarımın üzerine toplandılar, kimi güler kimi ağlar.
Kabul ederim, bu da benim ecrim, mükâfatımdır.
Üzerine cani gönülden ağlayanlar ceğizli olarak yollamış olurlar.
Takatımca ağlayan ve mezarıma gelenler “hakkınızı helal edin”.
Mezarım hazırlanırdı ki orası artık evimdir.
Mezarım selamlanır. Ve terk edilirim, başkaları arasına atılırım
İmdadım Kerim meleğe ve Gök meleşinedir.
Üstüme leğen gibi geniş ve sert taşlar dizerler.
Taşlar acele acele yerleştirilip üstüme toprak örterler.
Mezarım toprakla örtülmesi farzdır.
Oradaki koskoca âlem benim için bekleşip ağlaşırlar.
Anladım ki yabancıyı hoş tutmak lazımdır.
Beni zifiri karanlığa ve ve kapısız, nemli bir eve soktular.
İki kişi gelip soru yağmuruna tuttular.³⁵⁶
Her biri değirmen taşından altı kez daha büyüktüler.
Onun için kabi azabı çekene ağlar ve üzülürüm.
Bari taalenin emri ile biri dilsiz biri sağır iki kişi geldiler.
Her birinin yanında yetmiş bin ritle³⁵⁷ pekmez vardı.
Dilsiz olandan korkarım ki bana üst üste soru sorar.
Üzerime biri sağır biri dilsiz iki kişi geldiler.
Her birinin kanadında yetmiş bin ritle pekmez vardı.
Sağır olandan korkarım ki her sabah bu zulmü sürdürürdü.
Elinde yetmiş bin ritle pekmez vardı ve hevesle eziyet ederdi.

³⁵⁶ İki kişiden kasıt: Münker-Nekir meleklerdir.

³⁵⁷ Ritle: kabir azabı da bir nevi cehennem azabı gibi düşünülür. Meleklerin günahkârlara eziyet çektirmek için çeşitli şekillere ve kalıplara girecekleri anlatıldıktan sonra her Yezidi duruma karşı uyarılıyor. Yetmiş ritle pekmezden kasıt ise bir ağırlıktır ki bu ağırlıkta biri var gücüyle cesedin üzerine yükleneceği izah ediliyor.

Üstüme bütün pekmezi koyar, kalbim ve karnımı parçalardı.
Üstüme biri geldi
— İn misin, Cin misin? diye sordu.
— Sonra günahsız eziyet etmeye gelmedim. Diyordu.
Ne müferreh sabahlardı ki eziyetsiz geçirdi.
Üstüme Fâkir³⁵⁸ gibi siyahlara bürünmüş olanı geldi.
Zülüfleri ateş gibi ve mir bakışlı değildi.
Üstüme geldi, gözleri leğen, parmakları çuvaldız gibi olanı,
Karnım ve kalbim azabından parça parça oldu. Kabir azabı çekiyordum.
Üstüme geldi gözleri taş, parmakları çuvaldız, tırnakları orak gibisi.
Onu bin kez kıskanırım ki hayır sahibidir ve günahı yoktur.
Üstüme geldi gözleri yıldız, parmakları kürek, tırnakları kama gibisi,
Onu bin kez kıskanırım ki hayır ehlidir, inkâr ehli değildir.
Garip bir ilim ve garip bir dil konuşuyordum.
O garip dille zebaniler günahkârları çağırıyorlardı,
Sırat köprüsünün bir yanı toz bir yanı duman doluydu.
Ahiret kardeşimi çağır³⁵⁹, kardeşin kardeşe şefaati kabul olur.
Sırat köprüsü bellidir; bir taraf uçurum, bir taraf dumandır.³⁶⁰
Ahiret kardeşini çağır; günahsızın günahkâra yardımını olur.

Serê Merge (ayakta okunan bölüm)

Şeyh Fahrîmin kavline göre; Ya Rab sen daimsin, bakisin
Selam olsun cennet ehline ve kabul buyuranlara.
Vezir Duha'nın³⁶¹ buyurduğu gibi nur Allah'ın yardımındır.

³⁵⁸ Din adamlarından olan Fâkir'lerin giydiği kıyafet siyahtır. Azap melekleri bu kıyafetleri giyerek bunu kötü amaçlar için kullanarak, gelip insanları azaba çekerler.

³⁵⁹ Ölen kişinin cenazesi mezarlığa konulduğu zaman, ahiret kardeşi gelir ve rahatlaması için kefenin baş kısmındaki düğümü çözer.

³⁶⁰ Ölen kişi gömüldüğü zaman eline bir miktar para konulur, sırat köprüsünden geçerken orda bekleyen görevliye (rüşvet) verip rahatlıkla geçilmesi sağlanır.

³⁶¹ Kesin olmamakla birlikte bu kelimenin meşhur "Dahhak" için kullanıldığını sanıyorum. Dahhak İran'da Cemşid'in yerini almış gaddar ve zalim bir hükümdardı. Hastalandığı zaman iki çocuk beynini ilaç olarak kullanırdı. Sıra Kawa'nın çocuklarına gelince isyan etmiş ve Dahhak'ın düşürülmesine vesile olmuş, bu manada kullanıldığı bir ihtimaldir. Bu kelime Arapça'daki kuşluk vakti anlamına da gelebilir.

İnte, Bisme, Maki, Makinti ve Laleş'teki eşrafın dediği gibi;
Ey kardeşler buyrun hep beraber telkin ve nasin okuyun
Şeyh Hadi ve Şeyh Hasan ismini zikr edip kanundan³⁶² okuyun
Allah, mevlah, fakir, bismillah. Cümle alem Allah'ı kabul eder.
Edebi yolculuk hatalı ve hatasız her kula muhakkaktır.
Dost ve akaripler dağınık mevkilerdedirler.
Ya melek Şeyh Fahrettin onların ellerini kavuştur.
Beş hakiki farzı onlara hıfz ettir.
Cennet Kapılarının kilit ve anahtarları bu farzlardadır.
Bugün dünyadır ama uyanık olun yarın ahiret sedasıdır.
Mübarek günlerde uyuyup ibadetlere meyletmeyenler ve-
O kimse ki kötülüklerin peşindedir, pişman olacaktır.
Şeyh Hadi ve Melek Şeyh Hasan Arafat'a karşı oturmuşlar.
Din ve diyanetimiz için şefaatchi olmaya gelmişler.
Ya Şeyh Hadi ve Şeyh Hasan Mala Mir hatırına,
Bize ve özellikle bu kabir sahibine şefaet et.³⁶³

6. Taziye

Müslümanlıkta olduğu gibi Yezidilerde de cenaze gömüldükten sonra taziyeler kabul edilir. Taziyeler, genellikle ya evde ya da kurulan taziye çadırında kabul edilir. Taziye'ye gelenler taziye sahibinin yükünün hafiflemesi için gücü yettiği kadarıyla yanında erzak getirir. Ya da bir miktar para verir.

Yezidiler, şimdilerde ise yaygınlaşan ve Yezidi evleri (Mala Ezidiya) denilen bu evlerde taziyeleri kabul ederler. Bu esnada uzaktan gelenlere yemekler ikram edilir. Bunun dışında ise gelen misafirlere çay vb. içecekler ikram edilir. Ve bunlar ölen kişinin ruhuna gönderilir.

Civar köylerdeki Müslümanlar da Yezidilerin taziyelerine giderler, aynı şekilde Yezidilerde Müslümanların taziyelerine giderek baş sağlığında bulunurlar.

Bunun da en büyük delili beraberinde kullanılan kelimelerin Arapça olmasıdır.(Davut Okçu, a.g.e., s.49-50)

³⁶² Şeyh Hadi'nin ortaya attıkları ve fakat hiç kimsede bulunmayan (mevcut olmayan) şartlara Kanun ismini vermiştir. Bu Yezidilerin ortaya attığı bir faraziyedir.

³⁶³ Davut Okçu, a.g.e., s.9-10-11-12.

7. Yezidi Mezarlığı

Yol konak (Hicre)köyü mezarlığı girişi

Yol konak (Hicre)köyü mezarlığında güneşin batışı

Yol konak (Hicre)köyü mezarlığı

Mezarlıklara baktığımız zaman birbirinden farklı olduklarını görüyoruz. Ancak Avrupa'da yaşayan Yezidiler Türkiye'ye geldikleri zamanlarda mezarlıkların yenilenmesi konusunda titiz davranarak mezarlıklarını yenilemektedirler. Mermerden yapılmış taşlar kullanılmaktadır.

Yol konak (Hicre)küyü mezarlığı

Yol konak (Hicre)küyü mezarlığı

SONUÇ

Yezidiliğin, on birinci yüzyılda Lübnan'da dünyaya gelen ve kurucusu ve peygamberi olarak kabul edilen Emevi kökenli Müslüman bir Sufi olan Şeyh Adi bin Musafir ile ortaya çıktığı inancı kabul görmeye birlikte bu inanışın kökenleri, içerdiği inanç esasları ve tapınma şekilleri bakımından İslam öncesi dönemlere kadar dayandırılabilir. Öyle ki Yezidiler de inançlarının insanlık tarihi kadar eski olduğunu ancak dinlerine ait bilgilerin tarihin derinliklerinde bir yerde kaybolduğuna inanırlar. Yezidilikte görülen inanç ve tapınma şekillerinin çeşitliliği de Yezidiler'in bu görüşünü desteklemektedir. Melek Tavus olarak adlandırdıkları tavus kuşu şeklindeki heykellere tapınmaları, ısı kaynakları güneşi, yıldızları ve ateşi kutsal saymaları hatta ibadetlerini güneşe yönelerek gerçekleştirmeleri, sosyal sınıflarının Hint dinlerindeki kast sistemiyle benzerlik göstermesi ve Reenkarnasyona inanmaları vb. gibi inançlar Yezidiliğin kökenlerinin İslam öncesi dönemlerde aranması görüşünü güçlendirmektedir. İlgili çekici olan ise Yezidiler'in tüm bu İslamiyet dışı tapınma şekillerini Emevi soyundan gelen Müslüman bir Sufi olan Şeyh Adiy ile örtüştürmeleridir. Yezidiler'e göre Şeyh Adiy bin Musafir dinlerinin yenileyicisidir. Öyle anlaşılmaktadır ki bugün Yezidilik olarak adlandırılan inanç, İslam dışı heteredoks - pagan inançların yaygın olduğu toplulukların arasına Şeyh Adiy bin Musafir'in onları mahalli hurafelerden arındırarak Sünni İslam çizgisine çekmek amacıyla yerleşmesiyle tarih sahnesine çıkmıştır. Başlangıçta Şeyh'i ve öğretilerini saygıyla karşılayan ve kısa zamanda kendisine tabii olan bu inanç sahipleri Şeyh'in ölümünden sonra, edindikleri İslami öğretileri eski heteredoks inançlarıyla harmanlayarak günümüz Yezidiliğinin temellerini atmışlardır.

Yezidilikte görülen İslami motifler ile İslam'ın kesinlikle yasakladığı putperest ve pagan inançların bu inanç şeklinde iç içe olması da işte bu sebeptendir. Yezidilik inancına ismini veren Halife Yezid kültürünün bu inanışta başrol oynaması da yine bu durumun bir sonucudur. Şeyh Adi bin Musafir'in ateşli bir Emevi taraftarı olması ve Abbasilerin Emevi yönetimine son vermesiyle Hakkari dağlarına çekilen Emevi taraftarlarından birisi olması bunda etkilidir. Muhtemelen Şeyh'in Abbasilere karşı Emevi yanlısı tutumu inancını yayarken ön plana çıkmış ve Şeyh'in aralarına yerleşerek inancını yaydığı bu topluluk Şeyh'in

ölümünden sonra Emevi Halifesi Yezide nispetle Yezidiler adını almıştır. Şeyh'in ölümünden (1162) sonra Adavi tarikatı olarak bilinen bu inanç sahipleri zamanla İslam çizgisinden tamamen ayrılarak 15. ve 16. yüzyıllar da Suriye, Irak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yayılarak inançlarını beraberlerinde taşımışlardır. 16. yüzyıl aynı zamanda Yezidiler'in Osmanlılarla ilk olarak temasa geçtikleri ve sonrasında da Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altına girdikleri dönemdir. Bu yüzyılın başlarında Doğu'da yükselen diğer bir güç ise Şii Safevi Devletidir. Çaldıran Savaşı'na (1514) kadar bu iki büyük gücün arasında kararsız kalan Yezidi toplulukları bu savaşın Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmasıyla Osmanlı yönetimi altına girmişlerdir. Yezidiler Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bugünkü Suriye, Irak ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşamışlardır. Yezidiler bu bölgelerden Irak ve Suriye'de Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türk yönetiminde kalmışlardır. Günümüzde ise Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sayıları az olmakla birlikte halen Yezidiler yaşamaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- ABBAS el-Azzavî; **Tarih el-Yezidiyye**, Bağdat-1935
- AKPINAR, Turgut; “Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları, Adetleri”, **Tarih ve Toplum**, İstanbul-1995
- ANA Britannica; Yezidi md, c.22
- ANTROPOLOJİ, **Fizik Antropoloji- Paleoantropoloji- Sosyal Antropoloji**, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sayı 17, Ankara-2003
- ARMAOĞLU, Fahir; **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara-1997
- AYDIN, Mehmet; “Şeytana Tapma, Yezidilerin İnanç Esasları”, *Bellekten*, c.II, Türk Tarih Kurumu, 1988
- ____ “Yezidiler ve Onların Folklorik Özellikleri”, **Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, c.IV, Ankara-1987
- ____ **Yezidiler ve İnanç Esasları**, Bellekten Yayınları, C. 52, Ankara-1988
- AYHAN, Yusuf; “Yezidi ve Yezidilik”, **Yeni Adam Dergisi**, S.4, ss.27, 1997
- BAŞBUĞ, Hayri; **Yezidilik İnançları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul-1987
- BAĞDADÎ, **Fırkalar Arasındaki Farklar**, İstanbul-1979, (çev. E. Ruhi Fırlı)
- BATMAN Çağdaş Gazetesi**, 28 Temmuz 2005
- BAYATLI, Nilüfer; **XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999
- BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2002
- BEYSANOĞLU, Şevket; **Yezidilik ve Yezidiler**, Yapı Kredi Yayınları, 1999
- ____ **İnançları, Gelenek ve Göreneklere ile Yezidiler**, Neyir Matbaacılık, Ankara-1988
- BİTLİSİ, Şeref Han; **Şerefnâme**, (çev., M Ali Avni), Kahire-1962
- BRUÏNESSEN, Martin Van; **Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri**, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2000
- BULUT, Faik; **Ortadoğu'nun Solan Renkleri - Bedeviler, Çerkesler, Nusayriler, Dürzîler ve Yezidiler**, Berfin Yayınları İstanbul-2002

- BUZ, Ayhan; **Osman Gazi'den Vahdettin'e Osmanlı Kronolojik Tarihi**, 2.Baskı, Neden Kitapçılık Yayınları, İstanbul-2006
- CELİL, Celile; **XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, Çev. Memet Demir, Özge Yayınları, Ankara-1992
- CBÜ, Tarih Bölümü, **İslam Tarihi Ders Notları**, Manisa-2002
- CBÜ, **Siyasi Ve İktisadi Doktrinler Tarihi Ders Notları**, 2006
- ÇAY, Abdulhaluk; **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, 4.Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara-1996
- ÇELEBİ, Evliya; **Seyahatname**, (1648), Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1982
- ÇELİK, Ahmet; **Yezidiler (Dün-Bugün)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara-1997)
- ÇELİK, Dursun; **Yezidiler/ Dini Bayramları ve Çektikleri Sıkıntılar**, (Lisans Tezi, OMÜ İlahiyat Fakültesi, Samsun-1986)
- ÇETİNKAYA, Hayrullah; **Yezidiler Üzerine Fetvalar**, (Lisans Tezi, OMÜ. İlahiyat Fakültesi, Samsun-1985)
- ÇOBAN, Ahmet; **Yezidiler**, (Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzurum-1983)
- Çöl, İsmail Bey; **el-Yezidiyye Kadîmen ve Hâdisen**, Beyrut-1934
- ÇUBUKÇU, İbrahim Ağâh; "Yaşayan Yezidilik", **Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1986
- DOĞAN, Hikmet; **Yezidilik ve Mardin'deki Yezidiler**, Lisans Tezi
- DROWER, Ethel Stefana; **Peacock Angel, Being Some Account of Votaries of a Secret Cult and their Sanctuaries**, London-1941
- DÜNDAR, Fuat; **Türkiye'de Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**, İstanbul-1999
- EBÛ Zehra, Muhammed; **İslam'da İtikadî, Siyasi ve Fıkhî Mezhepler Tarihi**, Yeni Şafak Gazetesi, (çev. Sıbğatullah Kaya)
- Eröz, Mehmet; "*Afganistan'da Türk Aşiretleri*", **Türk Kültürü Dergisi**, İstanbul-1987
- ESİR, İbnü-l; **el-Kâmil fi't-Tarih**, III, Beyrut-1965
- EŞ'ARÎ, **Makalatu'l-İslâmîyyîn**, Kahire-1950
- Eyüboğlu, İ. Z.; **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitabevi Yayınları, İstanbul- 1987
- FIĞLALI, E. Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, İstanbul-1993;

_____“Yezidilik”, **Türk Ansiklopedisi**, Ankara-1984

FIELDS, Henry; **New Yezidi Text From Bedel Sinjar Iraq Anis Farayha**, Northwest-Washington-1719

GENÇ, Kâmil ve YAĞMUR, Aydın; **Papaz Anastasse Marie Kremli ve Yezidiler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi OMÜ. Samsun–1987)

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi; Yezidiler md., C. 15,

GÜÇ, Ahmet; **Satanizm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2002

GÜLSOY, Ufuk; “*Sıra dışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. Ve XX. Yüzyıllar)*”, Türk Kültürü İnceleme Dergisi, sayı-7, İstanbul-2002

GÜNEŞ, İhsan; **Türk Parlamento Tarihi**, c.1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 14, Ankara-1996

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, Yezidiler md. c.15, Görsel Yayıncılık.

HANÇER, Meryem; **Yezidiler**, (Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Diyarbakır- 2000)

HANÇERLİOĞLU, Orhan; “**İslam İnançları Sözlüğü**”, Remzi yay. İstanbul-1994.

HANEFİ, Muhammed; **Yezidiler Çemberinde**, Berfin Yayıncılık, İstanbul-2001

HAZM, İbn, **el-Fasl**, C.IV, Bağdat

HALLİKÂN, Ebû Abbas Şemseddin İbn; **Vefayât’ul-A’yân**, (çev. İhsan Abbas), III, Beyrut–1968

HEKİMOĞLU, İsmail; **Haritalarla, Şemalarla, Tarihi Yorumlarla 1421 Senelik İslam Tarihi**, Feza Yay. Aş, İstanbul–2001

İŞİK, M. Kemal; **Yezidilik ve Yezidiler**, İstanbul-2000,

İNCİL; New Testament

KHOURY, Dina Rizk; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul-1999

KARAY, Refik Halit; **Yezidin Kızı**, İnkılâp Yayıncılık, İstanbul–1992.

KAS, Abdullah; **XX. yy. Batman Tarihi ve İnanç Coğrafyası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ–1997)

KAYA, Necmettin; **Mehmet Şerafettin ve Yezidiler**, (Lisans Tezi, OMÜ. İlahiyat Fakültesi, Samsun–1985)

KESKİOĞLU, Osman; **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6.Baskı, Ankara–2003

KESİR, İbn; **el-Bidaye ve’n-Nihaye**, XI, Beyrut–1977 (2.bs)

Korkmaz, MUSTAFA; *Şeriye Sicillerine Göre 1824–1834 Yıllarında Diyarbakır’da Sosyal İktisadi Ve Kültürel Hayat*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara–1988)

Kürdistan’da Ezidilik Gerçeği Ve Rolü (Yazar adı belirtilmemiş), Laliş yayınları, Herausgeber Celle/Deutschland 1998

LAYARD, Austen Henry; **Ninova ve Kalıntıları**, (çev. Zafer Avşar) Avesta yay. İstanbul–2000

LESCOT, Roger; **Yezidiler Din, Tarih, Ve Toplumsal Hayat, Cebel Sincar Ve Suriye Yezidileri**, Avesta yayınları, İstanbul – 2001

MAY, Karl; **Kürt Dağlarında**, Yurt yay. Ankara–2001

MALMİSANIJ, Mehemed; *Kırd, Kırmanc, Dımili veya Zaza Kürtleri*, Deng Dergisi, sayı: 22, 1992

MENZEL, Thomas, *Yezidiler*, İslam Ansiklopedisi, C. XIII, MEB. Yay. Eskişehir–1997

_____ *Adî b. Müsafir*, İslam Ansiklopedisi, C.I, s.137, İstanbul-1986

MEŞKUR, Muhamed Cevad; **Mevsuatü’l-Firaku’l-İslamiyye**, Beyrut-1995

MORAN, Adli; **Dinler Tarihi**, İstanbul

MUNGAN, Murathan; **Mahmut ile Yezida**, Metis yayıncılık İstanbul–1995

MUSTAVFİ, İbni; *Tarixi Erbil*

NAHYA, Osman; **Türkiye’deki Yezidilerin Tarihi Ve Urfa İlindeki Yezidi Toplumunu Zinde Etnolojik Bir Araştırma**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Etnoloji yayınları, Ankara–1968 /1969

NASRALLAH, Hasan; **Tarîhu’l-Ba’albek**, II, Beyrut-1984

NURİ, Mustafa; “**Abede-i İblis Yezidi Taifesinin İtikadı, Adâtı, Evsafı**”, İctihat Matbaası, İstanbul-1328

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, İstanbul–1996

OKÇU, Davut; **Yezidilik Ve Yezidiler** (yayınlanmış lisans tezi, Ankara Üniversitesi, İ.F, 1979)

OYGUN, Âdem; **Yezidilik İnanışları Ve Kitapları**, (Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İ.F.1992)

ÖCALAN, Abdullah; **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım**, Melsa yay. Almanya-1991

PAŞA, Ahmet Teymur; **El-Yezidiyyetü ve Menşeu Nihletihim**, Matbaatü’s Selefiye, Kahire-1352 (çev. Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul-2008)

- PAŞA, Süleyman Sabri, **Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler**, 3.Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara-1982
- PITCHER, Donald Edgar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2001
- PUŞKİN, Alexander; **Erzurum Yolculuğu**, (Çev.: Zeki Baştımaz), Yeni Gün yayınları, No:5, İstanbul-(Basım Tarihi Yok)
- SAHMARANİ, Es'ad, **Mevsuat'ul-Edyan**, Darun-Nafais, Beyrut
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XII) Asurlular**, Ötüken Yay. İstanbul-2003
- SEFEROĞLU, Şükrü Kaya; **Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara-1982
- SEVER, Erol; **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, Berfin yayınları, İstanbul-1993
- SEVİNÇGÜL Ömer, **Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali**
- SHAW, Stanford John Shaw - Ezel Kural; **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey (Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye)**, c. 2, E yayınları, İstanbul-1994
- S. GUEST, John; **Yezidilerin Tarihi, Meleké Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde**, (çev. İbrahim Bingöl) Avesta yayınları, İstanbul-2001
- Sebilürreşad Dergisi**, C: 5, sayı:107, C.14, sayı: 334, C.7, sayı: 171
- SIRMA, İhsan Süreyya, "*Melek Tavus ve Âdab-ı Tenkid*", **Tarih ve Toplum/ Haziran 1995/ sayı: 138**
- SİNOP, Ülkü; **İtikâdi Ve Siyasi Açından Yezidiler**, (basılmamış Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.F.2000.
- SOSYAL Bilimler Ansiklopedisi**, C.4, Risale Yayınları, İstanbul-1990
- SÖYLEMEZ, Haşim; *Yezidiler Geri Dönüyor*, **Haftalık Haber Dergisi Aksiyon**, sayı 594, 24 Nisan-2006
- ŞAHİN, Murat; **Doğuştan Günümüze Yezidilik Ve Yezidiler**, (basılmamış Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,1996
- ŞAVATA, Gani Rüzgâr; **Çenbêrê Êzidan (Yezidi Çemberi) Film**
- ŞEHRİSTANÎ, **el-Milel ve'ni-Nihal**, C.I, Kahire,1961
- ŞENAR, Cemal; **Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar**, Etik yayınları, İstanbul-2004
- _____ **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergisi**, c.40, sayı: 237, Eylül 2003

- ŞİRİNOV, Agil; **İslam Mezhepleri Tarihi Literatüründe Aşırı Fırkalar ve Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2003
- TAŞĞIN, Ahmet; **Yezidiler**, Ankara-2006
- _____“Anadolu’da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan Yezidiler”, **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri**, Ankara-2001
- _____“*Yezidilerin Dağılımı ve Nüfusu*”, Dicle Üniversitesi İ.F Dergisi-2000
- Tevrat**; (Çev. Hakkı Demirel)
- TEYMİYYE, İbn; **Mecmu’u Fetâvâ** (Nşr. Abdurrahman b. Muhammed), III, Riyad-1381-1386
- TİGRİS, **Bilim Kültür Edebiyat Dergisi**, yıl: 1, sayı: 4
- TORİ, **Yezidilik ve Yezidiler**, Berfin yayınları, İstanbul-2000
- _____“**Kürtlerin Din Kültürü Tarihi**”, İstanbul-1998
- _____“**Kürt Kültür Tarihi**”, İstanbul-1999;
- TOLAN, Kemal; **Kovara Bingeha Laliş Hêjmarâ: Dihok 2002**
- TURAN, Ahmet; **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Yeni Forum, Şubat-1992
- _____“*Yezidi İnanç ve İbadetleri*”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi** s.1, samsun-1986
- _____ **Yezidiler Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri**, Samsun-1993
- _____“*Güneydoğu Anadolu Yezidileri*”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi** S.III, Samsun-1987
- _____ **Yezidiler**, Eser Ofset, Samsun-1993
- TURAN, Osman; **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul-1993
- _____ **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri**, Evrak Yay., Ankara-2001
- _____ **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul-1993
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Etnik Sosyoloji**, Timaş yay. İstanbul-1990
- ULUDAĞ, Süleyman; “*Adî b. Müsafîr*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul-1988
- ÜNLÜ, Hasan; **Geçmişten günümüze değişik din ve mezheplere inanan Kürtler ve yaşadıkları yönetim düzenleri**, Kalan Yayınları, Ankara-2006
- OĞUZ, Burhan; **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri**, c.2, İstanbul-1980
- ÖZDEMİR, Ali İhsan; **Yezidilerin Menşei**, (Lisans Tezi, OMÜ. İlahiyat Fakültesi, Samsun-1986)
- ÖZTEMİR, B.Murat; **Yezidiler ve Süryaniler**, Ekin Yayınları, 1.Baskı, Mayıs 1988

YALKUT, Sabiha Banu; **Melek Tavus'un Halkı Yezidiler**, Metis Yayınları, İstanbul-2002

YALTKAYA, M. Şerafettin; “Yezidiler”, **Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası**,

sayı-3

Yeni Türk Ansiklopedisi; c.12, Yezidiler maddesi, Ötüken yay. İstanbul–1985

YILDIZ, Hakkı Dursun; **Yezid b. Muaviye**, İslam Ansiklopedisi, C.XIII., İst.1986

YUSUN, Zeynal; **Wana Ola Ezidiya**, Gieben/Deutschland–2001

YÜCE, Abdülhakim; **Dinde Yabancılaşma ve Yozlaşma**, Zaman Gazetesi, İstanbul–2001

ZÜRCHER, E. J., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 4.Baskı. (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları İstanbul-1999

XEMGİN, Etem; **Kürdistan Tarihi**, Cilt-II, Agri Verlag-Köln 1991

<http://www.antrak.org.tr/gazete/121999/agridagi2.htm>, saat: 23:55, 20.05.2006

http://www.handbuch-deutschland.de/book/tu/002_006_print.html, saat: 21:22, 26.05.2006

<http://www.kavimlerihelaki.com/nuhtufani1.html>

www.demanu.com.tr, Kemal Tolan, **Kovara Deng Arşivi**, Sayı 68, 04.02.2005 03.48

<http://www.semskiasireti.com/>

<http://www.dunyadinleri.com/yezidilik.html>, 05.01.2011, 2005;

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Palmira>,

EKLER

Ek-1 Yezidi Alfabeti

ا	ا	ٲ, a	م	ش	س	ل	ن	ن
ب	ب	b	+	ص	س	و	د	h
ت	ت	t	X	ض	د	و	و	w, u
ث	ث	ث	ٲ	ط	ٲ	ق	ي	y
ج	ج	ج	#	ظ	ٲ	پ	پ	p
ح	ح	ح	ل	ع	ء	ه	چ	ء
خ	خ	خ	#	غ	س	خ	ش	ء
د	د	d	L	ف	f	خ	ك	g
ذ	ذ	ذ	T	ق	ك	//	ق	ق
ر	ر	r	ء	ك	k	ء	ء	ء
ز	ز	ز	ل	ل	ل			
س	س	s	L	م	m			

Arap ve Latin alfabelerindeki karşılıkları ile Yezîdî alfabesi
(Anastase Marie ve Maximilian Bittner'den).

Ek-2 Şeyh Adî İlahisi

Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır

Benim varlığım, benden gelir.

Benim gelişimin nedeni, yine benim;

Zamanı da bilen benim.
Evrende var olan her şey, benim buyruğumdadır
Her yer, insanlar otursun oturmasın,
Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdadır
Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.
Sözlerim her zaman doğrudur
Yeryüzü yargıcı ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı.
Benim, gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran, benim.
Şeyh'im ben, benden başka yoktur tapınacak.
Benim , kendimi mucizelerle gösteren.
Bana indirildi mutluluklar kitabı,
Dağları eriten efendimden
Tüm yaratılmış insanlar bana gelirler
Saygıyla öpmek için ayaklarımı,
Meyveler üretirim gençliğin ilk öz suyundan,
Kendi gücümle ve bana yönelirler öğrencilerim.
Işığının önünde sabahın karanlığı dağılır.
Yol gösteririm, isteyenlere.
Benim, Âdem' in Cennet' te yaşamasına neden olan,
Nemrut' un kızgın ateşte kalmasına da
Ahmet' e adaletli davranmasında önderlik ettim
Benim yolunda ilerlettim onu.
Bana gelirler tüm yaratıklar
Sevgimi, armağanlarımı kazanmak için.
En yükseklere bile uğrarım ben
İyilikler benim acı mamdan kaynaklanır.
Benim, tüm yüreklere korku salan
Bana uysunlar diye ve yüceltirler gücünü ve görkemini kötülüğümün.
Karşıma çıktı o güldürücü arslan
Öfkeyle ve ben haykırdım ve taş a çevirdim onu.
Karşıma çıktı yılan

Ve ben irademle kuma çevirdim onu.
Benim, vurup titreyen kayayı
Ve yanında fişkirtan suların en tatlısını
Benim bildiren, kesin gerçeği.
Benden gelir, acı çekenleri avutan kitap.
Benim, biricik yargıç.
Yargılamak hakkımdır.
İlkyazları yarattım su versinler diye,
Suların en tatlısını ve güzelini
Eli açıklığımla ben neden oldum belirmesine
Ve gücümle saflaştırdım onu.
Bana dedi ki Cennet'in Efendisi,
“Sesin tek yargıç ve yöneticisi yeryüzünün”
Bazı mucizelerimi kendim sergilerim,
Bazılarıysa, varlıkların kendilerinde açığa vurulmuştur.
Benim dağlara boyun eğdiren,
Benim altımda, benim irademe göre.
Ürkünç görkemimin karşısında haykırır ayaklarımı.
Şamlı Adi'yim ben, Misafir' in oğlu.
Yüce bağışlayıcı, çeşitli adlar verdi bana.
Göksel tacı, makamı ve yedi göğü ve yeryüzünü.
Gizlerime erenlerin yüzünde, benden başka Tanrı yoktur.
Her şey benim buyruğum altındadır.
Onun için, benim önderliğimi yadsımayın.
Ey insanlar! Bana karşı çıkacağınıza, boyun eğin.
Yargılama Günü'nde, karşıma geldiğinizde mutlu kılınırsınız.
Her kim, bana bağlı olarak ölürse
Cennet' e göndereceğim onu,
Ama kim ki, beni tanımadan ölür
Acı içinde kıvrandıracağı onu.
Diyorum ki, yücelikte yoktur dengim.
Yaratırım ve istediğimi zengin yaparım,
Övgüler bana, her şey benim irademle olur,
Işığı ben bağışlarım evrene.

Ben o h k mdarım ki, b y kl ğ m kendimden gelir,
Yaratılmış tüm zenginlikler benim buyruğumdadır.
İzlemeniz gereken bazı yolları gösterdim size, ey insanlar,
Bana yakın olmak isteyenler, dünyayı unutmalıdır.
Sözlerim her zaman doğrudur.
Y kseklerdeki bahçe, beni hoşnut edenler içindir.
Ben gerçeği aradım ve onaylayıcısı oldum onun;
Aynı gerçeği kavrayanlar, en yüksek yere ulaşacaklar benim gibi³⁶⁴.

³⁶⁴ John S. Guest, a.g.e., s. 357-359